DEDE KORKUT'UN PALTOSU

Doç.Dr. Abdulkadir Emeksiz

BOĞAZİÇİ YAYINLARI

DEDE KORKUT'UN PALTOSU

BAMSI BEYREK BOYU
(İnceleme - Çeşitlemeler - Şah Kasım Hikâyesi Metni)

Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz

BOĞAZİÇİ YAYINLARI

BOĞAZİÇİ YAYINLARI NO: 375

DEDE KORKUT'UN PALTOSU
Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

ISBN: 978-975-451-344-8

Kapak Çizim : Burçin NOGAYOĞLU

NİSAN 2016 / İSTANBUL

BOĞAZİÇİ YAYINLARI

Boğaziçi Yayınları A.Ş.

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Meriçli Apt.
No:44 Kat:2 Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL
Tel: 0212 520 70 76 Faks: 0212 526 09 77
www.bogaziciyayinlari.com.tr

Baskı, Cilt
Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
Baha İş Merkezi A blok No: 3/1
Kat:2 34310 Haramidere / İstanbul
0212 412 17 77 Sertifika No: 12027

İTHAF:

Sevgili annem

Meryem Emeksiz'e

İçindekiler

İçindekiler 4
Ön Söz 7
Kısaltmalar 11
Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in Hayatı ve Eserleri 12

BİRİNCİ BÖLÜM
DEDE KORKUT ANLATILARININ TÜRK DESTAN KÜLTÜRÜ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

A. Destanlar ve Dede Korkut Metinlerinin Oluşumu

1. Destan Kavramı 20
2. Türk Destanlarının Kök Birliği 22
3. Türk Destanlarının ve Dede Korkut Anlatılarının Oluşumu 23

B. Türk Destanlarının Tasnifi, Tasnifte Dede Korkut'un Yeri ve Türü

1. Türk Destanlarının Tasnifi 35
2. Edebî Tür Olarak Dede Korkut Anlatıları 37
3. Destanların İşlevleri 41
4. Dede Korkut Anlatılarının Nitelikleri 43
5. Dil ve Üslup Bakımından Dede Korkut 45
6. Oğuznâme Olarak Dede Korkut 46

C. Dede Korkut Boyları İçinde Bamsı Beyrek'in / Bey Böyrek'in Yeri

Dede Korkut Boyları İçinde
Bamsı Beyrek'in / Bey Böyrek'in Yeri 52
1. Dede Korkut Boyları İçinde Bamsı Beyrek'in Yeri 52
2. Kardeş Anlatılar Olarak Alpamıs, Bamsı Beyrek,
Bey Böyrek ve Şah Kasım 57

D. Türk Destanlarının Karakteristik Özellikleri ve Bazı Motifleri

1. Türk Destanlarında Çocuksuzluk 66
2. Türk Destanlarında Tutsaklık 69
3. Türk Destanlarında Alp Tipi At 72

İKİNCİ BÖLÜM
BAMSI BEYREK / BEY BÖYREK ÇEŞİTLEMELERİ

A. Cumhuriyet Dönemi Öncesine Ait Çeşitlemeler 75
B. Orhan Şaik Gökyay'ın Naklettiği Çeşitlemeler 86
C. Tuncer Gülensoy'un Naklettiği Çeşitlemeler 97
D. Saim Sakaoğlu'nun Naklettiği Çeşitlemeler 105
E. Musa Çimen'in Naklettiği Çeşitlemeler 108
F. Çeşitlemelere Ekler 116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞAH KASIM HİKÂYESİ'NİN İNCELENMESİ

A. Şah Kasım Hikâyesi'nin Tanıtımı 121
B. Şah Kasım Hikâyesi'nin Özeti 123

C. Şah Kasım Hikâyesi'nin Yapısı, Dili ve Üslubu 126
D. Şah Kasım Hikâyesi'nin Kahramanları 128
E. Şah Kasım Hikâyesi'nin Zaman Unsurları 131
F. Şah Kasım Hikâyesi'nin Mekân Unsurları 133
G. Şah Kasım Hikâyesi'nin Epizodik Metin İncelemesi... 134

I. Hazırlık Epizodu 136
II. Âşık Olma Epizodu 140
III. Sevgiliyi İsteme ve Engeller Epizodu 140
IV. Kahramanın Dönüşü ve
Tekrar Ortaya Çıkması Epizodu 145
V. Sonuç Epizodu 148

H. Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım Anlatılarının Epizodik İnceleme Tablosu 149

I. Hazırlık Epizodu Tablosu 150
II. Âşık Olma Epizodu Tablosu 153
III. Sevgiliyi İsteme ve Engeller Epizodu Tablosu..... 153
IV. Kahramanın Dönüşü ve Tekrar Ortaya
Çıkması Epizodu Tablosu 157
V. Sonuç Epizodu Tablosu 158

ŞAH KASIM HİKÂYESİ'NİN METNİ 160
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER 200
KAYNAKÇA 206

Ön Söz

"Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar."

Prof. Dr. Fuat Köprülü

Dünya edebiyatı içinde destan ve destanî hikâye söz konusu olunca Türk edebiyatı ve Türk edebiyatı sahasında da Dede Korkut Kitabı'nın tarihî derinlik, yayılma sahasındaki genişlik ve edebî verimin çeşitlenmesi bakımından "zirve eser" denilebilecek müstesna bir yeri vardır. Oğuzları anlamada ve anlatmada "Oğuznâme" olarak Dede Korkut boyları kıymetli bir anahtar hüviyetindedir.

Bir milletin yaşamış olduğu maceraların, dünyaya bakışının ve ideallerinin, genellikle bir prototipten hareketle, bir kahraman etrafında birleşerek dile getirildiği, kendisine has bir geleneği olan anonim eser anlamında değerlendirilen destan, millî birliğin sağlanmasında ve devam ettirilmesinde en başta gelen edebî türlerden biridir.

Türk kahramanlık destanlarında terennüm edilen olaylar ve bu olayları, bu olaylarda rol alan bahadırları, Türk toplumunun tarihi ile düşünüş ve inanış sistemleriyle birlikte değerlendirmek destanları meydana getiren şartları anlamak için gereklidir. Bir destanın yaratılabilmesi için toplumun "alp tipi"nin toplum hayatını yönlendirdiği *destan devri*nde yaşaması, kültür ve edebiyat verimlerinin kuşaktan kuşağa *sözlü gelenek ortamı*nda aktarılması, toplumu derinden etkileyen ve destan oluşumuna imkân veren bir *çekirdek olay*ın ortaya çıkması, bu olayın bir *ozan* tarafından edebiyat ürününe dönüştürülmesi, toplum tarafından destan devri tamamlanmadan sözlü gelenekte yaşayan metnin *tespit* edilerek yazıya geçirilmesi lazımdır.

Orijinal destan oluşturma şartlarını taşıyan Türkler, tarih boyunca yönü genellikle doğudan batıya doğru seyir izleyen göçler gerçekleştirmişlerdir. Göç ettikleri yeni coğrafyalar, beraberlerinde taşıdıkları edebî birikimlerinin de değişmesine, yeni yurtlara ve vatan edinilmek istenen yerler ile yaşama biçimlerine göre farklılaşarak çeşitlenmesine neden olmuştur. Öz olarak söyleyebiliriz ki Türkler yaşadıkları yerde destanlarını da yaşatmışlardır.

Dede Korkut metinleri, Oğuz Türklerinin mücadelelerini anlattığı kadar insanî, sosyal ve kültürel vasıflarını da yansıtır. Türk aile yapısını, Türk'ün esareti kabullenmeyişini, dayanışma ruhunu, devletin devamlılığı için gösterilen fedakârlıkları "kahraman"lara bağlı kurgu ile nesiller boyu bu metinlerden öğreniriz.

Bu çalışmanın amacı, Dede Korkut boyları içinde tarihî kökleriyle, Türk boyları arasındaki yaygınlığı ile destandan hikâyeye, hatta masal formuna kadar göstermiş olduğu tür çeşitliliği ile özel bir yeri bulunan Bamsı Beyrek boyunun oluşumunu, metinlerinin çeşitlenmesini ve edebî tür olarak işlenmişliğini Anadolu sahası ağırlıklı olarak anlama gayretidir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Bamsı Beyrek boyunun bir çeşitlemesi olan ve kitapta metnini yayımladığımız **Şah Kasım Hikâyesi**'nin müellifi olan "Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in Hayatı ve Eserleri" anlatıldıktan sonra birinci bölümde "Destanlar ve Dede Korkut Metinlerinin Oluşumu", Türk Destanlarının Tasnifi, Tasnifte Dede Korkut'un Yeri ve Türü", "Dede Korkut Boyları İçinde Bamsı Beyrek'in / Bey Böyrek'in Yeri" ve "Türk Destanlarının Karakteristik Özellikleri ve Bazı Motifleri" ana başlıklarına bağlı konular ele alınmıştır.

İkinci bölüm Osmanlı devrinden itibaren tespit edilmeye başlanıp günümüze kadar devam eden çalışmalarla günden güne sayıları artmakta olan Bamsı Beyrek / Bey Böyrek çeşitlemelerinin değerlendirilmesini içermektedir. Şah Kasım Hikâyesi'nin tanıtımı, özeti, yapı, dil ve üslup özellikleri, kahraman, zaman, mekân ve epizodik yapısı bakımından ele alınması ile "kardeş anlatılar" olarak nitelendirdiğimiz Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım metinlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi üçüncü bölümü meydana getirmektedir. Bamsı Beyrek boyunun en geniş hacimde işlenmiş anlatılarından olan "**Şah Kasım**

Hikâyesi'nin Metni'nin ardından "Sonuç ve Değerlendirmeler" verilmiştir. "Kaynakça" kısmında da yararlandığımız çalışmaların bibliyografik künyeleri bulunmaktadır.

Bu çalışmamızı gerçekleştirirken bazı süreli yayınların elde edilmesinde Doç. Dr. Ferhat Aslan'ın yardımları oldu. Dr. Ahmet Ünlü hem kaynak sağlayıp hem de çalışmayı okuyup notlar aktarmakla destek oldu. Ermenice kaynaktan Yard. Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü sayesinde, Almanca metinlerden Doç. Dr. Hamdi Şahin'in yardımlarıyla faydalanabildik. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalımız araştırma görevlileri Dr. Zehra Hamarat ve Uğur Tuncel kütüphanelerden yayın temini konusunda büyük yardımlarda bulundular. Teknik konular başta olmak üzere destekleriyle eşim Dr. Pelin Emeksiz ve çalışmanın yayınına talip olarak titizlikle gayret gösteren Gazi Altun Bey başta olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ederim. Bu kitap, Dede Korkut çalışmaları ve Türk kültürüne hizmet yolunda yürüyenlerin bir adımı sayılırsa mutlu oluruz.

Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz
İstanbul, 2016

Kısaltmalar

age. : Adı geçen eser
agm. : Adı geçen makale
Ar. : Arapça
bk. : Bakınız
bs. : Baskı, basım.
C. : Cilt
çev. : Çeviren
Doç. : Doçent
Dr. : Doktor
ed. : Edebiyat
H. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan, hazırlayanlar.
HBH. : Halkbilgisi Haberleri
M. : Miladî
MF. : Milli Folklor
OŞG. : Orhan Şaik Gökyay
Peh. : Pehlevice
Prof. : Profesör
s. : Sayfa
S. : Sayı
ty. : Tarih yok
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğeri, ve diğerleri
vs. : ve sair
Yrd. : Yardımcı
yy. : Yer yok, basım yeri belirtilmemiş

Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in Hayatı ve Eserleri

Süleyman Sûdî Bey, 1890 yılında Kırım - Bahçesaray'da doğmuştur. Bahçesaray eşrafından Süleymanzâde Abdullah Efendi'nin oğludur. Bahçesaray Rüşdiyesi'ni, Simferepol Rus Akademisi'ni[1] ve İstanbul'a geldikten sonra da Vefa İdadisi'ni bitirmiştir.

Süleyman Sûdî Bey, "Cemiyet Kütüphanesi"nde tezgâhtarlık yaparak çalışma ve ticaret hayatına başlamıştır. Komisyonculuktan fotoğraf malzemelerine, likör satışından kırtasiyeciliğe, değirmen makinalarından çocuk oyuncaklarına kadar pek çok alanda ithalat ve ihracat yaparak ticaretle meşgul olmuştur. Ticari hayatıyla birlikte Süleyman Sûdî Bey'in siyasi ve fikri faaliyetleri, derleme ve telif eserlerin yayımlanması çalışmaları olmuştur[2]. Kütüphane-i Sûdî'nin kurucusu olan Süleyman Bey, 1908'den 1933 senesine kadar müesseseyi güçlü ve büyük bir yayınevi halinde yaşatmayı başarmıştır. 1914, yayınevinin en aktif olduğu yıl olarak dikkat çekmektedir.

Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in kitaplarla ilgisi sadece ticari hayatıyla sınırlı olmayıp idari sahayı da içine almaktadır. Matbuat Dâhiliye Müdiriyeti'nden verilen izin belgesine göre imtiyaz sahibi olduğu ve sorumlu müdürü

---

[1] Mehmed Zeki – Mahmud Paçacı, **Türkiye Terâcim-i Ahval Ansiklopedisi Terâcim-i Ahval Kamusı**, C. : 1, İstanbul 1928, s. 169.

[2] Emin Nedret İşli, "Kitabhane-i Sûdî Tarihçesi ve Süleyman Sûdî Bey (Bir Deneme)", ***Müteferrika***, S. : 4, Kış 1994, s. 33-35, 37.

bulunduğu on beş dergi vardır. Bu dergilerden; ***Haber***, ***Kırım Mecmuası***, ***Musavver Çocuk Postası*** ve ***Sûdî***'nin bizzat kendi yönetimi altında yayımlandığı anlaşılmaktadır[3].

Kırım Mecmuası'nın bütün bu yayım çalışmaları içinde ayrı bir yeri ve özel bir önemi vardır. Kırım Mecmuası, Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi'nin yayın organı hüviyetindedir. Bu cemiyetin öncelikli hedefi ve çalışmaları İstanbul'da eğitim gören öğrenciler başta olmak üzere Osmanlı ülkesindeki Kırım muhacirlerine yardımcı olmak ve Kırım Türklerinin milli meselelerine destek bulabilmek için Osmanlı kamuoyunu ve devlet büyüklerini aydınlatmaktır[4]. 3 Mayıs 1918 tarihinden itibaren yayım periyodunu on beş günde bir olarak belirleyen ***Kırım Mecmuası*** 1919 Mayısında kapanıncaya kadar 23 sayı yayımlanabilir[5].

Yazar kadrosu içinde Ömer Seyfeddin, Hamdullah Suphi, Hüseyin Cahid gibi dönemin meşhur Osmanlı aydınlarının da bulunduğu Kırım Mecmuası'nda, Kırım'ın yanı sıra Türk dünyası ile ilgili ilmi, edebi, dini ve içtimai konular da işlenmiştir[6].

Süleyman Sûdî Bey, yazarlık hayatına Çapanoğlu'nun verdiği bilgiye göre Cemiyet Kütüphanesi'nin çıkardığı küçük roman serisine **Şefika** adlı bir roman yazarak başlamıştır[7].

---

[3] Emin Nedret İşli, ***agm***., s. 39.

[4] Dr. H. Murat Arabacı, "Türkiye'de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları" ***Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research***, Volume 1/2, Winter 2008. s. 62-63.

[5] Emin Nedret İşli, ***agm***., s. 40.

[6] Dr. H. Murat Arabacı, ***agm***., s. 63.

[7] Emin Nedret İşli, ilk eserini **İtalya Cengi'nin Akıbeti** olarak kaydeder. bk.: Emin Nedret İşli, ***agm***., s. 34.

Sûdî Bey, ***Tokmak*** adlı mizah dergisinin başyazarı olmuş, ***Fatih*** isimli, dört sayfalık bir akşam gazetesi yayımlamıştır[8].

Süleyman Sûdî Bey'in çok sayıda eserde isminin yer almış olduğunu ve bunu gerçekleştirirken de oldukça fazla sayıda müstear isim kullandığını görmekteyiz. Himmetzâde imzasıyla on tane halk hikâyesi ve letâif kitabı türünde eser yayımlamış olan Süleyman Bey'in halk edebiyatı sahasında yaptığı yayımların çok ilgi gördüğü, çoğu eserin ikinci, hatta **Bekri Mustafa** örneğinde olduğu gibi üçüncü baskısını yaptığı anlaşılmaktadır.

Süleyman Sûdî Bey, eserlerinde şu müstear imzaları kullanmıştır: Himmetzade, Himmetzade S. Abdullah, İdus Nemyelüs, Kırımlı, S. Abdullah, S. Abdullah Himmetzade, S. Sûdî, S. Süleymanof, S.S., Sûdî Himmetzade, Sûdî Süleymanof, Sûdî Süleymanof Kırımlı, Süleymanof, Süleymanof Kırımlı, Ydos Namiles.

Himmetzâde S. Abdullah da bu kitapta metnini verip incelemesini yaptığımız **Şah Kasım Hikâyesi**'nde yazarın kullandığı isimdir.

Süleyman Sûdî, adını Moralızâde Vassaf Kadri ile birlikte neşrettikleri Milli Cinayat Kolleksiyonu[9]'nu oluşturan

---

[8] Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970, s. 84.

[9] Bu yayım serisiyle ilgili daha fazla bilgi için bk.: Üyepazarcı, Erol, "Türkiye'de Polisiye Romanın 129 Yıllık Öyküsü 'Korkmayınız Mister Sherlock Holmes" / The 129 Year Story of Detective Novels in Turkey 'Fear Not Mister Sherlock Holmes" , ***Skylife*** Aralık 1999, s. 102; A. Ömer Türkeş, "Biz Bu Romanı Okumamış mıydık?", ***Virgül***, Ekim 2001, S. 44, s. 64; Ayşe Altınbaş Balcı, **Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Disiplini Yüksek lisans tezi), Ankara, 2005 s. 26. ; Dr. Didem A. Büyükarman, "Moralızade Vassaf Kadri ve Süleyman Sûdî'nin

on kitaplık seri yayım başta olmak üzere başka eserlerinde de kullanır[10]. Ölümü hakkında bugün için bilgi edinemediğimiz Süleyman Sûdî Bey'in adının, müstear adlarının bulunduğu tespit edilen eserlerin sayısının kırktan fazla olduğu görülmektedir[11].

Süleyman Sûdî Bey'in eserleri:

1- S[üleyman] S[ûdî], **Küçük Gülnaz'ın Hikâyesi** (Millî Masallardan), İstanbul, Neşreden Kitabhane-i Sûdî, Kadınlar Dünyası Matbaası, ty.
2- Süleyman Sûdî [Sûdî Himmetzade imzasıyla], **İtalya Cenginin Akibeti**, İstanbul, Manzume-i Efkar Matbası, 1327 (1911), 29 S.
3- Sûdi Süleymanof Kırımlı, **Şefîka**, İstanbul, Mesai Matbaası, 1330 (1914), 45 S.
4- Sûdi Süleymanof Kırımlı, **Şefîkanın Nedameti,** İstanbul, Mesaî Matbaası, 1330 (1914), 44 S.

Ortak Ramanları Milli Cinayat Koleksiyonu" ***A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, S. 40, yıl: 2009, s. 190-208. Gece Kuşları romanının kahramanı Nâhid Sâmi'ye bağlı olarak eserin yazıldığı dönem ve şartlarını değerlendiren bir çalışma için bk.: Şahin, Yrd. Doç. Dr. Seval, "Nâhid Sâmi: Yirminci Asrın Kibar Hırsızı - Süleyman Sûdî ve E. Âli'nin Gece Kuşları Romanı Üzerine, ***Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Modern Turkish Literature Researchs***, S. : 1, Ocak - Haziran 2009, s. 179 – 188.

[10] Vassaf Kadri ile birlikte neşrettikleri eserde Süleyman Bey'in bir tek satırının bile olmadığı, öteki kitaplarının da şair A. Rıfkı tarafından yazıldığı iddia edilmektedir. bk.: Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1970, s. 84.

[11] İkinci ve üçüncü basımların ayrı bibliyografik künyelerle verilmesini dikkate alarak ve yazara ait başka eserlerin ortaya çıkabileceğini değerlendirip "kırktan fazla" ifadesi kullanılmıştır.

5- Süleyman Sûdî [Süleymanof], **Damat Beyim**, İstanbul, Vcnüs Matbaası, 1330 (1914), 55 S.
6- Süleyman Sûdî [Süleymanof], **Aşub-ı Dil**, İstanbul, Mesaî Matbaası, 1330 (1914). 55 S.
7- Süleyman Sûdî [S. Süleymanof], **Çilingirin Esrarı**, İstanbul, Mesaî Matbaası, 1330 (1914), 43 S.
8- Süleyman Sûdî [S. Süleymanof], **Katina**, İstanbul, Hürriyet Matbaası, 1330 (1914) 47 S.
9- Süleyman Sûdî [Sûdî Süleymanof], **Mihriban** (Kumar felaketlerinden), İstanbul, Asır Matbaası, 1330 (1914), 47 S.
10- Süleyman Sûdî [Sûdî Süleymanof], **Saliha Hanım**, İstanbul, Hürriyet Matbaası 1330 (1914). 40 S.
11- Süleyman Sûdî [Sûdî Süleymanof], **Sevda Mektupları**, İstanbul, yy. 1330 (1914), 47 S.
12- Süleyman Sûdî [Süleymanof], **Sevgilimde Bir Gece**, İstanbul Mesaî Matbaası, 1330 (1914), 52 S.
13- Süleyman Sûdî [Sûdî Süleymanof], **Sevgilimde Bir Gece**, 2. bs. İstanbul, Manzume-i Efkâr Matbaası, 1330 (1914), 48 S.
14- Süleyman Sûdî [Kırımlı], **Sofya'da Osmanlı Sancağı Osmanlılar İleri Daima İleri**, İstanbul, Hürriyet Matbaası, 1330 (1914), 22 S.
15- Süleyman Sûdî [Ydos Namiles imzasıyla], **Üçünün En Bahtiyarı**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, 1330 (1914), 16 S.
16- Süleyman Sûdî [İdus Nemyelüs imzasıyla], **Fındıkçı Karı**, İstanbul, Mcsaî Matbaası, 1330 (1914), 15 S.
17- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Kanlı Peri**, İstanbul, Manzume-i Efkâr Matbaası, Milli Cinayat Kollek-siyonu 1. Kitap, 1330 (1914), 54 S.

18- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, ***Kara Cadı***, İstanbul, Manzume-i Efkâr Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 2. Kitap, 1330 (1914), 47 S.
19- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Siyah Pençe**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 3. Kitap, 1330 (1914), 46 S.
20- Süleyman Sûdi - Vassaf Kadri **Ani Felaket**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 4. Kitap, 1330 (1914), 48 S.
21- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Görülmemiş Bir Aşk**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 5. Kitap, 1330 (1914). 48 S.
22- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri (Moralızade), **Yer Altı Şehrinde Bir Cinayet**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 6. Kitap, 1330 (1914), 48 S.
23- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Çın Guguklu Saat**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 7. Kitap, 1330 (1914), 47 S.
24- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Kanlı Perinin Son Aşkı**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 8. Kitap, 1330 (1914), 47 S.
25- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Esrarengiz Bir Düğün**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 9. Kitap, 1330 (1914), 48 S.
26- Süleyman Sûdî - Vassaf Kadri, **Dirilen Cenaze**, İstanbul, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, Milli Cinayat Kolleksiyonu 10. Kitap, 1330 (1914), 40 S.
27- Süleyman Sûdî [Süleymanof] - E. Ali, **Gece Kuşları**, İstanbul, Hürriyet Matbaası, 1330 (1914), 224 S.
28- S[üleyman] Sûdî, **1339 Sene-i Maliyesine Mahsus Rehber-i Sâl Aile Takvimi I. Sene**,

İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1331 (1915) 193+2 S.

29- S[üleyman] Sûdî, **Kendi Kendine Rusça Yahut Mükemmel Rusça Elifba**, İstanbul, Nef'iset Matbaası, 1333 (1917), 16 S.

30- Süleyman Sûdî [Himmetzade S. Abdullah imzasıyla], **Arzu ile Kanber**, İstanbul, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, 1332 (1916), 42 S.

31- Süleyman Sûdî [S. Abdullah Himmetzade imzasıyla], **Elif ile Mahmud**, İstanbul, Sada-yı Millet Matbaası, 1332 (1916), 75+4 S.

32- Süleyman Sûdî [S. Abdullah Himmetzade imzasıyla], **Derdi Yok ile Zülfisiyah**, İstanbul, t. y., 63 S.

33- Süleyman Sûdî [S. Abdullah Himmetzade imzasıyla], **Derdi Yok ile Zülfisiyah** 2. bs., İstanbul, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, 1332 (1916), 64 S.

34- Süleyman Sûdî [Himmetzade S. Abdullah imzasıyla nakleden], **Şah Kasım Hikâyesi**, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1333 (1917, 48 S.

35- Süleyman Sûdî [S. Abdullah Himmetzade imzasıyla nakleden], **Şahmaran Hikâyesi**, İstanbul, Çavuşoğlu Matbaası, 1333 (1917), 102 S.

36- Süleyman Sûdî [Süleymanof], **Damad Beyim**, 2. bs., İstanbul, Kader Matbaası, 1334 (1918), 48 S.

37- S[üleyman] Sûdî, **Şık mı?**, İstanbul, Kader Matbaası, 1334 (1918), 77 S.

38- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla], **Letâif-i Ebu Nüvas**, İstanbul, 1921, 92+3 S.

39- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla], **Bekri Mustafa**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1337 (1921), 94 S.

40- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla çeviren], **Dağ Kralı**, İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1922, 172 + 3 S.
41- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla nakili], **Yedi Alim Hikayesi**, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1338 / (1922), 80 S.
42- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla], **Bekri Mustafa**[12], 2. bs., İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1338 (1922), 94 S.
43- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla nakleden], **Alâattin ve Sihirli Lâmba**, 2. bs. (Onuncu Bin), İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1340 (1924), 68 S.
44- Süleyman Sûdî [Himmetzade imzasıyla], **Bekri Mustafa**, 3. bs., İstanbul, İkdam Matbaası, 1927, 94S[13].

---

[12] Bu kitabın metni ve incelemesiyle ilgili olarak bk.: Dr. Abdulkadir Emëksiz, **Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa** (inceleme – metin), İstanbul, Mühür, 2010.

[13] Emin Nedret İşli, "Kitabhane-i Sûdî Tarihçesi ve Süleyman Sûdî Bey (Bir Deneme)", ***Müteferrika***, Kış 1994, S: 4, s. 42-44.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEDE KORKUT ANLATILARININ TÜRK DESTAN KÜLTÜRÜ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

A. Destanlar ve Dede Korkut Metinlerinin Oluşumu

1. Destan Kavramı

Türk diline Farsça'dan gelmiş olan "destan[14]" kelimesinin Türk edebiyatı tarihine baktığımızda bir birinden ayrı pek çok edebî gelenek ve metinde farklı anlam karşılıkları yüklenerek kullanıldığını görürüz.

Türkiye'de destan kelimesi "Oğuz Kağan", "Manas" ve "Köroğlu" gibi kahramanlık konulu destanlar, "Yusuf ve Zeliha", "Cümcüme Sultan" gibi aruz vezniyle ve mesnevî şekliyle yazılmış dini hikâyeler, "Risâletü'n - Nushiyye", "Mantıku't- Tayr" ve "Fakr-nâme" gibi aşkî hikâyeler, "Kabusnâme" tarzındaki mensur nasihatnâmeler, "Dâstân-ı

---

[14] Türkçe'ye "destan" olarak geçen kelime için Farsça – Türkçe sözlükte şu karşılıkları buluruz: dâstân: (Peh.) 1. hikâye, öykü; 2. Roman, 3. Ünlü, meşhur, 4. destan bk.: Prof. Dr. Mehmet, Kanar, **Farsça – Türkçe Sözlük**, İstanbul, Deniz Kitabevi, 2000, s. 506; destân: 1. Öykü, hikâye; 2. Destan; 3. şarkı; 4. hile, a. e., (s. 530); hemâse: (Ar.) 1. cesaret gösterme, yiğitlik, kahramanlık; 2. (ed.) kahramanlık destanı, hamâse, a. e., (s. 450).

Tevârih-i Âl-i Osman" ile "Düsturnâme" gibi manzum vakayinâmeler, "Tâcü't- Tevârih" gibi mensur tarihler, "Dâstân-ı Ahmed Harâmî" gibi manzum masallar, "Dâstân-ı İmam Ali" gibi mensur biyografik eserler, "Cenginâme gibi epik karakterli eserler ve âşıkların hayatın içinden konuları işledikleri ve daha çok sekizli veya on birli ölçüye sahip şiirler için kullanılmıştır[15].

Biz bu çalışmada "destan" kelimesini - destanî hikâye karakteri gösteren ve destan ile halk hikâyesi arasında köprü vazifesi görüp geçiş dönemi eseri niteliği taşıyan **Dede Korkut Kitabı**'ndaki boyları da dâhil ederek - millî ve epik karakterli anlatılar karşılığında kullanıyoruz.

Destan, "Bir milletin yaşamış olduğu maceraların, dünyaya bakışının ve ideallerinin, genellikle bir prototipten hareketle, bir kahraman etrafında birleşerek dile getirildiği, kendisine has bir geleneği olan anonim esere denir[16].

Destan terimine karşılık olarak batı dillerinde en çok "epique", "epopée", "epos", "epic", "legende" gibi terimler, Araplarda "el-stra", "el-kada", "el-mahama", "el-şiir al malhama" kelimeleri kullanılmıştır. Fars dilinde destan kelimesi "himsi" Rusça'da ise "pos", "popeja" veya "byliny" terimleri kullanılarak ifade edilmiştir.[17]

---

[15] Şükrü, Elçin, "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", **İslamiyet Öncesi Türk Destanları: İncelemeler - Metinler**, haz. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Ali Duymaz, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002, s. 26 – 27.

[16] Naciye Yıldız, "Türk Destancılık Geleneği", ***Modern Türklük Araştırmaları Dergisi***, C. : 6, S. : 1, Mart 2009, s. 7.

[17] Prof. Dr. M. Öcal Oğuz, "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları" /A Definition of the Term Epic and Old Turkish Epics La définition de l'épopée et les anciennes épopées turques, ***Millî Folklor***, 2004, Yıl 16, S. 62, s.6.

Türkiye Türkçesi'nde "destan" kelimesiyle karşılanan metinler, Türkiye dışındaki Türk devlet ve topluluklarının edebî adlandırmalarında bazen bir bazen de birkaç farklı kelime ile karşılanabilmiştir.

Destan türünü ifade etmek için Yakut Türkleri "olongho" veya "olonho", Altay Türkleri "kay çörçök", Tıva Türkleri "tool", Hakas Türkleri "alıptığ nımah", Kırgız Türkleri "comok", "epos", "dastan", Kazak Türkleri "epos", "cır", "dastan", "añız", Uygur Türkleri "dastan", Özbek Türkleri "dastan", Türkmen Türkleri "dessan", Azerbaycan Türkleri "dastan", Başkurt Türkleri "epos", "dastan", "kobayır", "poema", "kissa", Tatar Türkleri (Sibirya, Kazan, Kırım ve Dobruca) "dastan", (Kırım ve Dobruca Tatarları "destan"), "epos" terimlerini kullanmaktadırlar[18]".

2. Türk Destanlarının Kök Birliği

"Türk kahramanlık destanlarında terennüm edilen olaylar ve bu olaylarda rol alan bahadırların Türk toplumunun tarihi ile düşünüş ve inanış sistemlerinden kopuk bir şekilde ortaya çıktığını iddia etmek, destanları meydana getiren toplum, çevre ve şartları göz ardı etmek anlamına gelecektir. Türk ulusunun geçmişteki kağan (han), devlet ve Tanrı telakkileri, doğrudan onun tarafından meydana getirilen destan metinlerinde de yansıtılmıştır.

Kök Türk yazıtlarındaki Türk Bilge Kağan ile Kül Tigin'in gece uyumadan gündüz oturmadan Kök Türkleri esaretten kurtarıp yeniden büyük millet ve devlet haline getirme maceralarıyla Oğuz, Manas gibi destan

---

[18] Halil İbrahim Şahin, **Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**, 2. bs., Konya, Kömen Yayınları, 2011, s. 1.

kahramanlarının maceraları arasında elbette ki, paralellikler olacaktır. Türk'ün Tanrı, kağan, devlet anlayışı ile Oğuz Kağan ve Dede Korkut Kitabı başta olmak üzere pek çok destanî metinde ortaya konulan Tanrı, kağan ve devlet anlayışları aynıdır[19].

3. Türk Destanlarının ve Dede Korkut Anlatılarının Oluşumu

Edebî metin olarak elimizde bulunan destanların oluşması ve günümüze gelebilmesi için beş safha ve şartın gerçekleşmesi gerekir.

Bir destanın yaratılabilmesi için toplumun "alp tipi"nin toplum hayatını yönlendirdiği *destan devri*nde yaşaması, kültür ve edebiyat verimlerinin kuşaktan kuşağa *sözlü gelenek ortamı*nda aktarılması, toplumu derinden etkileyen ve destan oluşumuna imkân veren bir *çekirdek olay*ın ortaya çıkması, bu olayın bir *ozan* tarafından edebiyat ürününe dönüştürülmesi, toplum tarafından destan devri tamamlanmadan sözlü gelenekte yaşayan metnin *tespit* edilerek yazıya geçirilmesi gereklidir[20].

Milli destanları, tarihi vak'aları tasvirden ziyade milletin yüksek millî duygularını in'ikas ettiren, tamamıyla

---

[19] Yrd. Doç. Dr. Mehmet Açа, "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri" / Approaching Completely to Turkish Epic Tradition and New Approaching Tests on "Alp" Concept, ***Millî Folklor***, Yıl: 12, S. 48, s. 9.

[20] Destanın oluşum safha ve şartlarıyla ilgili olarak bk.: Prof. Dr. M. Öcal Oğuz, "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları" /A Definition of the Term Epic and Old Turkish Epics La définition de l'épopée et les anciennes épopées turques, ***Millî Folklor***, 2004, Yıl 16, S. 62, s. 7.

veyahut az çok tarihe müstenit bir ideal âlemi gösteren halk edebiyatı eserlerinden ibarettir diye nitelendiren Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan millî destanların tekâmül safhalarını şu şekilde ortaya koyar:

"1. Destan tertibine tab'an mütemayil olan millet muhtelif devirlerde ve yahut o milletin daha birleşmiş olmayan muhtelif kısımları uzun zaman zihinleri işgal eden vâkıalar, macaralı dahilî hayat geçiriyor. Yahut heyecan verici dini ve fikri hayat an'anelerine malik oluyor. Bütün bunlar da o cemiyetin halk şairleri ("Aöde"ler) tarafından büyük ve yahut ufak destan eczası (Epizode lieder) şekli verilerek söyleniyor.

2. Kendisine hakiki destancılık (Epik) tekâmül edene kadar bu millet, ciddi medeni tesire kapılmamış olduğu bir devirde kendisinin bütün kısımlarını alâkadar eden büyük tarihi maceraları; ahlâki, fikrî mücadele sarsıntıları geçirmiş olmalıdır ki onun evvelce husule getirmiş olduğu destan parçaları bu son büyük vakayıın hatıratı etrafına toplanmaya başlasın.

3. Millette destancılık (Epik)ın tam inkişaf ettiği bu sırada bu vakayi dolayısıyla büyük bir medeni hareket vâki olmalı ki bununla cemiyetin bir kısmı evvelce tasavvur olunmayan medeni seviyeye birden yükselmiş olsun ve o devirde münevver bir halk şairi, lâvhaları millet efradının zihinlerinde temerküz etmekte ve bir kül şeklini almaya temayül göstermekte olan millî destanı muayyen bir plan dahilinde tertip ve tanzim edip (ona yazılı, muayyen bir şekil versin.)[21]"

Bir metin olarak "destan"ın ortaya çıkışının söz edilen şartları yanında tarihî köklerinin derinliğinin anlaşılması ve Türk destanlarına yapı ve muhteva bakımından yön veren

---

[21] Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, "Türk Destanının Tasnifi", **Türkler**, C. 3, Ankara, 2002, s. 907.

düşünce dünyasının da, maddi kültür varlıklarının da, edebiyat metinleriyle sınırlı olmayan, disiplinler arası karşılaştırmalı araştırmalarla ortaya konulması gerekmektedir. Türk destanlarının kökenine dair araştırmalar kadim destanlar yanında yenilenen, çeşitlenen destan metinlerindeki tarihi izleri anlayabilmek bakımından da faydalı olacaktır düşüncesindeyiz.

Türk epik destanlarının teşekkülünde, başlangıç tarihi ve kaynağı olarak ata kültünün veya ata ruhlarına tapınma inancının ortaya çıkıp sistemleştirilmesi kabul edilir. Türk kavimleri arasında ata kültünün Andronova kültürü çağında ortaya çıkmaya başladığı, demir devrinde sistemin tam olarak teşekkül ettiği ileri sürülür[22].

Kaostan kozmosa dönüşümün ve tabiat içinde kendi ve kendisi dışındaki gerçeklikleri algılayış ve belli bir sistematik içinde anlamlandırışı ifade eden, Türk mitolojisinin epik destanların kaynaklandığı sosyal ve kültürel zemini oluşturduğu söylenebilir. Türk destan devrinin başlangıcı bugün itibariyle M. Ö. XII. asra kadar dayandırılmakta; Türk destanlarının biçimlenmesinin tarihi olarak M. Ö. II. bin tarihleri de verilebilmektedir[23].

Türklerin destan devrini yaşayacak kadar köklü tarihe ve destan türünü oluşturacak yaşayış tarzı ve düşünce

---

[22] Dursun Yıldırım, "Türk Kahramanlık Destanları", **Türk Bitiği**, Ankara, Akçağ, 1998, s. 149.

[23] Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, Ankara, Akçağ, 2003, s. 35. Türk destan devrinin M. Ö. XII. yüzyıla kadar uzanması, Türk destan coğrafyası ve mitolojiyle bağlarıyla ilgili olarak daha fazla bilgi için bk.: **a.e.**, s. 35- 39. M. Ö. II. bin yılda Türk destanlarının biçimlenmesiyle ilgili olarak bk.: Arif Acaloğlu, "Türk Destan Geleneğinin Tarihi Kökenlerine Dair", ***Modern Türklük Araştırmaları Dergisi***, C. 2, S. 4, Aralık 2005, s. 148.

dünyasına, coğrafi zemine, mücadele şartlarına ve kültürel zenginliğe sahip oluşu çok sayıda "doğal" destan meydana getirmesini sağlamıştır.

"...Türkler, tarih sahnesinde ortaya ilk çıkışlarından, çok daha yakın döneme kadar, bazı Türk boylarında ise bugün bile göçebe dünyasının bir üyesi olmuşlardır."[24]

Atlı bozkır kültüründe, açık ve geniş mekâna bağlı yaşama Türkler için destanî hayatın edebî türde ifadesini bulması anlamına gelmiştir.

Türklerin, yaşamakta olan edebiyat verimlerinde, özellikle de epik karakterli olanlarında, tarih sürecinde farklı dönemlerde dâhil oldukları inanç dairelerinin, düşünce sistemlerinin devam edişi ve izleri bir arada görülebilmektedir.

Türk - İslam velilerinin kerametleri hakkındaki bazı rivayetlerde seyrek de olsa onların tekin olmadıkları gösterilmiştir. Mesela, Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü boyunda Korkut Ata, kız kardeşi Banı Çiçek'i, Beyrek'e istemeye elçi olarak geldi diye, kendisini kovalayarak yakalayıp kılıcıyla hamle eden Delü Karçar'a ilenmesiyle, "Delü'nün elü havada asılu" kalır.

Delü Karçar "medet, aman Dede (..) menüm elimi sağaldı gör" diye yalvarır. Korkut Ata'nın duası ile Deli Karçar'ın kolu eski halini alır. Bütün bunlar, Korkut Ata'nın, Türk ülkelerindeki yerleşik ve göçebe halk arasında destanlarındaki gibi Oğuz' un tamam bilicisi, gaipten haber veren, ad koyup nasihat eden, "soy soylayıp boy boylayan" bir Müslüman veli tipi yanında, İslamiyetten önceki kamlık

---

[24] Karl Reichl, **Türk Boylarının Destanları - Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı** -, 3. bs., (çev. : Metin Ekici), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 14.

dönemine ait ruhani ozanlık taraflarının da Türk halklarının kolektif şuur altında yaşatıldığını göstermektedir[25].

Aliyarlı, şahıs adları ve unvanlarını ele aldığı çalışmasında, Dede Korkut Kitabı'nın bilim alanına Türk tarih öncesi (prehistoria) gibi yeni bir konu getirmekle, bu konuyu belgelendirebilecek kadar kudretli bir kaynak olarak görüldüğünü ifade etmektedir[26].

Destan karakterli anlatılarda yer edinmiş olan arkaik düşünce ve inançların belirginleşmesi, görünür kılınması çoğunlukla anlatının "kahraman"ının eylemlerini incelemek ve yorumlamakla ortaya çıkarılabilir.

"Kahramanın eylemleri, erginlenme ayinlerinin yapısında yer alan evrensel formülle birlikte okunmuştur. "Yola Çıkış", büyümenin işaretiyken "Erginlenme", sınavlarla dolu zorlu bir geçiş sürecidir, "Geri Dönüş" ise erginlenen, dönüşen kahramanın eski hayatını terk ederek erişkinlerin toplumuna girmesini ve yeniden doğuşunu simgeler. Bu üç temel süreçte kahramanın karşılaştığı ve halk anlatılarında sıklıkla tekrar eden durum ve kişiler, kalıntısı

---

[25] İsa Özkan, "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997, s. 268.

[26] Dede Korkut anlatılarında bulunan şahıs adlarından, Türk erkek ve kadınları için kullanılmış olan unvanların tarih ve kültür köklerinden hareketle ortaya çıkarılan görüşler için bk.: Prof. Dr. Süleyman Aliyarlı, "Dede Korkut Kitabı ve Türk Tarih Öncesi", **Türkler** (Editörler: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca) , C. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 801 – 805.

oldukları arkaik düşünce ve inançlar çerçevesinde arketipler olarak değerlendirilmiştir."[27]

Bilindiği üzere Türk destan edebiyatının doruğa yükselmiş bir örneğini oluşturan Dede Korkut Hikâyeleri'nde de metin kuruluşu itibari ile Oğuzların hem IX.-X. yüzyılları içine alan Sirderya bölgesindeki İslamlık öncesi Şamanlık dönemine hem de XIII.- XIV. yüzyıllarda Türkmen adıyla yer tuttukları Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgelerindeki hanlar ve beyler zümresinin İslamî dönemi de içine alan destanî hatıralarına dayanmaktadır[28].

Türkler, tarih boyunca yönü genellikle doğudan batıya doğru seyir izleyen göçler gerçekleştirmişlerdir. Türklerin göç ettikleri yeni coğrafyalar, beraberlerinde taşıdıkları edebî birikimlerinin de değişmesine, yeni yurtlara ve vatan edinilmek istenen yerler ile yaşama biçimlerine göre farklılaşarak çeşitlenmesine neden olmuştur.

Dede Korkut metinlerini değerlendirirken "tarih" ve "coğrafya" iki problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinler tarihle ne derece ilgilidir? Yaşanan tarihî olaylar ve gerçek tarih kişileri metinlerde ne ölçüde yer almıştır? Olayların yaşanma zamanı ile sözel veya yazılı metinlerde yer

---

[27] Tuba Özkan, **Bey Böyrek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 91- 92.

[28] Zeynep Korkmaz, "Oğuzcanın Orta Türkçe Dönemini Oluşturan Eski Anadolu Türkçesinin Tarihî, Sosyal ve Kültürel Gelişmelerden Kaynaklanan Dil Yapısı Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 714.

almaları arasında ne kadar zaman farkı vardır? Yaşamakta olan ve değişmeye devam eden boylar dikkate alındığında, anlatıcı / kaynak kişi yaşamakta olduğu devir özelliklerini metinlere nasıl yansıtmaktadır? Metinlerde bulunan yer adları Türk göçlerinin seyri ile ne derecede ilgilidir? Elimizde bulunan metin çeşitliliği dikkate alındığında anlatı kahramanlarının yurtlarının çeşitliliği, coğrafî mekânlarla birlikte mücadele edilen düşmanın, mücadele veya savaş nedeninin değişmesi nasıl izah edilebilir? Tarih, coğrafya, yaşama biçimi ve anlatıcı / icracının değişmesi metnin destandan, destanî hikâyeye, hikâyeye ve masala dönüşmesinde nasıl bir rol oynamıştır? Tek bir tarih ve tek bir coğrafyaya bağlı sabit bir metin üzerinde düşünmediğimiz dikkate alındığında Dede Korkut anlatılarını ele alırken bu soruları da hatırda tutmak gerektiğini değerlendiriyoruz.

"Dede Korkut Kitabı'nı inceleyenler çok defa bir tek tarihi ana ve coğrafi sahaya saplanıp kalıyorlar. Unutmamalıyız ki bu metin, bir destan te'lifidir ; böyle olunca onun içindeki unsurlarda zaman, mekân ve kaynak birliği aranmaz.: Araştırmaların bugünkü durumuna göre, ve yukardaki incelemelerimizin sonucu olarak biz bu destanlarda tarihi iki ana tabaka görüyoruz:

1) Oğuzların eski vatanları olan Sir - derya bölgesindeki komşulariyle, Peçenekler ve Kıpçaklarla mücadele ve münasebetleri- Bununla ilgili epizodlar, Oğuzların Anadolu'ya gelmelerinden önce Salur Kazan'ın adı etrafında ve Salur boyunun bir destanı halinde teşekkül etmiş, Oğuz boylarıyla birlikte Anadolu'ya göç etmiş, onların bu yeni yurtlarında, eski düşmanlarının yerini Gürcülere ve Abhazlara bırakarak, yeni savaş ve komşuluk münasebetlerine uygulanmıştır.

2) XIII. yüzyıl ortalarından başlıyarak Doğu - Anadolu ve Azerbaycan'da Gürcülerin, Abhazların ve bilhassa Trabzon Rumlarının yurtlarına Türkmen zümrelerinin ve daha çok Akkoyunluların akınları ve bu kavimlerle türlü komşuluk münâsebetleri. Bunlar Bayındır Han'ın adı etrafında işlenmiştir."[29]

Dede Korkut Kitabı'nın bir destan telifi oluşu üzerinde duran Pertev Naili Boratav, metnin meydana geliş aşamalarını şu şekilde açıklama yoluna gitmiştir:

Dede Korkut Kitabı'nda bir destan telifi ile karşı karşıyayız; yani bir yazar, daha önce konusu, ideolojisi, kahramanları belirmiş, fakat sözlü gelenekte yaşamakta olan destan epizodlarını, bir araya getirmiş, 'bu iş için şüphesiz bol miktarda hazır malzemeyi, hatta bir çok klişe ifadeyi de kullanmış, amma bütün bunları - az veya çok - kendi şahsiyetinden bir şey katarak, bir ölçüye, bir plana göre işleyip yazıya geçirmiştir ve böylece **Kitab-ı Dedem Korkut alâ lisan-ı tâife-i Oğuzân** (veya eksik nüshasındaki adiyle **Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve gayri**) adını taşıyan kitap meydana gelmiştir[30].

Dede Korkut hikâyelerinin teşekkülü ile tespit tarihleri arasında bir hayli zaman vardır. Bu hikâyelerin esası

---

[29] Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", ***Türkiyat Mecmuası***, C. XIII, 1958, s. 57- 58.

[30] Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", ***Türkiyat Mecmuası***, C. XIII, 1958, s. 61.

Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki hayatlarıyla ilgilidir[31].

Dede Korkut anlatılarının tespit edildiği tarih olarak Muharrem Ergin, XV. yüzyılın ortaları veya ikinci yarısı şeklinde değerlendirmede bulunur[32].

Dede Korkut metinlerinin teşekkül ve tespitiyle ilgili olarak Muharrem Ergin'in verdiği yaklaşık tarihi Pertev Nâili Boratav daha belirli bir zaman aralığında ifade eder:

"Dede Korkut Kitabı'nın elimizdeki şekliyle te'lif tarihi olarak Uzun Hasan'ın saltanat yıllarını (1453-1478) göstermek yanlış olmaz kanâatındayız."[33]

Faruk Sümer ise, metinlerde "Başı Açuk Tatyan kalası"ndan bahsedildiği ve "başı açuk" lakabının XVI. yüzyıl Safevi müverrihi Rumlu Hasan Beğ Başı Açuk'un, çağdaşı olan Gürcü kralı Bakrat'ın lakabı olduğunu, devlet teşkilatı anlamıyla paşa ve sancak beği tabirlerinin metinde yer aldığını, alay ve gönder (kargı) kelimelerinin kullanıldığını belirterek bu delillerden hareketle Dede Korkut destanlarının

---

[31] Oğuzların yakın doğuya gelmeden önceki hayatlarına dair hatıralar ve bu hatıraların bazı olaylar etrafında toplanması IX – XI. yüzyıllarda Oğuzların Sırderya kuzeyindeki yurtlarında geçen hayatlarından söz edilmesiyle ve metinlerin teşekkül ve tespit tarihleriyle ilgili daha geniş bilgi için bk.: Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 54- 55.

[32] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 56.

[33] Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", ***Türkiyat Mecmuası***, C. XIII, 1958, s. 62.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında bir ozanın ağzından tespit edilmiş olduğu fikrine kesin olarak vardığını bildirmektedir[34].

Dede Korkut Kitabı'nın oluşumunu değerlendiren nispeten daha eski çalışmalarda, metinlerin sözlü kültürden yazıya aktarılmış olduğu görüşü, hâkim görüş olarak dikkat çekmektedir. Metinlerin başka bir yaratıcılık ortamının ürünü olup olamayacağı ise çoğunlukla düşünülmemiş veya göz ardı edilmiştir. Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Dede Korkut Kitabı metinlerinin toplum yapısının kültürel değişimi, metinlerin kaynakları ve tarihî filolojik bağlamları üzerinde derinlemesine durulmadan yapılan değerlendirme ve verilen hükümlerin yüzeysel kalacağını belirtip konuyu etraflıca ele alır:

Kültür yapısında ve toplum hayatında ortaya çıkan değişimler, bedii yaratıcılık alanlarını ve ortamlarını da yeni taleplere göre düzenlemeye götürebilir. Tarihî süreç içinde Türk bedii yaratıcılık ortamlarında da bir çeşitlilik meydana gelmiştir. Elimizdeki metinleri bütün bu durumları dikkate alarak incelemeden her hangi bir yaratıcılık ortamı ürünü diye tanımlamak doğru değildir. Dolayısıyla, bu soruna bağlı değerlendirmelerin büyük kısmı herhangi bir derinliğe sahip olmaktan ziyade, yerleşik, oluşmuş bir ortak kanaati paylaşmaktan ibaret biçimde kendini gösterir[35].

Elimizdeki metinlerin geldiği kaynak veya kaynaklar, kendi tarihî filolojik bağlamları ve durumları içinde ve tarihî kayıtların verdiği bilgilerin ışığında bu açıdan derinliğine irdelenmeden, sorgulanmadan, sözel ortam yaratıcılığı

---

[34] Prof. Dr. Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992, s. 277 – 278.

[35] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Kitab-ı Dedem Qorqud Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor", ***Türkbilig***, 2002 / 3, s. 134.

icralarının özellikleri üzerinde durulmadan, sadece içeriğin yaptığı çağrışımlara ve kimi sathî değerlendirmelere dayalı biçimde sürekli tekrar edilen ortak bir 'kanaat' ile elbette açıklanamaz[36].

Yıldırım, ayrıca elimizde bulunan metinlerin def'aten ortaya çıkmış metinler olmadığı, mevcut şekline ulaşıncaya kadar, bu metinlere de kaynaklık eden bir arkaik nüsha ile ilgisi, dip nüshadan gerçekleştirilen istinsah faaliyetleri ve icra bağlamları hakkında da farklı kanaatlerini bildirir:

"Elimize erişen nüshaların metinlerinin, XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısını içine alacak bir zaman aralığında Türkiye sahasında bilindiği, veya yazıya alındığı anlaşılmaktadır. Fakat, bu metinlere kaynaklık eden arkaik nüshanın, en erken V.-VIII. yüzyıllar arasında yazılmış olacağı; dip nüshanın ise, IX.-XIV. yüzyıllar aralığında Harezm veya Kaşgar sahalarında Uygur yazısıyla yazılmış bir nüshadan yeni yazıya [Arap harfli Türk alfabesine] çekildiğini; tasarruf edilerek XIV-XVI. yüzyıllarda istinsah edildiklerini düşünüyorum. Dönüşüm ve değişimi dip nüsha ile geçirmiş olduklarını, ama bundan sonra geçen zaman aralığı içinde gerçekleşmiş herhangi bir sözel ortam yaratıcılığında yer alan her hangi bir icra sırasında metinlerin yazıya alınıp, tespit edilip bize gelmedikleri üzerine kanaatim yoğunlaşmaktadır[37].

Dede Korkut Kitabı'nın hangi yaratıcılık ortamının ürünü olduğu konusunda değerlendirmeye alınan iki seçeneğin - sözel ortam ve yazılı ortam yaratıcılıkları- yanında üçüncü bir yaratıcılık ortamı da söz konusu edilmektedir.

---

[36] ***Agm.***, s. 134.
[37] ***Agm.***, s. 168.

Sözel ve yazılı ortam yaratıcılıklarının imkân ve yaratıcılık özelliklerinden istifâde ederek Türk medeniyetinin yerleşik hayat düzeni içinde bir üçüncü yaratıcılık ortamı doğmuştur. Her iki ortamın bir yeni terkibi gibi algılanabilecek bu ortam, sözel / yazılı yaratıcılık ortamı diye adlanabilir. Üçüncü ortamda üretilen eserlerin, hem kendine özgü yarattığı kurumlaşma içinde, hem de her iki ortamın özelliklerine uygun biçimlerde okuyucu ve dinleyici çevrelerine ulaşma imkânı buldukları görülür[38].

"Dede Korkud'un anlatmış olduğu 'Qam Böri / Böre oğlı Bamıs Börik / Börek boyı' bu üçüncü yaratıcılık ortamı içinde yeniden düzenlenip yaratılmış eserlerden biridir. Üçüncü ortam yaratıcılığında bu eser, 'Beğ Böyrek' veya 'Benli Boz ile Beğ Böyrek' adı ile anılır, bilinir bilgisini aktaran Prof. Dr. Dursun Yıldırım, üçüncü yaratıcılık ortamı örneği olan metnin hikâye edeni Eyyûbî-i Garîb'den bahsederek "Bunlar arasında, kendisi ve işiyle ilgili verdiği bilgiler ve hikâyeyi anlatım tarzı konusunda yaptığı açıklamaların yanı sıra, bir 'musannif' olarak adını belirtmiş olması da önemli bir kayıttır." değerlendirmesinde de bulunur[39].

Dede Korkut Kitabı'ndaki boyların bazıları, en başta da 'Bamsı Beyrek", Türk kültür coğrafyasında hayatiyetini kaybetmeden farklı yaratıcılık ortamlarında yaşamaya devam etmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boylarla birlikte çeşitlemelerinin farklı yaratıcılık ortamlarında yaşamaya devam ediyor oluşu, oluşumlarıyla ilgili meselenin başka bir

---

[38] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. 137.

[39] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. -137 - 138.

yönünü teşkil etmektedir ve oluşumla ilgili "tarihlendirme" konusunda tekrar tekrar düşünmeyi ve her boy, hatta her anlatı için ayrı ayrı hükümler geliştirme mecburiyetini doğurmaktadır.

B. Türk Destanlarının Tasnifi, Tasnifte Dede Korkut'un Yeri ve Türü

1. Türk Destanlarının Tasnifi

Türk destanlarını Türk boylarına, tarih boyunca Türklerin yaşadıkları coğrafyalara, destan metinlerini esas alarak konularına göre vb. çok farklı şekillerde tasnif etmek mümkündür, ama biz Türk milletinin tarihini, destanların tespit edildiği zamanlardaki etkisini ve Türk düşüncesinin şekillenmesindeki rolü ile Türk edebiyatı tarihi sınıflandırmalarında kullanılma kriterlerini dikkate alarak İslamiyet'ten önceki ve sonraki destanlar tasnifini vermekle yetiniyoruz.

Yazıya geçirilen veya bilinen önemli Türk destanlarını iki grup altında incelemekteyiz.

1. *İslâmiyet'in Kabulünden Önceki Türk Destanları*: İslâmiyet öncesinde teşekkül etmiş destanların bir kısmında ağırlıklı konu Türklerin yok olması veya varlıklarını sürdürmesi iken bir kısmında da çeşitli unsurlarla mücadeledir. Mücadele edilen unsurlar tabiat veya çeşitli milletlerdir. İslâmiyet öncesi destanlardan en önemlileri; Alp Er Tonga Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Bozkurt Destanı, Ergenekon Destanı, Uygur Destanı'dır.

Dede Korkut Destanı ve Manas Destanı geçiş dönemine aittir denilebilir. Yani bu destanlarda İslâmiyet öncesi ve İslâmî unsurlar iç içedir.

2. *İslâmî Türk Destanları*: Bu devir içerisinde yer alan destanlar, Anadolu'da Türk kültürüyle şekillenmiştir[40].

Destanlarda inanç, çoğunlukla din faktörü destan kahramanının hareket nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Din uğruna veya din farklılığına bağlı mücadele, destanî olmak için engel teşkil etmez, epik karakteri ortadan kaldırmaz; kahramana bağlı olarak ortaya konulan hedefin ve mücadelenin ne uğruna gerçekleştirildiğini gösterir.

"Kahramanlık destanlarından bazılarında destan kahramanı bir din adına ve o dini savunmak, yüceltmek amacıyla harekete geçer, mesela, "Chanson de Roland"da Hıristiyanlık uğruna bir mücadele yapılmaktadır. "Battalgazi" destanı ve "Danişmendname"de ise Müslümanlığı Rum diyarına yaymak ideali vardır. Bununla birlikte bu destanlar tam anlamıyla birer kahramanlık destanıdır.

Dede Korkut'taki Oğuzlar ve dini kahramanlık destanı olmayan Manas'taki Kırgızlar da Müslümandır ve Müslüman olmakla gurur duyarlar. Manas'taki Kırgız kahramanlar kendilerini Buddhist ve putperestlerden üstün görürler fakat "Chanson de Roland"da olduğu gibi aynı dinden olmayanlara karşı tutumları katı değildir."[41]

Kahramanlığın dinî amaçlarla ifade edilmesi Türklerin Anadolu'yu vatan tutmalarından sonra daha belirgin bir yöneliş olarak dikkat çekmektedir.

Battal Gazi Destanı Anadolu'da teşekkül etmiş destan zincirinin ilk halkasıdır, diğer Anadolu Türk destanları olan

---

[40] Necati Demir - Mehmet Dursun Erdem, "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı" / Epic in Turkish Culture and Epic of Battal Gazi, ***Turkish Studies***, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 1/1, Summer 2006, s. 107.

[41] Emine Gürsoy Naskali, "Destanın Tarifi", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995, s. 6

Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme'ye kaynaklık etmiştir. Konu bakımından Türklerle ilgili olmamasına rağmen, Türk muhayyilesiyle şekillendiği için millî bir destan kimliği kazanmıştır. Türkler tarafından çok sevilmesinin sebebi, Battal Gazi'nin İslâmiyet'in yayılması uğruna kahramanlık göstermesinden ve kahramanlığın mekânının Anadolu olmasından kaynaklanıyor görünmektedir[42].

2. Edebî Tür olarak Dede Korkut Anlatıları

Dede Korkut metinlerini karşılamak üzere, kendi terminolojisinde "boy", adlandırması yapılmıştır, bundan ayrı olarak "destan", "hikâye", "destanî hikâye" ve "masal" gibi kavramlar da metinlerin türünü anlatmak için kullanılmıştır. Dede Korkut metinlerini bir tür adıyla ifade ederken de genellikle metinlerin tamamı söz konusu edilmiştir. Oysa her anlatının yapı, kurgu, içerik, dil ve üslup özellikleri dikkate alınarak ve bir birinden bağımsız olarak değerlendirilmesi daha yerinde bir tutum olarak düşünülebilir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların yapısına baktığımızda nazım ve nesir bir arada görülür.

Bir destan, hem nazım şeklinde ve hem de nazım ve nesir karışık şekilde düzenlenmiş olabilir. Oğuz Türklerinin **Dede Korkut Kitabı**'nda görüldüğü gibi, nazım ve nesrin karışık halde bulunması, Türk boylarının edebî

---

[42] Necati Demir - Mehmet Dursun Erdem, "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı" / Epic in Turkish Culture and Epic of Battal Gazi, ***Turkish Studies***, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 1/1, Summer 2006, s. 113.

yaratmalarında oldukça eski bir geçmişe sahiptir. İngilizce'de bu şekli ifade edebilecek bir terim yoktur[43].

Karl Reichl, genel anlamda destandan söz ettikten sonra Dede Korkut Kitabı'ndaki metinleri "Türk boylarının edebî yaratmaları" olarak nitelendirmiştir. Muharrem Ergin, anlatıların destanî karakterini ve epik yönünü de içerecek biçimde, destanî hikâye olarak değerlendirilmesini uygun bulmuştur:

Hikâyelere ayrı ayrı geniş anlamı ile destan demek de mümkün değildir. Çünkü hikâyeler küçüktür. En uzunları olan Beyrek bile epope dediğimiz büyük kahramanlık menkıbesinin ancak küçük bir parçası olabilecek büyüklüktedir. Fakat hikâyelerin esas karakteri destanîdir, epiktir. Bu bakımdan onları birer destan parçası saymak ve bunun için onlara dar anlamda destan demek mümkündür. Fakat bu hususta kullanılacak en uygun tabir destanî hikâyedir[44].

Dede Korkut Kitabı'ndaki metinler ne tam manasıyla destandır, ne de hikâye. "Dede Korkut Kitabındaki hikâyeler, destan geleneğinden hikâye geleneğine geçişin önemli bir halkasıdır. Destanî Türk dünya görüşünün yumuşadığı yeni yaşama tarzı içinde yeni ihtiyaç ve kabullere göre şekillenmeğe başladığı dönemin akisleridir. Bu hikâyeler,

---

[43] Karl Reichl, **Türk Boylarının Destanları - Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı** -, 3. bs., (çev. : Metin Ekici), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 133.

[44] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 29.

şekil itibariyle biyografik halk hikâyeciliği geleneğinin başlangıcı ve bugünkü bilgilerimize göre ilk örneğidir."[45]

Dede Korkut'un Bamsı Beyrek boyu, yerleşik hayata geçen Türklerin, özellikle de Anadolu sahasının yazılı ve sözlü kültüründe 'Bey Böyrek' adıyla ve hikâye karakterinin baskın olduğu bir tür biçiminde yaşamaktadır. Bey Böyrek anlatıları, destan türünden nazım içerme özelliğini koruyarak destanî hikâyeye ve halk hikâyesine, zamanla nazım kısımlarının tamamen ortadan kalktığı bazı örnekler yoluyla hikâyeden masala doğru bir seyir izlemiştir diyebiliriz. Aynı zamanda yaşıyor ve aynı adı taşıyor olsalar da 'Bey Böyrek' anlatılarının tamamı da aynı kefede değerlendirilemez düşüncesindeyiz.

Anlatıcı / icracı etkisi başta olmak üzere pek çok nedene bağlı olarak edebî türler arasında motif ve ifade kalıplarının geçişkenliği de söz konusu olabilmektedir.

Saim Sakaoğlu, Türk masallarının çıkış noktasında "boy"un etkisini şu şekilde değerlendirmektedir: Bey Böyrek Hikâyesindeki motifler Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde görüldüğü gibi Anadolu'da da görülür. Bugün pek çok masalımız bu hikâyemizdeki motifleri taşımaktadır. Hikâyenin kendisi de, bir takım motif ve olayları ile manzum parçaların kaybolmasından sonra tam bir masal havasına bürünmüştür. Bu da hikâyemizin ne kadar sevildiğinin güzel bir işaretidir. Türk insanının estetik zevkini bir ses abidesi gibi günümüze kadar getirebilen bu "boy"u, pek çok Türk

---

[45] Prof. Dr. Umay Günay, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 3.

masalının çıkış noktası olarak düşünmek her halde yanlış olmayacaktır kanaatindeyiz[46].

"Halka Yönelik Olarak Yapılan Aktarmalar" olarak nitelenen yayınlar arasında Dede Korkut anlatılarının doğrudan doğruya "masal" olarak adlandırıldığı da görülmektedir[47]. Eflatun Cem Güney'den Enver Behnan Şapolyo'ya kadar pek çok kimse de **Dede Korkut Masalları** adıyla yayınlar yapmışlardır[48].

Bilge Seyidoğlu'nun yayınlamış olduğu Erzurum halk masalları arasında "Beyböyrek" başlığıyla bir masal da yer almaktadır. Yapı ve uslûp özellikleriyle masal karakterli bu

---

[46] Saim Sakaoğlu, "Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değiştirme Motifi İle Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten***, Ankara, 1988, s. 139. Epik anlatının masala dönüşmesinde "Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyunu Beyan Eder Hanum Hey" başlığıyla Gökyay'ın verdiği metin (Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. 31 – 58) ve Saim Sakaoğlu'nun naklettiği, 1973 yılında gerçekleştirilmiş olan Erzurum (Muratbağı / Horasan) — Erdoğan Ayhan derlemesinin (Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I**, İncelemeler-Derlemeler, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, 1998. s. 249-266) incelemeye esas alındığı çalışma için bk.: Mehmet Emin Bars, "Epik Anlatıdan Masala Ana-metinlerin Ciddi Düzende Dönüşümüne Bir Örnek: Bey Böyrek", ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/6, Spring 2014, p. 133-146.

[47] Orhan Şaik Gökyay, **Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1939. künyeli kitap buna örnektir. bk.: Arş. Gör. Kadriye Türkan, "Dede Korkut Hikâyelerinin Türkiye'de Basılan Kitap Halindeki Yayımları, ***Türk Dünyası Araştırmaları***, Ekim 2003, S. 146, s. 195.

[48] Arş. Gör. Kadriye Türkan, ***agm***., s. 199.

anlatı konusu ve motifleri bakımından Bey Böyrek metinlerinden farklı bir örnek olarak görünmektedir[49].

3. Destanların İşlevleri

Destanlar, öğretici, bilgilendirici ve eğlendirici bir edebiyat türü olmanın yanında, eski dönemlerden itibaren var olan ayinleri canlandırma ve toplumsal değerleri güncelleştirerek aktarma gibi işlevlere de sahiptir. Toplumsal anlamda ise milli değerleri, şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten anlatılardan birisidir. Destan, dinleyicilere hoşça vakit geçirtir, onların hayal dünyalarını besler, geliştirir ve ayrıca kültürel kimliğin oluşumuna ve aktarılmasına da katkıda bulunur[50].

> "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
> Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak"

şeklinde Türk İstiklal Marşı'nın ilk dörtlüğünde sözü edilen ocak ve devlet fikri, Dede Korkut mukaddimesi'nde bahsi geçen ocağın közünden bağımsız değildir. İstiklal Marşının "Kahraman Ordumuza" ithafıyla Türk ordusuna ithaf edilmesi, "ocak" ile devlet sembollerinden olan "sancak" bağının destan ruhundan, Türk düşüncesinden kaynaklı hürriyet fikrinin yansıması olarak görülebilir.

Türk kültüründe bayrak, tarih boyunca hükümdarlığın ve hâkimiyetin sembolü olarak kabul edilmiştir. Bayrak dikmek bir yeri mülkiyet sahasına almak olarak görülmüş, bu nedenle bayrak savaşta ordunun önünde yer almıştır. Eski

---

[49] Bu masal metni için bk.: Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmaları Metinler ve Açıklamalar**, Ankara, Baylan Matbaası, 1975, s. 197- 201.

[50] Halil İbrahim Şahin, **Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**, 2. bs., Konya, Kömen Yayınları, 2011, s. 6.

Türklerde bayrak, azametiyle göklerde dalgalanan, aya ve güneşe kadar uzanan kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir[51].

Türkler tarafından güneş, hilal ve yıldızın geçmişten günümüze kadar kutsal sayılarak devlet-millet bütünlüğünü, istiklal fikrini temsil eden Cumhurbaşkanlığı forsunda sembol olarak kullanılması, o sembollere verilen değerin ve saygının hâlâ devam ettiğini göstermektedir[52]. Türk bayrağında kullanılmış olan ay ve yıldız sembollerini de Türk mitolojisinin evren algısıyla birlikte düşünmek mümkündür.

Destanlar, kıymet verilir ve değerlendirilebilirse millî romantizmin idrak edilmesi işlevini de görürler.

Millî romantizm, milletlerin, dilde; kültür, sanat ve edebiyatta kendilerini bulmaları, kendilerine gelmeleri demektir[53].

Destanlar ayrıca, başka milletlere hayranlık duymak yerine kendine, milletine, tarihine bağlı olarak güçlü durmayı sağlama işlevi de görebilirler.

O kadar ki Türk çocuklarına millî mazilerinin destan devirleri yanında, mesela eskisinden çok iyi bilinen İslam medeniyeti asırlarındaki büyüklüğü tanıtılsa kâfidir...Türk çocuğu, milli cevherindeki halis altunu ancak o zaman tanıyacak ve korkunç bir aşağılık duygusu içinde, başkalarının, hatta kendi can düşmanlarının hayranı olmak gibi bir dalâlete düşmeyecektir[54].

---

[51] Alev Keskin – Betül Sayın, "Geçmişten Günümüze Türklerde Bayrak, Sancak ve Fors", ***Silahlı Kuvvetler Dergisi***, S. 415, Ocak 2013, s. 99.

[52] Alev Keskin – Betül Sayın, ***agm***., s. 103.

[53] Banarlı, Nihad Sâmî, "Millî Romantizmin İdraki", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl: 1, Ocak 1972, S. 1, s. 18.

[54] Banarlı, Nihad Sâmî, age., s. 32.

4. Dede Korkut Anlatılarının Nitelikleri

Dede Korkut anlatılarının, yapı, konu, dil ve üslup özellikleri başta olmak üzere birçok bakımdan Türk edebiyatı ve edebiyat tarihini aşan, dünya epik anlatıları içinde müstesna bir yer edinmiş metinler olduğu görülmektedir.

Türk edebiyatının, doğu edebiyatının taklitlerini veren öteki halk hikâyeleri yanında bunlar türlü bakımdan eşsizdirler. Dede Korkut'ta başka edebiyatlardan alınma bir yer yoktur[55]. Gökyay'ın vermiş olduğu bu hüküm, başka metinlerle Dede Korkut anlatılarının başta yer yer konu ve bazı motifler bakımından göstermiş olduğu benzerliklerde etkilenen değil, etkileyen olması düşüncesiyle ele alınabilir, tartışılabilir.

Bugün elde bulunan Dede Korkut hikâyelerinin sayısı on ikidir. Eserin asıl ve büyük nüshası olan Dresden nüshası on iki hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında bunların altı tanesi bulunmaktadır[56].

Dede Korkut anlatılarının içeriğine, konularına baktığımızda öne çıkan husus bir mücadelenin varlığıdır.

Dede Korkut hikâyeleri genel olarak bir takım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerin ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer. Bunlardan birinde (Dirse Han oğlu Buğaç) mücadele bir beyin oğlu ile kendi adamları arasında geçer. Ötekinde İç Oğuzla Taş Oğuz (Üç Ok - Boz Ok) karşılaşır. İki hikâyede ise mücadele tabiat ve insanüstü

---

[55] Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", ***Türk Dili***, Ekim 1968, S. 205, s. 427.

[56] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 33.

kuvvetlere karşıdır. Birinde Delü Dumrul, Azrail'in karşısına çıkar. Ötekinde Basat, Depegöz adındaki devi öldürür. Bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kâfirler arasındadır[57].

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan anlatıların bu kitap dışındaki çeşitlemelerini dikkate aldığımızda "kâfirler"in yerleri ve adlarında değişiklikler olur, ama Türk destan kahramanlarının temel nitelikleri ve destanî karakterleri aynı kalır.

"Dede Korkut hikâyeleri Türk ahlak ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının otantik olarak anlatıldığı bir eserdir. Kitapta geçen Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ gibi tarih ve coğrafya adlarının çoğu, bu hikâyelerin Oğuzlar'ın Türkistan'dan ayrılmalarından öncesine ait olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Oğuz Türkleri bunları batıya getirirken buraya göre mahallileştirmişler."[58]

Dede Korkut Kitabı'nda da alplık en büyük değer olmasına rağmen cihangirlik ülküsü görülmez. Kahramanlar daha çok kendilerini korumak, mallarını, yerine göre namuslarını muhafaza için mücadele ederler. Bunun sebebi geldikleri yeni toprakları vatan edinme mücadelesinden kaynaklanmalıdır. Bu kitapta anlatılan hadiseleri yaşayan Oğuz kitleleri 11-12. yüzyıldan itibaren Sir Deryânın kuzey taraflarından güneye doğru hareketlenmişler ve eserin kaleme alındığı zamana kadar, geldikleri Horasan, Kuzey ve Güney Azerbaycan ve Anadolu coğrafyalarını vatan edinmek için sürekli mücadeleler vermişlerdir. Bu vatan edinme

---

[57] Muharrem Ergin, **age.**, s. 26.

[58] Gökyay, Orhan Şaik, "Dede Korkut", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, 1994, s. 78.

mücadeleleri bir süre cihangirlik idealini unutturmuş olmalıdır[59].

Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut anlatılarını savaş ve mücadele dışındaki yönleriyle de görerek insan ve ahlak değerleri bakımından ele almıştır:

Dede Korkut hikâyeleri türlü yönlerden önem taşır. Bu destanlar Türk ruhundan çıkmış, Türkün öz benliğini yansıtan eserlerdir. Bunlar, Türklerin kendilerine yurt edindikleri topraklar üzerinde boy atmışlardır. Çerçeveleri savaşçı olmakla birlikte, bunlarda yankılanan asıl öz, yüksek bir ahlaka dayanmaktadır. Soy-sop içinde, aile içinde kök salmış bir ahlak, sağlam bir karakter, doğruluk, sözünün eri olma, gerektiği zaman kendini ortaya atma ve hiç bir sakıncayı düşünmeden kendini verme, kısacası insan olma, bu hikâyelerin her yerinde onun en belli çizgisidir[60].

5. Dil ve Üslup Bakımından Dede Korkut

Manzum ve mensur ölçülerle dile getirilen Dede Korkut hikâyelerinde, Oğuzca, çok canlı, elle tutulur tasvir ve benzetmelere dayanan, akıcı ve etkileyici halk dilini yansıtan gelişmiş üslup özellikleri sergilemektedir. Dilin çatısı açısından Eski Anadolu Türkçesinin öteki eserler ile ortaklaşan bir yapıda olmasına karşılık, dilin ses, şekil bilgisi özellikleri ile anlatım güç ve inceliklerinden yararlanılarak biçimlendirilen üslup yapısı, ona müstesna bir halk dili özelliği katmış; sadelik ve akıcılık içindeki bu özellik de onu destan dilinin doruğuna yükseltmiştir. Dede Korkut'un dilinde

---

[59] Dr. Mustafa Aksoy, "Oğuznâme", **Türkler** (Editörler: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca) , C. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 822.

[60] Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", ***Türk Dili***, Ekim 1968, S. 205, s. 427.

görülen bu özellikler, elbette Oğuzcanın anlatım gücünden kaynaklanmıştır[61].

6. Oğuznâme Olarak Dede Korkut

Oğuzlar ile ilgili en eski tarihi kayıt Yenisey Kitabelerinde bulunmaktadır. Bu kayıttan Oğuzların belirli bir idari sistem içinde bulundukları anlaşılmaktadır. Bilinen en eski yazılı Türk metinlerinden olan Orhun Abideleri'nde Oğuzlardan bahsedilmektedir. Bu kitabelerden anlaşıldığına göre Oğuzlar zaman zaman isyan etseler ve yönetimi ele almak için mücadelelerde bulunsalar da Göktürk devletini oluşturan iki temel topluluktan biridirler. Göktürklerin yıkılmasından sonra Türk dünyasında iktidarı Uygurların devraldığı dönemde de Oğuzlar, Uygur Devleti'nin dayandığı iki unsurdan biri olmuşlardır.

Uygurların yıkılmasından sonra X. ve XI. yüzyıllarda Oğuzlar, Hazar ile Sirderya arası bölgede ve daha kuzeydeki bozkırlarda yabguların idaresinde yaşadılar. Bu dönemde doğularındaki Karluklar ve kuzeylerindeki Kimeklerin Kıpçak

---

[61] Zeynep Korkmaz, "Oğuzcanın Orta Türkçe Dönemini Oluşturan Eski Anadolu Türkçesinin Tarihî, Sosyal ve Kültürel Gelişmelerden Kaynaklanan Dil Yapısı Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 714.

boyuyla savaşlar yaptılar. Bu bölgedeki Peçenekler'i yenerek Karadeniz'in kuzeyine sürdüler[62].

Türklerin, Oğuz Türklerinin tarih boyunca verdikleri mücadeleler, tarihî ve biyografik mahiyetli eserlerde olduğu kadar edebiyatta da işlenmiştir. Mitolojik anlatılarda, menkıbevî tarihte, tarih eserlerinde, destanda, destanî hikâyelerde, menakıpnameler ve atasözlerinde Oğuzların konu edinildiği eserler "Oğuznâme" olarak nitelendirilmiştir.

Dede Korkut destanı türündeki eserlerin yazılı tarihî Oğuznâmelerden ayrı tutulması gerektiğini belirten Bayat, "Bugünkü hâliyle Oğuz Kağan Destanı, Oğuz Atalar Sözü, Uzunköprü varyantı, Dede Korkut Oğuznâmeleri de sözün gerçek manasında yazılı metindir. Ancak yazıya aktarılmış bu metinleri yazılı tarihî Oğuznâmelerden farklı tutmak gerekir. Şöyle ki, birincilerde folklorun yazıya aktarılmasıyla destanın, atasözlerinin kitaplaşması söz konusuysa, ikinciler sözelden kopmuş, tarihîleşmek istenen metin türüdür" şeklinde düşüncesini ortaya koyar[63].

Kitabın adına göre, Oğuz boylarının dilinde yazılmış olan Dede Korkut hikâyelerinden birtakımı Oğuzların Trabzon Rumları, Gürcüler ve Abazalarla savaşlarının destanıdır. Bu bakımdan, Dede Korkut hikâyeleri Oğuz destanının, bir başka adla Oğuznâmenin epizodları, hiç olmazsa onun devamı gibi alınmıştır. Kitabın içinde de iki

---

[62] Dr. Mustafa, Aksoy "Oğuznâme", **Türkler** (Editörler: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca) , C. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 819.

[63] Fuzuli Bayat, "Sözlü Tarihten Destana, Destandan Oğuznâmelere", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 286.

yerde, bu hikâyelerin doğrudan Oğuznâme diye adlandırıldığı görüyoruz. Oğuznâme sözü, 1. Oğuzların mitolojik ve etnik menkabeleri, 2. Selçuklular zamanındaki Türkmen soyundan gelen, ortaçağın sonlarında, ilk Osmanlı beyleri devrinde batı Türklerinin menkabe niteliğinde vakayinamesi, 3. Konusu Oğuzların kahramanlıkları olan hikâyeler, bir başka deyişle destanlar, 4. Kimi kez de Türk atasözleri anlamına gelmektedir. Bu ad altında daha çok menkabe niteliğinde birtakım eserler bulunmakta, Osmanlılar zamanında, ta Oğuz Han'dan başlayarak Selçukluları da içine alan genel Türk tarihlerine - Oğuzlar'ın bütününü ilgilendirdiği için hepsini kapsayarak - "Oğuznâme" denmektedir[64].

Türk tarihinin «Hiyung-Nu»ları takibeden muhtelif devirlerinde «Gök-Türk»lerden başlayarak Karahanlılara, Selçuklulara, Harizmşahlara, yani Cengiz istilasına kadar, birtakım muhtelif parçalar daha bu destânî an'aneye karıştığı cihetle, «Reşidüddîn Tabib» ile «Ebü'l-gaazî'»nin tespit ettikleri şekildeki «Oğuz menkıbesi»ni adeta Türklerin Moğol istilasından evvelki «Destanî tarih»leri saymak da kabildir, yâni Türk tarihinin gelişmesi ile tamamen muvâzi olarak «Oğuz Menkıbesi» de bir gelişmeye uğramış ve muhtelif devirlerin ve sülâlelerin hatırasını saklamıştır. İşte bu suretle bugün - elimizde mevcut «Oğuznâme»de şu daha sonraki devirlerin kalıntılarını ve izlerini buluyoruz:

1. «Hiyung-Nu»ların Milâd'dan evvelki tarihinden kalıntılar,

2. «Göktürk» ve «Türkeş» hanlarıyla «Karluk» yabgularından kalıntılar,

3. «Kayı» boyuna mensup Oğuz yabgularından kalıntılar,

---

[64] Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", ***Türk Dili***, Ekim 1968, S. 205, s. 426.

4. Kısmen «Gazneliler»le «Selçuklular» ve «Harizmşahlar»dan kalıntılar[65].

Dede Korkut Oğuznâmesi, Dede Korkut Kitabı ve onun metinleriyle sınırlı değildir. Dede Korkut anlatılarının gerek yazılı, gerek sözlü ve gerekse sözlü / yazılı yaratıcılık ortamlarında meydana getirilmiş yüzlerce çeşitlemesi birer Oğuznâme hükmünde değerlendirilebilir. Dede Korkut ile ilgili anlatılar sınırlı bir tarih kesitine ve dar bir coğrafyaya sığdırılamaz. Oğuzların yaşadıkları zaman ve bölge değiştikçe metinlerde şahıs adlarından, yer adlarına, düşmanlara ve yansıtılan folklorik özelliklere kadar birçok farklı unsurun anlatıların değişmesinde etkili olduğunu görürüz. Bu yenilenmelere rağmen değişmeyen Oğuz kavminin tazelenen hayatının anlatılmaya devam edilmesidir.

Dede Korkut anlatıları, aynı devirde aynı bölgede yaşayan bir birbirlerine çeşitli şekillerde bağlı bulunan Oğuz beyleri etrafında toplanmıştır. Her hikâye, esas olarak bir beyin macerası olmakla beraber, az veya çok diğer beylerin de katıldıkları veya hiç değilse bir vesile ile isimlerinin karıştığı bir olaylar silsilesidir. Sonra, ön planda beyler bulunmakla beraber beylerin çevresi ve yaşayışı canlandırılırken âdetleri, gelenekleri ve çeşitli yönleri ile bütün bir Oğuz kavminin hayatı bu hikâyelere aksettirilmiştir[66].

Dede Korkut Oğuznâmelerinin coğrafyası Kırzıoğlu tarafından yer adları, yönler ve sulara göre beş kolda tespit edilmiştir. Ana başlıkları itibariyle bu coğrafya şöyle verilmiştir:

---

[65] Ord. Prof. [Dr.], M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, (Sadeleştirme ve notlarla yayımlayanlar: Dr. Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin) 2. bs., İstanbul, Ötüken, 1980. s. 53 – 54.

[66] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 24.

1. Hazar Denizi ve Karadeniz Arasında ve Kafkas Sıradağları ile Eteklerindekiler, 2. Karadeniz'in Kıyıları ile Çoruk ve Karasu / Fırat Boyundakiler, 3. Yukarı Dicle Boyları ile Van ve Urmiye Gölleri Çevresindekiler, 4. Kür Irmağı ve Kolları Boylarındakiler, 5. Aras Irmağı ve Kolları Boylarındakiler[67].

Dede Korkut Kitabı'nda yer almayıp herhangi bir boyun çeşitlemesi mahiyetindeki anlatılarda başka coğrafî mekânlar olabilmektedir, bunun dışında hikâye ve masal karakteri daha baskın olan anlatılarda itibarî mekânın hâkimiyeti görülür. "Oğuz eli" olarak mekânın anlatılması, Oğuzların yaşamış veya yaşamakta oldukları bütün coğrafyaları kapsayıcı bir nitelik göstermesi demektir.

Dede Korkut Kitabı'nın Türk hükümdarları ve devlet teşkilatı hakkında verdiği bilgiler, eserin Oğuznâme olma niteliğinin göstergeleridir. Orta Asya Türkmenleri Oğuznâmeleri hükümdarlarının şeceresi ve devletlerinin tarihi olarak biliyorlardı[68]. Dede Korkut Kitabı'nda Türkler'in,

---

[67] Fahrettin Kırzıoğlu, "Dede-Korkut Oğuznâmeleri Coğrafyası ve Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Birinci Millî Türkoloji Kongresi** (İstanbul, 6-9 Şubat 1978), İstanbul; Kervan Yayınları, 1980, s.275-278.

[68] Fuzuli Bayat, "Sözlü Tarihten Destana, Destandan Oğuznâmelere", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 288.

kaynağı Hunlar'a kadar çıkan devlet teşkilâtının izleri bulunmaktadır[69].

Dede Korkut'un farklı yerlerinde Oğuz meclisinin tasvir edildiği görülür, Oğuz meclisi hem yasama hem de yürütme organıdır. Bayındır Han, hanlar hanıdır; ayrıca hem meclisin başkanı hem de yürütmenin başıdır. Bayındır Han, yılda bir defa Oğuz Beylerini toplayıp ziyafet verir; bu toplantı muhtemelen aynı zamanda bir meclis istişare toplantısıydı[70].

Dede Korkut metinlerinin, onu sahiplenen Türk milletinin, tarih ve milliyet şuurunu korumasında ne kadar etkili olduğu yasaklara maruz kalmasıyla da anlaşılmaktadır.

"Kökünü eski zamanlardan günümüze kadar taşıyan yani aşağı yukarı 1500 yıldan beri Türkmen'in ruhi zenginliği olarak görülmüş bu eser Sovyetler Birliği zamanında Sovyet ideolojisi tarafından "Sovyet halkının kabul edemeyeceği burjuva milliyetçiliği fikrini propaganda eden eser olarak" Türkmen'in aklından silinmeye çalışılmıştı. Bunu ilmî yönden öğrenmek ve halka sunmak yasaklanmıştı."[71]

---

[69] Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, 1994, s. 79.

[70] Sadettin Özçelik, "Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Teşkilatlanması Hakkında Bazı Kültürel Unsurlar", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 524.

[71] Prof. Dr. Annagurban Aşırov, "Türkmen Nüshasının Değeri", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19 – 21 Ekim 1999, Ankara), (haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canbobat), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, s. 49.

C. Dede Korkut Boyları İçinde Bamsı Beyrek'in / Bey Böyrek'in Yeri

1. Dede Korkut Boyları İçinde Bamsı Beyrek'in Yeri

Dede Korkut boyları arasında Bamsı Beyrek boyunun en eski boylardan biri olduğu, içerdiği motiflerin dünya edebiyatının yaygın ve etkili anlatılarında yer bulduğu, özellikle Anadolu sahasında, en fazla yaygınlık kazanmış boy olduğu görülmektedir.

Bamsı Beyrek anlatısının belirli motifleri eski epik karakterli metinler, masallar ve hikâyelerle karşılaştırılarak Ruben tarafından incelenmiştir. Ruben'in çalışmasına göre sevgiliyi / evlenilmek istenen kızı elde etmek için ona karşı verilen mücadeleyi ve galip gelme şartını işleyen pek çok anlatı vardır ve bunların tarihi oldukça eski devirlere kadar uzanmaktadır.

Hindistan'ın M. 6. yüzyıl anlatılarından olan Markandeya Purana'da bahsedildiği üzere dağın kızı ve Himalayaların tanrıçası Parvati, Ganga'da yüzmektedir. Bu sırada Sumbha ve Nisumbha'nın hizmetçileri kendisini görürler. Hizmetçiler Sumbha'ya bu kızın kendisi için en iyi eş adayı olduğunu bildirirler. Sumbha kıza elçiler gönderir. Parvati ise "Her kim beni kavgada yenerse, o kişi benim eşim olur" cevabını verir[72].

---

[72] Walter Ruben, **Ozean der Märchenströme; I. Die 25 Erzählungen des Dämons (Vetalapancavimsati). Mit einem Anhang über die 12 Erzählungen des Dede Korkut**, FF Communications, 133, Helsinki 1944, s. 225.

Bamsı Beyrek boyu ve kardeş Türk anlatılarında kızı almak için aşılması gereken engellerin belirlenmiş olduğunu ve çoğunlukla üç sayı formeliyle sınırlandırılarak sistemleştirildiğini görmekteyiz. Güç ve aklı birlikte kullanarak aşılacak bu engeller arasında elde edilmek istenen kıza karşı verilecek mücadelede güreş ve at yarışı en çok görülenleridir. Bamsı Beyrek ve Şah Kasım anlatılarında mücadele sevgili iledir, Alpamıs ve Bey Böyrek anlatılarında ise aynı kızı almak isteyenler arasında.

Moğol kahramanlık anlatılarında, Binbir gece masallarında, Rus, Avusturya ve Norveç masallarında, Anadolu'nun kuzey kıyılarında yaşadığı varsayılan, kadın savaşçılardan oluşan ve Yunanlıların, Hintlilerin, Çinlilerin bahsettikleri Amazon masallarında, hatta Güney Amerika'daki Amazon bölgesinde dahi aynı motifin yer aldığı görülmektedir. Dünyanın birçok farklı bölgesinin epik anlatılarında, masallarında, hikâyelerinde uğruna mücadele edilen / savaşılan kız motifine rastlanmış olmasını Ruben, bu anlatıların ardında gerçeklik payı olabileceği yorumuyla değerlendirir[73].

Adları anılan bu anlatıların kaynağını tam olarak tespit mümkün olmasa da Dede Korkut boylarının en eski tarihli ve en yaygın olanlarından Bamsı Beyrek'te de bu motifin güçlü ifadelerle ve sistemleştirilmiş olarak bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz[74].

Dede Korkut boylarını sıralayan Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, farklı zamanlara ait olduklarını ifade ettiği Boğaç Han, Deli Dumrul ve Kan Turalı boyları dışında kalan

---

[73] Walter Ruben, **age.**, s. 220 – 227.

[74] Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLIV.

dokuz boyun sırası dikkate alındığında, dokuz boy içinde ilk sırada Kam Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun geldiğini tespit etmiştir[75].

Prof. Dr. Dursun Yıldırım 'Beğ Böyrek' hikâyesinin, Türk sözel ortam yaratıcılığından yazılı ortam kaynaklarına çok eski zamanlarda kaydedilmiş olduğu düşüncesindedir: "Bu tür hikâyelerin ilk yazıya alınış tarihleri, yazılı nüshalarının ilk tertipleri V. ve VII. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Bunların daha sonraları Pehlevi ve Arap dillerine tercümelerinin de oldukça erken zamanlarda olduğu konusunda kayıtlar vardır[76].

Dede Korkut boyları içinde tarih bakımından kökleri en derine uzanan anlatılardan olan Bey Böyrek, halen yaşamakta oluşu ve yayıldığı coğrafî alan genişliğiyle de dikkat çekici bir yere sahiptir.

Dede Korkut hikâyelerinden bugün yaşayanlara gelince, bunlarla daha çok Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde karşılaşılmaktadır. Anadolu'da sözlü gelenekten şimdiye kadar pek çok rivayeti tespit edilen hikâyeler Beyrek, Deli Dumrul ve Tepegöz'dür[77].

---

[75] Ercilasun, Prof. Dr. Ahmet B., "Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması" I. Milletler Arası Dede Korkut Kollokyumu'nda (21 – 26 Aralık 1999 Bakü) Sunulan Bildiri, ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1998 / 1***, TDK, Ankara, 2004, s. 67.

[76] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. -142.

[77] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 49; İsa Özkan, "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı***

Yaşayan Dede Korkut hikâyeleri içinde de en yaygını Bey Böyrek (Beyrek) olmuştur. Adı bazan Ak Kavak Kızı, bazan Bengiboz ile Böyrek, bazan Bey Beyri veya Bey Böyre olan bu hikâyenin şimdiye kadar Safranbolu, güney Anadalolu ve Toroslar, Erzurum, Erzincan, Trabzon, Bayburt, Beyşehir, Konya ve İstanbul rivayetleri tespit edilmiştir[78].

Çalışmamızın II. bölümünde tespit edebildiğimiz kadarıyla Bey Böyrek anlatısının yazıldığı ve derlendiği kültür ortamının şartlarına, araştırmacıların tercihlerine göre - sadece Anadolu sahası dikkate alındığında bile- "Bey Böyrek"ten "Şah Kasım"a, "Akkavak Kızı"ndan "Güzel Ahmet"e kadar 40'tan fazla adlandırması olmuştur.

Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde Bey Böyrek'ten ve Akkavak kızından söz edilmesi, gelenekte yaşayan hikâyelerin bağı hakkında fikir verir. Şükrü Elçin, Akkavak kızının adının geçtiği başka bir örnek verdikten sonra

---

Belleten 1995, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997, s. 266.

[78] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 49. 'Beğ Böyrek' başlıklı hikâyenin de içinde yer aldığı bir yazma hikâye mecmuasının h. 1145/m. 1732-33 tarihinde 'tahrir' edildiğine göre, bu tür hikâye mecmualarına önemli ölçüde bir talep yaratılmış olduğu söylenebilir. bk.: Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. 139. Bey Böyrek çeşitlemesi olarak değerlendirebileceğimiz, Kırımlı Süleyman Sudi Bey'in, Himmetzade S. Abdullah müstear ismiyle yayınladığı 'Şah Kasım' hikâyesinin 1917'de, ikinci baskısını yapmış olması bu hikâyelere olan ilgi ve talebin devam ettiğinin, henüz gün yüzüne çıkmamış başka yazılı ve basılı metinlerin de olabileceğinin göstergesidir diyebiliriz. Bey Böyrek anlatısının Anadolu sahasında tespit edilmiş olan çeşitlemeleri için bu kitabın II. bölümüne bakılabilir.

"...İlhan Sungu nüshasında "Akkavak kızıdır Beyböyreğ'in dengi" mısraının yer aldığını bildirir[79].

Dede Korkut anlatıları -bu anlatılar içinde başta gelenlerinden biri olarak Bamsı Beyrek boyu da- sadece edebiyat alanıyla sınırlı kalmamış, hayatın ve edebiyat dışındaki bazı sanat dallarının da yakın ilgisini çekmiştir.

Bamsı Beyrek boyu, P [enah] Halilov tarafından edebiyatımızda ilk âşıkane kahramanlık destanı, ilk dramatik psikoloji poeması olarak değerlendirilmiştir[80]. Beğrek, Ankara'da dağ adı ve Kavak Köy Konya'da köy adıdır[81]. Bey Böyrek anlatısının ezgileri Mahmut Ragıp tarafından notaya alınmış ve bu ezgilerin klasik Türk musikisi ezgilerinden uzak, bakir halk nağmelerinin vasıflarını taşıyan yönüne dikkat çekilmiştir[82].

Azerbaycan'da Dede Korkut 1975 yılında sinema filmi olmuş, bu filmde Beyrek, Rasim Balayev tarafından canlandırılmıştır[83]. Azerbaycan Devlet Tiyatrosu'nda 1990 yılında Bamsı Beyrek boyu sahnelenmiştir[84]. 1998 yılında da

---

[79] Şükrü Murat Elçin, **Kerem İle Aslı Hikâyesi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 37.

[80] Elekbarlı, Nazif, "Azerbaycan Edebiyatşünaşlığında", **Kitabı Dede Korkut Ensiklopediyası**, C. : II, Bakü, Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 41.

[81] Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, S. CDLVI

[82] Mahmut Ragıp Kösemihalzade, "Bey Böyrek Destanının Türküleri", ***Milli Mecmua***, Mart 1931, C. : 11, S. 124 – 125, s. 163 – 164.

[83] **Kitabı Dede Korkut Ensiklopediyası**, "Kino ve Teatr Sanatında", C. : II, Bakü, Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 366.

[84] **Kitabı Dede Korkut Ensiklopediyası**, "Kino ve Teatr Sanatında", C. : II, Bakü, Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 378.

Türkiye'de "Korkut Ata" adlı iki perdelik oyunda, birinci perdede Bamsı Beyrek boyu işlenmiştir[85]. Rahmi Özen tarafından Bamsı Beyrek, roman olarak kaleme alınmış ve 2000 yılında basılmıştır[86]. Orhan Dündar, Bamsı Beyrek'i çizgi roman olarak yayımlamıştır[87].

2. Kardeş Anlatılar Olarak Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım

Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım anlatılarını aynı boyun farklı zaman, başka coğrafya ve değişik kültür ortamlarında tespit edilmiş, yaşamış, yaşamakta olan çeşitlemeleri olarak değerlendirmek mümkündür. Kardeş anlatılar olarak nitelendirdiğimiz ve isimleri verilenler dışında aynı boyun çeşitlemesi niteliğinde başka metinler bulunsa da çalışmamızın sınırları dolayısıyla Türk kültür havzasındaki benzerlerine yer yer temas ederek bu dört anlatı üzerinde durmakla yetineceğiz.

Dede Korkut hikâyelerinden olan "Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı" ile Alpamış destanı arasında büyük benzerlikler vardır. Hatta bunlara aynı destandır, diyebiliriz. Destanın değişik coğrafyalarda, değişik tarihlerde tespit edilmesi, yani yazıya geçirilmesi ve derlenmesi bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur[88]. "Bamsı

---

[85] Turan Oflazoğlu, **Korkut Ata**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1998.
[86] Rahmi Özen, **Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek**, İstanbul, MEB, 2000.
[87] Orhan Dündar, **Dede Korkut Bamsı Beyrek**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.
[88] Metin Ergun, "Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992***, Ankara, 1995, s. 75.

Beyrek Hikâyesi", birinci ve özellikle de ikinci kısım ile konusu bakımından "Alpamış"a benzer."[89]

"Alpamış - Bamsı ile ilgili destan; Oğuzların, XI. yy.da Selçukluların önderliğinde Yakın Doğu'ya göçleri sırasında Anadolu'ya, Kafkaslara götürülmüştür. Bu, Beyrek'in adıyla ilgili olan "Alpamış"ın karmaşık Oğuz rivayetini; XI. yy'ın başlarına, Oğuzların Aşağı Sirderya'da hüküm sürdükleri (IX - X. yy.lar) döneme götürür."[90]

Sözlü kültürden yapılmış olan çağdaş derlemelerde eski tarihlerden taşınan unsurlar ile yaşanılmakta olan zamanın izleri bir arada görülebilir.

"Alpamış hakkındaki sayısız destan anlatmaları arasında "Bamsı Beyrek", en eski çağların derlemesi olarak dikkat çeker (el yazması - XVI. yy., metin - XV. yy.dan önce). Ancak sözlü şiir yaratıcılığına dayanan eserlerin derlendiği zaman, anlatmanın eskiliğini yaklaşık olarak bile göstermez. "Alpamış"ın Kungrat rivayetinin çağdaş folklor derlemelerine göre "Bamsı Beyrek", destanın Oğuz anlatmasına has olan bir dizi yenilikleri, gerçekten de eski olan unsurların yanı sıra ihtiva eder."[91]

"Bamsı Beyrek Hikâyesi, yalnız motiflerinin benzeyişiyle değil, bütün münderacatı ve kahramanlarının adlarile hattâ hikâyenin adiyle birbirinden çok uzakta yaşayan Türk boylarında söyleniyor. "Alpamşa", "Alpamsı" ve

---

[89] V. M. Jirmunskiy, **Türk Kahramanlık Destanları. I. – II. bölüm** (çev. : Mehmet İsmail, Hülya Arslan Erol, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 161.

[90] **Ae.,** s. 174.

[91] **Ae.,** s. 164.

"Alpamıs" adları "Alp + bamsı" adının fonetik değişimle, muhtelif telaffuzlarından başka bir şey olmadığı aşikârdır."[92]

Beyrek kelimesinin etimolojisine baktığımızda farklı görüşlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaçalin'e göre kelimenin kökü "daha büyük" anlamındaki *bedük+ rek*'ten *bed+ü-k+rek* > *beyük-rek* > *beyürek* > *beyrek* şeklinde gelişmiştir, Sertkaya'ya göre ise *beyrek* kelimesinin *begrek* kelimesinden getirilmesi gereklidir[93].

---

[92] Abdulkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Dair Notlar", ***Ülkü***, Şubat 1938, C. : X, S. 60, s. 545.

[93] Mustafa S. Kaçalin'e göre kelimenin kökü "daha büyük" anlamındaki *bedük+ rek*'ten *bed+ü-k+rek* > *beyük-rek* > *beyürek* > *beyrek* şeklinde gelişmiştir. Kaçalin'in bu açıklamasına göre *beyrek* kelimesi Göktürk ve Uygur devresinde kelime ortasındaki *-d-* sesi ile *bedükrek*, Karahanlı Türkçesindeki *-d-* > *-y-* gelişmesi ile *beyükrek*, sonra da vurgusuz orta hece seslerinin düşmesi ile *beyrek*'tir. Eski Türkçe devresi metinlerindeki örneklere dayanarak *beyrek* kelimesinin *begrek* kelimesinden getirilmesi gerektiğini söyleyen Sertkaya ise beyrek ***begrek*** > ***beyrek*** gelişmesindeki ***beyrek*** şekli sekunder (ikincil) bir şekildir. Bu şekilden doğan ***beryek*** ile ***beryik*** şekilleri de sekunder şeklin metatezli örneklerinden başka bir şey değildir. Bunun yanında Dresden yazmasında sekunder *beyrek* şeklinden başka şekil, yani metatezli *beryek* ile *beryik* şekilleri de geçmez. **Beg** kelimesini Türkiye Türkçesinde "efendi" kelimesi ile karşılayacak olursak, **begrek** kelimesini de "daha efendi" değil "beyefendi" kelimesi ile anlamlandırmak uygun düşer" görüşünü bildirir. bk.: Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, "Adana, Begrek > Beyrek ve Elma Kelimelerinin Kökeni Üzerine", ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi***, 19, 2 (2012) s. 105 – 108.

Bamsı Beyrek anlatısını Orta Asya Türk tarihiyle birlikte ele almak zarureti vardır.

Özbeklerin Altın Orda zamanındaki, yani Mangıt-Nogay ve Kazakların ayrılmalarından önceki heyette bulunan kabileleri arasında "Böyrek" kabilesi de yer almaktadır[94]. Türklerin Orta Asya'da Kırım ve İdil civarında göçebe kültürünü yaşadıkları ve Altın Orda, Kırım ve Kazan hanlıklarının Orta Asya hanlıkları siyasi birliğinde yer aldıkları devirde hepsine birden "Nogaylı" denilirdi. Bu bakımdan kahraman adları değerlendirildiğinde Kobılandı, Kambar, Er Targın ve Alpamış gibi destan kahramanlarının tarihi vak'alarla doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Kobılandı Batır destanı XV. asırda Kazak hanlığının parçalanışını, Er Targın destanı XV-XVI. asırlarda Kırım hanlığındaki kabile mücadelelerini, Er Sayın ve Alpamış Batır destanları Kazakların ve Moğolların XV. asırda birleşerek yaptıkları seferleri ve Kambar Batır destanı Kazaklar ve Özbeklerin seferlerini anlatır[95].

Türk boyları arasında bir destan dairesi oluşturan Alpamış destanının dört ana rivayeti vardır. Bunlar sırasıyla

---

[94] Timurlan Omorov, "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları", ***Tübav Bilim Dergisi***, yıl: 2012, C. : 5, S. : 2, s. 12 – 13.

[95] Dr. Orhan Söylemez – Lezzet Aliyeva, " Alpamış Batır ve Er Targın Destanlarında Kahraman, Kadın ve At Motifleri Üzerine Bir Deneme", ***Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, S. 14, yıl: 2000, s. 35. Bamsı Beyrek boyu ile Alpamış destanının epizotlar ve motifler yönüyle karşılaştırılması ile ilgili olarak bk.: Laura Bolatova, **Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul Boyunun Alpamış ve Er Töstük Destanlarıyla Mukayeseli İncelemesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi, İstanbul, 2014.

Kongrat, Oğuz, Kıpçak ve Altay rivayetleridir. Kongrat rivayeti Özbek, Karakalpak ve Kazak varyantlarından oluşur[96].

Bamsı Beyrek anlatısı Türk boyları arasında epizodik yapı birliği göstermesi yönüyle dikkat çeker. Anlatılarda, kahraman adları, yer adları ve bazı kültürel farklılıkların yansıması anlatı formunu ve karakterini değiştirmeyen tâli unsurlardır denilebilir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki Bamsı Beyrek ile Anadolu'da anlatılan Bey Böyrek hikâyesini karşılaştıran Yılar, motif birliğinden de söz etmiştir: "...dikkatimizi çeken önemli noktalardan biri hatta en önemlisi de anlatım esasına dayalı türler içinde olay örgüsünün zamanla çok büyük değişikliklere uğrasa da motiflerin bu durumdan fazla etkilenmemesidir[97].

Türk destan anlatma geleneği içinde yüzyıllar boyunca yaratılarak, varyantlarıyla birlikte günümüze kadar ulaşan ve Türk destanları arasında özel bir yere sahip destanlardan birisi, Özbekistan'dan Sibirya'ya ve Tataristan'a kadar geniş bir alanda anlatılan ve Altay Türklerinin "Alıp Manas", Başkurt ve Tatarların "Alıpmenşen", Kazak ve

---

[96] Metin Ergun, "Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992***, Ankara, 1995, s. 76.

[97] Ömer Yılar, "Dede Korkut Kitabındaki Bamsı Beyrek ile Anadolu'da Anlatılan Bey Böyrek Hikâyeleri ve Masalları Üzerine Motif Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi" / Un essai comparatif au regard du motif sur Bamsı Beyrek dans le livre "Dede Korkut" et les contes et les récits Bey Böyrek en Anatolie, ***Millî Folklor***, Yıl: 12, S. 48, s. 47.

Karakalpakların "Alpamıs" ve Özbeklerin ise "Alpamış" diye adlandırdıkları destandır[98].

"Alpamış hakkındaki destanın Oğuz rivayeti, Dede Korkut Kitabı'nın Orta Asır destan silsilesi terkibine dâhil Beyrek hakkındaki çağdaş Anadolu masalı "Kam Büri'nin oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi" içinde sunulmuştur. Jirmunskiy "Canlı halk geleneği olan Beyrek hakkındaki destan, uzun yüzyıllar destansı bir şarkı olarak yaşamış ve XV. yüzyılın sonlarında Dede Korkut'a dâhil olmuştur."[99] tespitinde bulunmaktadır.

Oğuz rivayeti, destanın Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasındaki varyantlarından ibarettir. Oğuz rivayetinde destanın adı, Beyrek veya Bamsı Beyrek'tir. Destan, Anadolu Türkleri arasında "Beyrek" adıyla masallaşmış olarak da yaşamaktadır. Destanın Oğuz rivayeti, Oğuzların Sırderya ve Anadolu mücadelelerini konu edinir. Destanın söz konusu edilecek son rivayeti, Altay rivayetidir. "Alıp Manas" adındaki bu rivayet, Alpamış destanının en arkaik, en eski rivayetidir[100].

---

[98] Selami Fedakar, "Alpamış Destanı ve Bey Böyrek Hikâyesi Arasında Bir Karşılaştırma" / Comparasion entre l'épopée "Alpamış" et le recit "Bey Böyrek", ***Milli Folklor***, yıl: 13, S. 51, s. 52.

[99] V. M. Jirmunskiy, **Türk Kahramanlık Destanları. I. – II. bölüm** (çev. : Mehmet İsmail, Hülya Arslan Erol, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 168.

[100] Metin Ergun, "Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992*** , Ankara, 1995, s. 76. "Bamsı Beyrek Hikâyesi" ile "Alıp Manaş Destanı"ndaki ortak motifleri ele alan çalışma için ayrıca bk.: Yard. Doç. Dr. Abdulselam Arvas, "Alıp-Manaş" ve "Bamsı Beyrek" Destanlarının Ortak Motifleri" = Common Motifs of "Alıp-Manaş" and "Bamsı Beyrek" Epos", ***The Journal of Academic Social Science Studies***, February 2013, Volume 6, Issue 2, p. 63-71.

Altay rivayeti, Oğuzlar'ın daha Altay Dağı'nın eteklerinde yaşadıkları sıralarda ortaya çıkmıştır. Destanın daha VI.-VIII. asırlarda yani Göktürk Kağanlığı devrinde Altay eteklerinde teşekkül ettiğini ve mevcut olduğunu düşünmek mümkündür. Hikâye, Oğuzların batıya doğru göçleriyle birlikte Salur Kazan'ın kahramanları hakkındaki Oğuz kahramanlık hikâyeleri arasına girerek Seyhun etraflarında yaşamıştır. XI. yüzyılda Selçuklularla Kafkaslara ve Anadolu'ya geçmiştir. XV.-XVI. asırlarda da Azerbaycan ve Anadolu'da Dede Korkut'un Bamsı Beyrek hikâyesine dönüşmüştür[101].

Anadolu'da Bey Beyrek ve Akkavakkızı adıyla bilinen Dede Korkut Kitabı'ndaki Bamsı Beyrek Hikâyesi, Gagavuz sözlü kültüründe Dengiboz olarak yaşamaktadır[102].

Türklerin göç ettikleri ve vatan tuttukları coğrafya ve buna bağlı olarak mücadele verdikleri düşmanın, yer adlarının değişmesi, İslam dinini kabul etmeleriyle dâhil oldukları kültür muhitinin, kahramanlık gösterilecek gayenin değişmesi, bozkır kültüründen yerleşik hayat kültürüne geçmeleri, muharrir, anlatıcı- icracının kimliği, tutumu gibi hususlar aynı kökten beslenmiş anlatılar arasında bazı farklılıklar oluşmasına neden olmuştur.

---

[101] Metin Ergun, "Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992***, Ankara, 1995, s. 77.

[102] Nevzat Özkan, "Gagavuz Kültüründe Oğuz Unsurları", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 460; Güllü Yoloğlu, "Gagauz Destanları", **Kitabı Dede Korkut Ensiklopediyası**, C. : II, Bakü, Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 167.

"Oğuz kahramanlarının düşmanları "Alpamış"ta olduğu gibi Kalmıklar değil Hristiyan kâfirlerdir, Gürcistan çarı Şökli ve onun "bey"leridir. Bayburt son olarak XIV. yy.da Oğuzlar tarafından fethedilmiştir. Bamsı Beyrek'te ise hâlâ kahramanı esir alan "kâfir beyleri"ne aittir. Bu, Dede Korkut Kitabı'nda korunmuş olan destanın Oğuz rivayetinin bu şekilde son olarak biçimlendiğini kesin olarak ortaya koymayı sağlar. Destan, muhtemelen Korkut silsilesine büyük ölçüde daha önceleri dâhil olmuştur."[103]

Bamsı Beyrek boyu ile ilgili çeşitlemelerin, kardeş anlatıların, yaşadıkları kültür dairesini yansıtma özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır.

Dede Korkut destanlarının Türkmen rivayetleri, içerisinde eski motiflerin yanı sıra, teşekkül ettiği coğrafyanın ve devrin yaşama şartlarının izlerini de taşımaktadır. "***Kamgan Oğlı Bamsı Beyrek Boyu***"nun ***Bamsım Birek*** şeklindeki Türkmen rivayeti, av sahnesi bakımından ***Salur*** adlı sözlü gelenekten derlenen rivayetle hemen hemen aynıdır. Oysa, Dede Korkut Kitabı'ndaki Beyrek destanının av sahnesinde Beyrek, alıcı kuşuyla değil, geyik kovarak Banı Çicek'in otağına gelir. Bu bakımdan Türkmenistan'da avcı kuşların sosyal hayatta halâ önemli bir yer tutması Beyrek boyunda devam ettirilmiştir[104].

Azerbaycan ve Anadolu Oğuz destan geleneğini karşılaştırdığımızda, Ebulgazi'nin de bildirdiğine göre, daha

---

[103] V. M. Jirmunskiy, **Türk Kahramanlık Destanları. I. – II. bölüm** (çev. : Mehmet İsmail, Hülya Arslan Erol, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 166.

[104] İsa Özkan, "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997, s. 276.

eski çağlara ait destanın birçok eski unsurlarını sakladığını görürüz. Kahramanların adı - Mamış Bek (Alpamış) ve Barçın, Beyrek ve Banu Çiçek'ten (veya Ak-kavak kızı) farklı olarak bütün Orta Asya geleneğinde (Kungrat rivayeti) ve Başkurt halk masalında (Alpamış ve Barsın Hıluu) himaye edilir. Ancak Alpamış adına (Alp-Mamış'tan), Kazan-Tatar masalı ve Altay destanı (Alıp Mamış) tanıklık eder[105].

Batı Türklerinde Bey Böyrek, Doğu Türklerinde Alpamış olarak devam eden Bamsı Beyrek'i bugün de Türk dünyasını birleştiren önemli motiflerden biri sayabiliriz. Sadece Beyrek ve Banı Çiçek'in babalarının adlarında geçen Bay unvanı da ilgi çekicidir. Baylı isimler bugün Türkistan'da yaygındır ve Bay Büre ile Bay Biçen, isimleriyle de Anadolu'yu Türkistan'a bağlamaktadır[106].

Şah Kasım Hikâyesi III. bölümde metin incelemelerinde daha geniş olarak ele alınacaktır. Ancak şunu ifade etmek mümkündür ki Şah Kasım, Bamsı Beyrek, Alpamıs ve Bey Böyrek ile konu ve epizot yapısı bakımından büyük benzerlik gösterirken dil ve üslup bakımından ise bu anlatılardan ayrılır.

---

[105] V. M. Jirmunskiy, **Türk Kahramanlık Destanları. I. – II. bölüm** (çev. : Mehmet İsmail, Hülya Arslan Erol, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 175.

[106] Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, "Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması" I. Milletler Arası Dede Korkut Kollokyumu'nda (21 – 26 Aralık 1999 Bakü) Sunulan Bildiri, ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1998 / 1***, TDK, Ankara, 2004, s. 68.

D. Türk Destanlarının Karakteristik Özellikleri ve Bazı Motifleri

Türk epik karakterli anlatılarının pek çoğunda ortak özellik olarak karşımıza çocuksuzluk ve tutsaklık motifleri çıkmaktadır. Bamsı Beyrek boyu ve çeşitlemelerinin tamamında çocuksuzluk ve tutsaklık motiflerinin görülmesi, aile - devlet ilişkisi bakımından da ayrıca önem arz etmektedir. Bu motiflerle birlikte çalışmamızın bu kısmında kahraman atları da aynı bağlam içinde yer alması dolayısıyla kısaca değerendirilecektir.

1. Türk Destanlarında Çocuksuzluk

Türk destanlarında çocuksuzluk bir eksikliğin oluşması demektir. Destan ailesinin devletin devamlılığı ile bağı düşünüldüğünde bu eksiklik ortadan kaldırılması şart olan bir duruma işaret eder. Dede Korkut Kitabı'nda, Bayındır Han'ın kargışına sebep olarak Dirse Han'ın çocuksuzluğu gösterilerek: "...anun kim oğlu kızı olmaya Tanrı Taala anı kargayupdur biz dahı kargaruz" ifadeleri kullanılır. Çocuk sahibi olmamanın Oğuz beyleri arasında, tıpkı savaşta yiğit olmama ve cömert olmama gibi bir eksiklik oluşturduğu görülmektedir[107].

Dede Korkut mukaddimesinde "Oğul atanun yetiridür, iki gözinün biridür. Devletlü oğul kopsa ocağının

---

[107] Muharrem Ergin, age., s. 79 – 80; L. Sami Akalın, Dede Korkut Hikâyelerinin Folklor Bakımından Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1967, s. 46.

közidür[108]. Oğul dahı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâide başda devlet olmasa. Devletsüz şerrinden Allah saklasun hânum sizi."[109] ifadeleri aile ve devlet bağını güçlü olarak ortaya koyan ifadelerdir.

Çocuksuz ailenin çoğunlukla bir erkek evladı dünyaya gelir ki bu evlat destan anlatılarının da ana kahramanı olarak boy gösterecektir. Aile bağları, kahraman ve onun etrafında gelişen olaylar millet olarak hür, devlet olarak güçlü yaşama ile ilgilidir. Dede Korkut mukaddimesinde Türk milletine ikaz ve yol gösterme hükmünde söz edilen ocağın tarihi köklerinin derinlere uzanması bu bağlılık ve devamlılık fikrinin kaynağı hakkında fikir vermektedir.

"*Törkün*, Türklerde *baba ocağı* dediğimiz şeydir. Aile mâbudu bu ocakta barındığı için, ocağın ateşi hiç sönmemek

---

[108] Metnin kafiyesi de dikkate alınınca Vatikan nüshasındaki "Devletsüz oğul kopsa ocağının köridür." biçiminin doğru sayılması gerektiği konusunda izahlarda bulunan Prof. Dr. Mertol Tulum, Dede Korkut'un sözünün şöyle yorumlanmasını gerektiğini belirtir: "Bir babanın oğlu hayırsız çıksa bile, ocaktaki ateşli kül üzerine oturtulan ve çatılıp yerleştirilen odunların kolayca tutuşup yanmasını, böylece de ocağın sönmemesini sağlayan *kör* gibi, hiç değilse baba ocağının sönmesini önler, yani soyunun devamını sağlar." bk.: Mertol Tulum, "Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar I", ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi***, C. : XXX, yıl: 2003, s. 527 – 532.

[109] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı** – 1, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 74. **Dede Korkut Kitabı**'nın girişinde bahsi geçen "ocak" aile ocağıdır ve "devletin bekası" ile aile ocağının devamı bir birine bağlanmıştır. Türk İstiklal Marşı'nın ilk dörtlüğünde ifadesini bulan "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak / Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak" mısraları da bu durumu anlatır. bk.: Şeyma Güngör, "Dede Korkut Kitabı'nda Aile", **Türk Halk Edebiyatına Dâir**, İstanbul, Çantay, 2005, s. 13- 14.

icap ederdi. Bundan dolayıdır ki büyük ve ortanca kardeşler evlenerek törkünü bıraktıktan sonra, törkünde ocak bekçisi olarak küçük kardeş kalırdı. Muayyen zamanlarda baba ocağında toplanılarak ecdada hürmet âyinleri yapılırdı. Türkler yurt gibi ocağı da unutmazlardı. Yurttan ve ocaktan uzaklaşmakla beraber, *yurt* ve *ocak* muhabbeti onlarda kuvvetli bir bağlılık hükmünde idi."[110]

"Türk sosyal hayatında, askeri teşkilatında ve din tarihinde ocak kelimesine özel anlamlar yüklenmiştir. Soyun devam etmesi bütün insanlar için çok önemli bir durumdur. Türkler bu durumu ocağın yanması, yani ateşin tütmesiyle ilişkili görmüşlerdir, çocuğu olmayana "kör ocak" denmesi de aile ve soy kavramlarının ocakla ilişkisini gösterir. Anadolu'da "ocağı yanasıca" diyerek dua, "ocağı kör kalasıca" diyerek de beddua edilir."[111]

Dede Korkut Kitabı'nın yine mukaddime kısmında "Dede Korkut bir dahı soylamış" denilerek nakledilen sözlerle oğul için ata adını yürütüp devletli olacağı bildirilmiştir:

"Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden ininçe inmese yig, ana rahmine düşinçe toğmasa yig. Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig. Yalan söz bu dünyede olınça olmasa yig. Girçeklerün üç otuz on yaşını toldursa yig. Üç otuz on yaşunuz tolsun. Hak size yaman getürmesün, devletünüz pâyende olsun hanum hey[112].

Atasının adını yürüten oğul Dede Korkut'un duasını alırken, yürütmeyen, yürütmeyecek olan da tenkidine maruz kalır. Aile fertleriyle birlikte destanların kahraman kadrosunu da oluşturan kahramanın yardımcısı rolünü üstlenecek, anlatı

---

[110] Ziya Gökalp **Türkçülüğün Esasları**, (haz. : Mehmet Kaplan), İstanbul, MEB Yayınları, 1990, s. 163.

[111] Vahit Türk, "Ocak Sözü ve Ailesi" / Ocak And Family Of Such, ***Gazi Türkiyat***, Güz 2009, S. : 5, s. 256.

[112] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 74.

akışında rol alacak diğer fertlerin büyük bir kısmının akrabalık, hısımlık ilişkisi dikkat çeker.

"Dede Korkut hikâyelerinde yöneticiler ve toplumun önde gelen kişilerinin bir kısmı, kan veya evlenme sebebiyle, birbirinin akrabasıdır: Kazan, Bayındır Han'ın damadı; Kazan'ın oğlu Uruz, Bayındır Han'ın torunu; Kazan'ın karısı Burla Hatun, Bayındır Han'ın kızı; Dış Oğuzlardan Aruz, Kazan'ın dayısı; Kıyan Selçük ve Basat, Aruz'un oğulları, Selçük, Deli Dundar'ın babası, Aruz'un damadıdır."[113]

2. Türk Destanlarında Tutsaklık

Yaratılış, Alp Er Tunga, Oğuz Kağan, Ergenekon, Türeyiş, Manas, Alıp Manaş, Alpamış, Kozı Körpeş - Bayan Sulu, Maaday Kara, Edigey, Köroğlu destanları[114] ve Dede Korkut boylarının pek çoğu kahramanın esir düştüğünden söz ederler.

Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy, Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyı, Kazan Big Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy, Kazılık Koca Oğlı Yigenek Boyı, Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy[115], büyük ölçüde tutsaklık konusunu işlerken

---

[113] Şeyma Güngör, "Dede Korkut Kitabı'nda Aile", **Türk Halk Edebiyatına Dâir**, İstanbul, Çantay, 2005, s. 12.

[114] Yrd. Doç. Dr. Şahin Köktürk, "Türk Destanlarında Hapsedilme Motifi", ***TÜBAR*** – XIX - / 2006 - Bahar, s. 385.

[115] Adı geçen boyların tam metni için bk.: "Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy", Muharrem Ergin, **age**, s. 95 – 115; "Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyı s. 116 – 153; "Kazan Big Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy" s. 153 – 167; "Kazılık Koca Oğlı Yigenek Boyı" s. 199 -206; "Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı" s. 225 –

iki boy adında "tutsak" kelimesinin doğrudan yer aldığını görmekteyiz.

Dede Korkut boylarının ikisi dışında bütün anlatılarda tutsaklığa, esarete temas edildiği görülmektedir[116]. Kahramanın tutsak oluşu da ailede bir eksiklik meydana getirmektedir. Bu eksiklik aile bireylerinin birlik olarak mücadeleye katılmalarını hazırlayıcı bir unsurdur.

Dede Korkut boylarının önemli mesajlarına bakacak olursak bir olay karşısında toplumun bütün ferlerinin kenetlenmesi istisnasız herkesin -özellikle kahramanın erkek yahut kadın akrabalarının- kahramanın tutsaklıktan kurtarılması için bir çaba göstermesi, eşsiz bir sadakat ve fedakârlık sergilemeleri dikkat çekicidir.

Savaşı başlatan Oğuz erinin kısa bir süre sonra bütün boyun yardımını hissetmesi, zor durum karşısında aradaki küskünlük ve kırgınlıkların ortadan kalkıp tek vücut hâlinde çözüm için elbirliği gösterilmesi de milli birliğin korunması bakımından önemlidir. Bir diğer mesaj da yaşın ve otoritenin bu tarz bir olay karşısında akıl ve cesaretini kaybetmeyerek çözüm için çare aramasıdır[117].

233; "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy" s. 234 – 243.

[116] Daha ayrıntılı bilgi için bk.: Seyran Gayıbov, "Kitab-ı Dede Korkut'taki 'Tutsaklık' Durumu Karşısında Oğuz'un Tutumu" / Captivity in Dede Korkut's Tale and Oghuz's Reaction, ***Turkish Studies***, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/2, Spring 2008, s. 326;, Rezan, Karakaş, Dede Korkut Hikâyelerinde "Tutsaklıktan Kurtarma Motifi" ve "Bey Oğulları Arasındaki İlişki" / Relation Between "The Motif of the Captive Breaking Free" and the Sons of Lord" in the Dede Korkut Narratives, ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/1, Winter 2013, s. 1877.

[117] Seyran Gayıbov, "Kitab-ı Dede Korkut'taki 'Tutsaklık' Durumu Karşısında Oğuz'un Tutumu" / Captivity in Dede Korkut's Tale and

Türk destanlarında tutsaklık durumunun görülmesi adeta "alp tipi" anlatı kahramanına, kahramanlığına bir çağrı niteliğindedir.

Dede Korkut metinlerinde yer alan "tutsaklıktan kurtarma motifi" genel olarak Türk destan geleneğinde yer alan "alp tipi kahraman" ile ilgilidir. Destan metinlerinde işlenen tutsaklıklar kabul edilebilir bir olay olarak algılanmaz; aksine "alplık" davranışının ortaya çıkmasına zemin oluşturur. Destanlarda alp tipi kahramanın meydana çıkması için sıradan insanlar tarafından çözülmeyen ciddi bir sorunun olması gerekir. Bu bir "savaş" yahut "tutsaklık" durumu olabilir[118].

"Metinlerde Oğuz Beyleri, sıklıkla kâfirlerin tutsağı olur ve yıllar sonra mutlaka onu kurtarmaya bir yakını gider. Örneğin; Uruz, Toman'ın Kalesinden babası Kazan'ı; Segrek, on altı yıl sonra Alınca Kalesinden kardeşi Egrek'i; Yigenek, Düzmürd Kalesinde on altı yıl tutsak kalan babası Kazılık Koca'yı kurtarır. Üstelik kurtarıcılara yakınlarının tutsak olduğu daha önce söylenmemiştir. On beş, on altı yaşına gelince kendilerine kızan biri tarafından söylenir; onlar da hemen kurtarma operasyonuna başlarlar. Savaş sahnelerinin tekrarı hemen her metinde karşımıza çıkar. Oğuz yiğitleri,

---

Oghuz's Reaction, ***Turkish Studies***, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/2, Spring 2008, s. 351.

[118] Yrd. Doç. Dr. Rezan Karakaş, "Dede Korkut Hikâyelerinde "Tutsaklıktan Kurtarma Motifi" ve "Bey Oğulları Arasındaki İlişki" / Relation Between "The Motif of the Captive Breaking Free" and the Sons of Lord" in the Dede Korkut Narratives, ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/1, Winter 2013, s. 1869.

"…. çal kılıcın …. yetdüm" kalıp yapısıyla seslenerek savaşa katılırlar."[119]

3. Türk Destanlarında Alp Tipi At

Türkler tarih boyunca atlara çok büyük kıymet vermiş ve hürmet göstermişlerdir. "Çok ilginçtir ki, Türk boylarının sözlü destanî şiirinde at, destan kahramanı ve arkadaşlarına eş değerde bir rol oynar."[120] Türklerin sözlü edebiyatında olduğu kadar yazılı edebiyatında da at önemli bir yer tutmaktadır. Alp tipi atların mutlaka bir adının olması da ata yüklenen "kişi"liğin bir damgası hükmündedir.

Türklerde alp tipi atın varlığı Türk tarihinin yazılı en eski belgelerine dayanır. Bu belgelerin başında Kök Türk Yazıtları ve Divanu Lugati't-Türk gelmektedir. Yazıtlarda kahramanların bindiği atların gösterdiği yararlılıklar, savaş içerisindeki fonksiyonları, savaş sahneleri tasvir edilmiştir. Yapılan tasvirlerden Kül Tigin'in bindiği atların nefesini duymak mümkün olabilmektedir. Bu atların, savaştaki başarılarına göre alp unvanı aldıkları da anlaşılıyor: Alp Şalçı. Türklerde, alp tipi atın mutlak surette bir adının olduğu, bilinmektedir:

Alp Şalçı, Kedimlig, Doru, Başgu Boz, Kır At, Tayburul, Bayşubar, Akkula, Akbudun, (toklu başlu) Doru Aygır, (keçi başlu) Geçer Aygır, Alapaça, Konur, Gök Bidevi, Düldül, Aşkar vb. Kaşgarlı : "At Türk'ün kanadıdır" demektedir. Alpın en büyük yardımcısı ve destekçisi atıdır.

---

[119] Kerime Üstünova, "Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler", ***Turkish Studies*** - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/1 Winter 2008, s. 140.

[120] Karl Reichl, **Türk Boylarının Destanları - Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı** -, 3. bs., (çev. : Metin Ekici), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s 17.

Alp tipi atı en iyi yansıtan kaynakların başında, merkezinde alpın yer aldığı eserler olan destanlar yer alır. Destanlar; bir yanıyla alpın, diğer yanıyla atlarının hikâyesidirler[121].

Türk halklarının destanlarında alp tipi atlar doğdukları andan itibaren olağan dışı özelliklere sahiptirler. "Bunların bazılarının kuyruğu ve yelelerinde kılıç veya hançer vardır, tırnakları demirdendir. Kazak, Tuva, Saha ve Altay Türklerinin epik destanlarında kahramanların atlarının ayaklarında, yele veya kuyruklarında kılıç vardır veya bunlar kılıç gibi keskindir. Bu tip atlar, düşman veya atına yok edici darbeyi vururlar."[122]

Türk destan anlatılarında atlar alelade bir figür değil, esaslı birer kahramandırlar.

Alpın tutsak edilip zindana atılması durumunda bile alp tipi at bu tutsaklıktan hem kendini, hem de sahibini kurtarır. Alpamış destanının Karakalpak anlatısında bu motifle karşılaşırız[123].

"...Türk boylarının destanî şiirinde karakterlerin özel bir görünüşünü buluruz. Çeşitli karakterler arasındaki ilişki, bir satranç oyunundaki figürler arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Her figür, kendine has ve açık bir şekilde tarif edilmiş bir fonksiyona sahiptir - kahraman, rakip, yardımcı,

---

[121] Yard. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar, "Türk Destanlarında Alp Tipi At / The Horses Like the Heroes in Turkish Epics Cheval héroïque dans les épopées Turques, ***Millî Folklor***, C.7, Yıl: 14, S. 56, s. 153 - 154.

[122] Yard. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar, ***age***., s. 154.

[123] Yard. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar, ***age***., s. 155. Ayrıca Dede Korkut Kitabı'nın Bamsı Beyrek boyunun, Alpamıs Destanı'nın en eski rivayeti olarak değerlendirilmesi ve iki metnin çeşitlemelerinin karşılaştırması için bk.: Sarıgül Bahadırova,, "Dede Korkut Kitabı ve Alpamıs Destanı'nın Karakalpak Varyantı", (Aktaran: Pınar Dönmez Fedakar), ***Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Journal of Turkish World Studies***, C. : 5, Yaz 2005, S. : 1, s. 113 – 120.

kadın kahraman- ve her hareket, oyunun kuralları tarafından belirlenmiştir:

...Türk boylarının destanî şiirinin karakterleri masallardaki karakterlere benzer."[124]

Alp tipi at, bir kahraman olarak destanın ana kahramanı alpın, devletli aile ferdinin, dolayısıyla millet ve devletin devamlılığının sağlanmasının önemli bir tamamlayıcı unsuru olmuştur denilebilir.

[124] Karl Reichl, **Türk Boylarının Destanları - Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı** -, 3. bs., (çev. : Metin Ekici), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 303.

İKİNCİ BÖLÜM

BAMSI BEYREK / BEY BÖYREK ÇEŞİTLEMELERİ

A. Cumhuriyet Dönemi Öncesine Ait Çeşitlemeler

"Dede Korkut Kitabının 12 hikâyesinden üçüncüsü "Bay Böre Bey oğlu Bamsı Beyrek" hikâyesidir. Bu hikâyenin çok eski ve âlemşümul destan ve masal motiflerini taşıması, mevzuunun güzelliği ve zenginliği ve bilhassa beşerî vasıfları, onun zamanımıza kadar yaşamasını ve Türk illerinde çok yayılmasını temin etmiştir."[125]

Çalışmamızın bu bölümünde tespit edebildiğimiz kadarıyla ağırlıklı olarak Anadolu sahasında çok farklı adlarla bugüne kadar Türk yazılı ve sözlü kültüründe taşınarak gelmiş olan çeşitlemeleri[126] vereceğiz. Bamsı Beyrek çeşitlemelerini çalışmış olan araştırmacıların "ilk metin"leri sürekli değişmektedir. Ayrıca derleme ve çeşitleme söz konusu olunca yazılı ve sözlü olanların bir arada mı ayrı ayrı mı düşünüleceği de dikkatlerde tutulmalıdır düşüncesindeyiz.

---

[125] Pertev Naili Boratav, **Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler**, Ankara, yy., 1939, s. 1.

[126] "Çeşitleme" kavramını hem varyant hem versiyon kelimelerini karşılamak üzere kullanırken, bunu bir "orijinal"in çeşitlemesi olarak değil, benzer metinlerin her biri yaklaşımıyla ele alıyoruz.

İlk çalışmalarda sözlü kaynaklardan elde edilen metinlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra tespit edilmiş derlemelerinin varlığı bilinirken, çalışmalar ilerledikçe Osmanlı devrinde yapılmış derlemeler ortaya çıkmıştır. Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların tarihini tartışmayı bir yana bırakarak söyleyebiliriz ki gelecek zamanda muhtemelen ve Bamsı Beyrek boyu için kuvvetle muhtemel - yazılı veya sözlü kaynaklardan tespit edilmiş- Selçuklu devri anlatıları veya kim bilir Uygur yazıcılarının farklı farklı Bamsı Beyrek metinleri ortaya çıkacaktır.

Araştırmacılar tarafından çeşitlemelerin çoğunlukla, ilgili çalışmanın yayımlandığı zamana göre sıralanmış olduğunu dikkate alınca metinlerin ortaya çıkış, oluşum ve tespit tarihleri ve şartları okuyucular için ayrıca bir araştırmayı gerektirecek vaziyet almaktadır. Biz, aşağıdaki künyeler içinde büyük bir bölümü yer alıyor olsa da XX. yüzyılın başlarına kadarki zaman aralığının tespit edilebilmiş metinlerini tanıtmayı ve kronolojik sıralama ile bir arada vermeyi faydalı buluyoruz.

Dede Korkut anlatıları içinde Bamsı Beyrek / Bey Böyrek'i çeşitlemeler bakımından değerlendirirken hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan tespit edilenleri, **Dede Korkut Kitabı** içinde yer alanları da dâhil ederek konu edinmek gerektiğini düşünüyoruz. Dede Korkut anlatılarının oluşumu ve tarihi ile Bamsı Beyrek boyunun bunlar içindeki yerine bu çalışma içinde I. Bölümde yer vermeye çalıştığımız için burada ayrıca konuyu tartışmadan çeşitlemeleri - yeni metinler ortaya çıkıncaya kadar - **Dede Korkut Kitabı**'ndakilerle başlatmak istiyoruz.

Dede Korkut Kitabı Yazmaları

Bugün elde bulunan Dede Korkut hikâyelerinin sayısı on ikidir. Eserin asıl ve büyük nüshası olan Dresden nüshası on iki hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında bunların altı tanesi bulunmaktadır[127]. H. O. Fleischer tarafından bulunan, H. F. Von Diez tarafından tanıtılıp faydalanılmaya (1811- 1815) başlanan Dresden nüshasının üçüncü "boy"u Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyı ve 1950 yılından itibaren ilim âleminde bilinen Vatikan nüshasının ikinci "hikâye"si de Hikâyet-i Bamsı Beryik Boz atlu'dur[128].

Kahire Yazması

'Beğ Böyrek' başlıklı hikâyenin de içinde yer aldığı bir yazma hikâye mecmuası h. 1145/m. 1732-33 tarihinde'tahrir' edilmiştir. "Eldeki hikâye mecmuası, Mısır'da Kahire Devlet Kütüphanesi Türkçe yazmalar Koleksiyonu içinde bulunmaktadır. Mecmuada yer alan okuyucu kayıtlarından, eserin daha önce ve uzun bir süre İstanbul'da ikamet ettiği ve bilâhare, bir sebeple Mısır'a gittiği anlaşılmaktadır." Başlığı: 'Beğ Böyrek' biçiminde kaydedilmiş olan hikâyenin açıklama başlığı, sahifeye bakıldığında bunun alt sol yanına düşmektedir ve şöyle kaydedilmiştir: 'Hezâ kitâb-ı Beğ Böyrek menâqıbıdür[129]'. Bu yazma ile ilgili olarak Fikret Türkmen şu bilgilendirmeyi yapmıştır: "Muhtemelen bizim Kahire nüshasının ilk 52

---

[127] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 33.

[128] Dede Korkut nüshalarının bulunması, karşılaştırılması ilgili çalışmalar için bk.: Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 54 – 70.

[129] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. 139- 140.

sayfası da biraz özetlenerek veya aynı üslupla Türk Dil Kurumu'ndaki yazmayı tamamlayacak nitelikte gözüküyor.

Geçen yıl pek çok arkadaşımızın bildiği gibi Kahire'de yeni bir Dede Korkut nüshasının bulunduğuna dair bir haber gelmiş ve hepimiz mutlu olmuştuk. Ancak daha sonra gördük ki, bu, Dede Korkut'un bildiğimiz Vatikan veya Dresden nüshası tipinden bir yazma değil sözlü gelenekten yazıya geçirilmiş ve halen gerek Anadolu'da ve gerek diğer Türk boylarında son derece canlı olarak yaşayan Bamsı Beyrek'in sözlü varyantları olan Bey Böyrek kolunun yazıya geçirilmiş şeklidir[130].

Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın üçüncü yaratıcılık ortamı örneği olarak nitelendirdiği metnin hikâye edeni Eyyûbî-i Garîb'dir. Bir 'musannif' olarak adını belirtmiş olması da Yıldırım tarafından önemli bir kayıt olarak değerlendirilmiştir[131].

Raif'e Ait Cönk

Sahaflarda kitapçılık yapan B. Raif'in incelemesi ve faydalanması için Boratav'a verdiği bir cönkte Bey Böyrek'e ait manzum metinler bulunmaktadır. Cönkte 1196, 1224, 1236, 1240 şeklinde kaydedilmiş tarihlerin bulunduğu, cöngün sonlarında yer alan Bey Böyrek metinlerinde ise tarih

---

[130] Prof. Dr. Fikret Türkmen, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Yeni Bulunan Kahire Nüshası ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesindeki Eksik Yazma Nüshası Hakkında", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), (haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, 339.

[131] Prof. Dr. Dursun Yıldırım, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. -137 - 138.

kaydının olmadığı Boratav tarafından ifade edilmektedir [132]. 1781 - 1782 tarihlerinden itibaren cöngün oluşturulmaya başlandığı düşünülebilir.

Türk Dil Kurumu Yazması

Boratav, aşağıda "İstanbul Rivayetleri" başlığı altında verdiğimiz yazma eserlerin neşredilmeye başlanmasının ardından Ankara'da Dil Kurumu Kütüphanesi'nde bir yazma "Bey Böyrek" nüshasının bulunduğunu haber almış ve iki yazma eser hakkında karşılaştırmalı olarak bilgi vermiştir: "Esas itibarile İstanbul nüshasından az farkı bulunan bu nüshanın[133] zikre değer vasfı biraz daha eski ve çok kuvvetle tahmin ettiğim veçhile, İstanbul nüshasına esas olmuş nüsha, veya böyle bir nüshanın, İstanbul nüshasına nazaran daha az tağyire uğramış bir kopyası olmalıdır."

Eserin İstanbul'da yazılmış olabileceğini belirten Boratav, kitabın elden ele dolaştığını söyler. Elden ele dolaşırken okuyan şahısların kimi zaman tarih, kimi zaman yer kaydı koyduklarını ifade eder. İstinsah tarihi olarak 1205 kaydının bulunduğunu, buna rağmen kitap üzerine yazılmış tarihlerin 1199 ile 1220 arasında değiştiğini ve nihayet eserin yazısı ve dilinden de hareketle XVIII. yüzyılın sonlarında meydana gelmiş olabileceği tahminini verir. Bu nüshanın

---

[132] Pertev Nailî Boratav, **Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler**, Ankara, yy., 1939, s. 49.

[133] İki yazma eseri karşılaştıran Esma Şimşek "Oysa, bu iki nüshayı satır satır mukayese ettiğimizde, farklılıkların epeyce fazla olduğunu tesbit ettik" diye görüşünü bildirir. bk.: Şimşek, Yrd. Doç. Dr. Esma, "Bey Böyrek Hikayesinin Türk Dil Kurumunda Bulunan Yazma Nüshası Üzerine", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), Yayına haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara, 2000, s. 323.

kabında "Hikâye-i Bey Böyrek ma Şehzade" ibaresi yer almaktadır[134].

Konya Cönkleri

Pertev Naili Boratav, Konya'da bulduğu iki cönkten istinsah ettiği manzum metinleri yayımlamıştır. "Hâzâ Bey Beyri" başlığı her iki cönkte de yer almaktadır, Bu iki cöngün muhtelif yerlerinde 1252 ve 1282 tarihlerinin yazılı olduğunu bildiren Boratav, yalnız a cöngünde "1252 tarih, Seyid Ali Efendi" ibaresinin bulunduğu ifade eder[135]. Bu cönklerdeki metinlerin 1836 - 1837 ile 1865 - 1866 yılları arasında yazılmış olması muhtemeldir.

Silifke? Cöngü

Ahmet Şükrü Esen'e Mersin'de Silifke müftüsü tarafından hediye edilmiş olan, Silifke'ye ait bir nüsha olması icap eder diye tanıtılan bir cönkte Bey Böyrek'e ait kıtalar da bulunmaktadır. Cönkte yer alan manzum metinler Bezirgânla Bey Böyrek'in konuşmasını, Kral kızı ile Bey Böyrek'in konuşmasını ve Memleketine dönen Böyrek'in kız kardeşiyle konuşmasını içermektedir. Cöngün içinde 1264 tarihine rastlanmıştır. Boratav, bu cönkteki metinlerin Konya

---

[134] Pertev Nailî Boratav, **Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler**, Ankara, yy., 1939, s. 37. Türk Dil Kurumu'ndaki yazma, Sakaoğlu tarafından orijinal haliyle yayımlanmıştır. bk.: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar II, Aktarmalar**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, 1998, s. 903 – 957.

[135] Pertev, N[aili] Boratav, "Bey Böyrek Hikâyesi", ***Ülkü***, Şubat 1938, C. 10, S. 60, s.484.

cöngündeki metinlerle teferruatta bile ayniyet gösterdiğini söylemektedir[136].

İstanbul Rivayetleri / Hikâye-i Bey Böyrek

Boratav'ın verdiği bilgilere göre İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Edebiyat kısmında 239 numarada kayıtlı bulunan "Cild-i sânî Hâz Hikâye-i Bey Böyrek" başlıklı bir yazma eserdir. Bey Böyrek hikâyesinin ikinci yarısına ait iki rivayeti ihtiva etmektedir. Eser, 46 sayfadan ibarettir.

Yazıldığı tarih belli değildir. Boratav, üniversite kütüphanesi memurunun tahminine göre altmış yetmiş senelik bir eser olduğunu aktarır[137]. Boratav'ın bu metinleri ayrı ayrı ve kitap halinde bir arada yayımlandığı (veya çalışmasının devam ettiği) tarihlere göre değerlendirilecek olursa bu yazma eser 1860'lı yılların sonraları ile 1870'li yıllar içinde bir tarihte yazılmış olabilir.

Ignácz Kunos Derlemesi

Ettore Rossi[138], Kunos'un derlemesi de dâhil olmak üzere yapılmış derlemelerden ve bunlara yer veren yayınlardan söz eder, Hasan Eren de Kunos'un yayımladığı metni nakleder.

Kunos'un 1887 - 1889 yılları arasında Anadolu ve Rumeli'de yapmış olduğu derleme ve yayımlardan bahseden

---

[136] Pertev Nailî Boratav, **Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler**, Ankara, yy., 1939, s. 45.

[137] **Age.**, s. 16.

[138] Ettroe Rossi, İl Kitab-ı Dede Qorqut Racconti epico - cavalereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con "facsimile" del MS. Vat. Turco 102. Studi i Testi, 159, 20 Decembris 1952, Citta del Vaticano, s. 59.

Eren, araştırmacıların gözünden kaçan bir "Bey Böyrek" çeşitlemesi olduğunu belirtir. Kunos'tan söz ederek "...onun Türk masalları bakımından en zengin derlemesi **Oszmán-Török Népköltési Gyűjtémény**'dir. Kunos'un bu kitabında 98 masal vardır. İşte bu masalların 66.'sı (287 - 291. s.) **Dede Korkut Kitabı**'ndaki Bamsı Böyrek hikâyesinin bir varyantıdır. Şimdiye değin tesbit edilen Bey Böyrek hikâyelerine yeni bir katkı olarak bu varyantı olduğu gibi aktarıyoruz." diyerek Kunos'un derlemesinin metnini yayımlar[139].

Ermenice Çeşitleme

Cahit Öztelli'nin Türkçe tercümesini yayımladığı metindir. Öztelli'nin yazısının başlığında anlatının adı "Bay Böğrek Hikâyesi" iken tercümede "Akkavak Kızının Hikâyesi" olarak verilmiştir. Metinde kahramanın adı "Beyböyrek"tir. Cahit Öztelli bu metnin yayımlanma sürecini şöyle anlatır: "...Bay Beyrek (hikâyede Bey Böyrek) hikâyesi geçen yüzyılın sonlarında (1898) Kayseri'de bir Ermeni vatandaş tarafından saptanmış ve İstanbul'da yayımlanan Ermenice bir dergide çıkmıştır. Bu en eski derlemenin yerini bana sayın dostum F. Kırzıoğlu beş yıl önce haber vermişti. Bir vesile ile tanıştığım Kevork Pamukciyan dostumun ricamı kabul ederek dilimize çevirip gönderdiği metni olduğu gibi veriyorum."[140]

Kevork Pamukciyan'ın verdiği izahata göre metnin dili Kayseri'nin Gesi köyünün ağzıdır, D. V. Balyan

---

[139] Prof. Dr. Hasan Eren, "Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Bir Varyantı", ***Dünya Edebiyatından Seçmeler***, S. 4, 1977, s. 38 – 43.

[140] Cahit Öztelli, "Halktan Derlenen İlk Dedem Korkud Bay Böğrek Hikâyesi", ***Sivas Folkloru***, Aralık 1977, C. 5, S. : 59, s. 3.

tarafından neşredilmiştir, tercümede Türkçe kelimelerin muhafazasına gayret gösterilmiştir[141].

Şah Kasım Hikâyesi

Himmetzâde S. Abdullah[142] imzasıyla 1917 yılında İstanbul'da 48 sayfa olarak yayınlanmış bir hikâye metnidir. Şah Kasım anlatıda kahramanın ismidir. Bey Böyrek ise lakabı[143]. Orhan Şaik Gökyay tarafından eser hakkında ilk bilgiler verilmiştir[144].

Abdulkadir Emeksiz tarafından da Himmetzâde S. Abdullah'ın, Kırımlı Süleyman Sûdi Bey olduğu belirtilip, yazarın hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilerek metnin tanıtımı ve epizodik yapı incelemesi gerçekleştirilmiştir[145].

Aşağıda, araştırmacılar tarafından çoğunlukla eldeki metnin yayınlanma tarihine bağlı olarak sıralanmış çeşitlemeler bulunmaktadır. Sırasıyla bunlara geçmeden önce

---

[141] Cahit Öztelli, ***agm.***, s. 4. "Binlerce kaynak" anlamına gelen süreli yayımdaki orijinal metin için bk. : D[ırtad] V[vartabed] Balyan, "Cormag Gavakhi Azgin", ***Püragn***, 24 Eylül 1898, S. 32, s. 580 – 582.

[142] Himmetzâde S. Abdullah ile birlikte pek çok müstear isim kullanmış olan müellif Kırımlı Süleyman Sûdi Bey'dir. Bu kitapta "Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in Hayatı ve Eserleri" kısmına bakılabilir.

[143] Şah Kasım Hikâyesi'nin metni ve incelemesi için bu kitabın III. bölümüne bakılabilir.

[144] Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLXII.

[145] Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz, "Dedem Korkut'un Saklı Kalmış Bir Hikâyesi", ***Türk Dünyası Araştırmaları***, S. : 209, Ekim 2013, s. 379-397.

metinlerin tespit edilmeleriyle ilgili birkaç konuyu birkaç metin ve nitelikleri üzerinden değerlendirmekte fayda görüyoruz.

Sözlü kaynaklardan yapılmış derlemelerin tespit tarihleri, bu metinlerin mutlak tarih sırası anlamına gelmemektedir. Bir diğerine göre daha erken yazılı metin haline gelen sözlü kaynak derlemesi, daha eski olmayabilir. Sözlü kaynağın, aktardıklarını ne zaman öğrendiği, kendisi icra eder veya anlatırken hangi değişikliklerin meydana geldiği, aynı kaynaktan duyulup sonra aktırılan metinlerin ne kadar farklılaştığı, derlemelerin kimler tarafından ve nasıl başlık verilerek yayımlandığı, anlatıların nasıl adlandırıldığı ve bunda araştırmacıların etkisi çoğunlukla karanlıkta kalmış ve ayrıca üzerinde durulması gereken konulardır.

Alan araştırmalarında derlenmiş bir metnin derlenme tarihinin - derlenen metnin tekrar icrası ile derleme sürecinin - farklı yayınlarda başka başka ifade edildiği görülebilmiştir.

Bey Böyrek metinlerini "destan" olarak nitelemeyi seçen A. Baha Gökoğlu, yaptığı bir derlemenin kaynağını ve kaynağının kaynağını şöyle anlatıyor: "1927 - 1928 yılında Safranbolu'ya vaki olan tetkik seyahatimde "Hacılar Obası"nda, bu destanı bana "95" yaşlarında: "Hacı Ahmet Ağa"nın Emine Kadın, destanı (Bey Böyrek ve Akkavak Kızı) şeklinde anlatmış... "Emine Kadın, bana destanı meteakip tekrarlayışında, Türk'e ancak has olan vekar ve ciddiyetle millî bir vazife gördüğünü müdrik insan haysiyetiyle anlatıyor. Destanın bütün teferruatını (7 - 8)

yaşlarındayken, Obada (105 - 106) yaşlarında ölen Bekir Ağa'dan, nasıl duydu ise, öyle anlatıyordu. "[146]

A. Baha Gökoğlu, metni 1927 - 1928 yılları arasındaki tetkiklerinde derlediğini yazarken, Orhan Şaik Gökyay, "Zafranbolu- Hacılar Obası Rivayeti" madde başlığıyla derlemeden bahsederken " A. Baha (Gökoğlu), 1929 yılı Eylülünde, Zafranbolu yürükleri arasında yaptığı araştırmalar sırasında, Hacılar Obası'nda Emine Gadun'dan aldığı bu rivayet hakkında..." şeklinde farklı tarih verir. Gökoğlu'nun "Bey Böyrek ve Akkavak Kızı" şeklinde adını, başlığını verdiği anlatının daha sonra "Oğuz Destanlarından Bey Böyrek Menkabe ve Destanı" başlığı altında Milli Mecmua'da yayınlandığını da Orhan Şaik Gökyay ifade ediyor[147]. A. Baha Gökoğlu da Milli Mecmua'daki yayımında metnin tespit tarihini 24 Eylül 1929 olarak veriyor.

Metnin tespit tarihi, tespit tarihinin araştırmacı tarafından okurlara bildirilmesi, metnin adlandırılma farkları, aynı olduğu ifade edilen metnin tekrar yayımındaki değişimler vb. birçok problem bir tek çeşitlemenin aktarılmasında karşımıza çıkan problemlerden biridir.

Bamsı Beyrek / Bey Böyrek ile ilgili anlatıları metinlerin kaynakları, verilen başlıklar ve alan araştırması metotlarına uygunluk bakımından ayrıca ele almanın

---

[146] A. Baha, Gökoğlu, **"Oğuz Destanları"nın İzlerinin Anadolu Halkı Arasında Yaşadığını İsbat Bey Böyrek**, Ankara, Ulusal Matbaa, 1941, s. 1- 2.

[147] Karşılaştırmak için bk.: Orhan Şaik Gökyay (Haz.), **Dedem Korkut'un Kitabı**, II. bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLVII; [Gökoğlu], A. Baha, "Oğuz Destanından (Bey Böyrek) Menkabe ve Destanı", ***Milli Mecmua***, C. 44, S. 122, İkinci Kânun 1934, s. 123.

gerekliliğine ve yayımlanma tarihinin derlenme tarihi sırasını da vermeyebileceğine dikkat çekmek istiyoruz.

Aşağıda, çalışmalarında Bamsı Beyrek / Bey Böyrek çeşitlemelerini bir arada vermiş olan araştırmacıların yayımladıkları düzene uygun olarak çeşitlemeleri naklediyoruz. Aynı düzene bağlı olarak, araştırmacının çeşitlemeleri verdiği yayımından önce çıkmış ve tespit edilememiş yayınlar ile yayım tarihinden sonra ortaya çıkanlar varsa bunları da [ ] işaretleri arasında, hangi ile ait çeşitleme ise o ilin çeşitlemeleri arasında aktarıyoruz.

B. Orhan Şaik Gökyay'ın Naklettiği Çeşitlemeler

Bamsı Beyrek'in rivayetleri, kaynakları zikredilerek, metin içerikleri ve nitelikleri hakkında bilgi verilmek suretiyle Orhan Şaik Gökyay tarafından yayın tarihi sırasına göre ele alınmıştır:

A. Yarpuz Rivayeti. A. Rıza (Yalman), Cebelibereket vilâyetinin Yarpuz nahiyesine[148] bağlı Gökgöl yaylasında, Duran adında bir çobandan dinlediği rivayeti, 'Oğuz'un Gamlı Oğlu Ayhan' başlığıyla yayınlamıştır (Adana, Memleket Mecmuası (15 Temmuz 1929), yıl 1, sayı 3-16, s 5 v.d.; (15 Ağustos 1929), sayı 4-17, s. 13 vd. ; (15 Teşrinievvel 1929), sayı 5-18, s. 12 v.d.; (15 Teşrinisani 1929), sayı 7-20, s. 9 v.dd.; (15 Kânunusani 1930), sayı 9-22, s.14 v.dd.; (16 Şubat 1930), sayı 10-23, s. 8 v.dd.

---

[148] "Bugün Adana (Seyhan) İlinin Osmaniye ilçesine bağlı bir bucaktır." dipnotuyla Gökyay, Yarpuz nahiyesi hakkında bilgi verir. bk.: Orhan Şaik Gökyay (Haz.), **Dedem Korkut'un Kitabı**, II. bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLVII.

Yazar, hikâyeyi anlatanın ağzından dinlediği gibi değil, baştanbaşa kendi üslubuna çevirerek bize vermiştir. (Gökyay 2000; CDLVII)

B. Zafranbolu- Hacılar Obası Rivayeti. A. Baha (Gökoğlu), 1929 yılı Eylülünde, Zafranbolu yürükleri arasında yaptığı araştırmalar sırasında, Hacılar Obası'nda Emine Gadun'dan aldığı bu rivayet hakkında ilkin, Bartın gazetesinin 29 Kânunıevvel 1931 tarihli 276. sayısında bilgi vermiştir. Daha sonra bunu 'Oğuz destanlarından Bey Böyrek Menkabe ve destanı' başlığı altında, Milli Mecmua'da yayınlamıştır (İstanbul, İkincikânun 1931, sayı 122, s. 123-126. A. Baha (Gökoğlu) bu rivayeti bir de İstanbul lehçesiyle veriyor: 'Oğuz destanından Bey Böyreke Dair', Bartın Gazetesi (20 Temmuz 1931), sayı 303; (27 Temmuz 1931), sayı 304; (7 Eylül 1931), sayı 310; (14 Eylül 1931), sayı 311; (21 Eylül 1931) sayı 312; (28 Eylül 1931) sayı 313; (5 Teşrinievvel 1931) sayı 314; (12 Teşrinievvel 1931) sayı 315; (19 Teşrinievvel 1931), sayı 316. (Gökyay 2000; CDLVII - CDLVIII)

Yazar, ilk olarak Bey Böyrek hikâyesinin o güne kadar bilinen ve yayınlanan birkaç varyantı üzerinde bilgi verdikten sonra, bu hikâyenin kadınlar arasında 'Akkavak Kızı', erkekler arasında ise 'Bey Böyrek ve Benliboz' diye bilindiğini belirtiyor.

C. Zafranbolu - Kuzyaka - Hacılar Obası Rivayeti. A. Baha (Gökoğlu) bu rivayeti, Zafranbolu'nun Kuzyaka - Hacılar Obası'nda Mustafa Efendi'den dinlemiştir. Bu rivayet, Hacılar Obası Emine

Gadun varyantından esasta ayrılmamakla birlikte bu anlatıda Bey Böyrek'in okul hayatı da yer almaktadır (aynı yer, 27 Temmuz 1931, sayı 304.)

Yazar Kuzyakalı Hümmotoğgil'den Abdurrahman Efendi'nin anlattığı Bey Böyrek hikâyesinin bu varyantlardan büsbütün ayrılmakta olduğunu söylüyor ve bu varyantın bütününü anlatanın dilini değiştirmeden bize veriyor (Atsız Mecmua, İstanbul (15 Şubat 1932) sayı 10, s. 255-260; Gökyay OŞG, s. LIV. (Gökyay 2000; CDLVIII)

Ç. *Güney (Aladağ) Rivayeti.* Ali Rıza (Yalgın), Cenupta Türkmen Oymakları, Ankara 1933, kısım III, s. 68- 80; OŞG, s. XLVII v.dd. Yazar bu rivayeti Kocaevliler köyünde Bekir Ağadan dinlemiş ve öğretmen Mehmet Bey'in delâletiyle de olduğu gibi Bekir Ağa'nın ağzından kopya etmiştir. (Gökyay 2000; CDLVIII)

D. Kilis Rivayeti. Ali Rıza Yalman Yalgın, Kilis'in Kürtümcük köyünde bahçecilik yapmakta olan Aşkar Mehmed'i 24.8.1931 tarihinde görerek hikâyeyi 'fonetik' olarak kopya etmiş ve 'Bey Böyrek ve Benliboz' adıyla yayımlamıştır (Adana, Türk Sözü, (5 Sonteşrin 1935) sayı 3369; (6 Sonteşrin 19359, sayı 3370; 7 Sonteşrin 1935) sayı 3371; (8 Sonteşrin 1935) sayı 3372, (9 Sonteşrin 1935) sayı 3373. (Gökyay 2000; CDLVIII)

E. Erzurum Rivayeti. Bey Böyrek'in Erzurum varyantı hakkında ilk haberi bize Abdülkadir

(İnan) vermiştir.[149] Yazar, yaptığı gezi sırasında Bey Böyrek hikâyesini bilen Eşekçi Arslan Ağa'dan söz etmekte, fakat kendisinden hikâyeyi alamadığını bildirmektedir.[150] A. Baha (Gökoğlu) da daha önce Erzincanlı tiftik ve deri tüccarlarından Kâmil Efendi tarafından Erzurum varyantının tespit edildiğini bildirmiştir.[151] (Gökyay 2000; CDLVIII - CDLIX)

Ahmet Baha Gökoğlu, Bey Böyrek hakkında o tarihe kadar bilinenleri sıraladıktan sonra bu hikâyenin Erzurum varyantını ve bununla ötekiler arasındaki farkları belirterek yayınlamıştır (Oğuz destanından Bey Böyreke Dair Son Araştırmalar ve Bey Böyrek'in Erzurum Varyantı, Halk Bilgisi Haberleri, İstanbul (Nisan 1936), yıl 5, sayı 54, s. 81-87; OŞG, s. LIV-LV.)

Bayburt Rivayetleri.

Prof. Osman Turan, İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Bayburt maddesinde Bey Böyrek Hikâyesinin bugün bile, Bayburt halkı arasında lezzetle dinlenilmekte olduğunu, Bayburt'un yetiştirdiği kimseler arasında, III. Sultan Murat devrinde (1574 - 1595), Dede Korkut hikâyelerinden bazı rivayetler nakleden Osman adlı bir zatın bulunduğunu söylemektedir. Hikâyenin Bayburt'ta başka başka kimselerce tespit edilerek yayınlanmış türlü rivayetleri vardır.

F. Osman Turan, 'Bey Böyrek - Bayburt Rivayeti' başlığı altında Bayburt rivayetlerinden birincisini

---

[149] Birinci İlmi Seyahata Dair Rapor, İstanbul 1930, s. 66.
[150] Birinci İlmi Seyahata Dair Rapor, İstanbul 1930, s. 66.
[151] ***Bartın Gazetesi***, 31 Ağustos 1931, S. : 309; OŞG XLV.

yayınlamıştır (Ülkü, Ankara İkincikânun 1938, X, sayı 59, s. 403 - 413; OŞG, s. LV - LVII.) Burada üç rivayet verilmektedir. Yazar, üç rivayetin genel olarak birbirine uyduğunu ifade ederek her bir rivayeti A, B, C şeklinde göstermiş ve orijinal olarak değerlendirdiği rivayeti nakledip diğerlerinin farklarını belirtmiştir. (Gökyay 2000; CDLIX)

G. Prof. Osman Turan, Türklük dergisinde 'Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri' başlığı altında (İstanbul 1939, C. II, sayı 8, s. 126- 137) Bayburt'ta dinlediği iki yeni rivayeti veriyor. Birinci rivayet Bayburt'a yakın İspir'in Cilasor köyünden Bebi isminde 35 yaşlarında bir köylünün ağzından tespit edilmiştir. (Gökyay 2000; CDLIX)

H. Bu ikinci rivayet ise Bayburt'un Vaganda[152] köyünden Puşulu Hanım adında yaşlı bir kadından dinleyerek yayınlamıştır (Türklük, İstanbul 1939, sayı 9, s. 174 - 178). (Gökyay 2000; CDLIX - CDLX)

I. Mahmut Kemal Yanbey 'Bey Böyrek Masalı' başlığı altında (Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul, Aralık 1960, sayı 137, s. 2283 - 2286) hikâyenin Bayburt rivayetlerinden bir başkasını vermektedir.) (Gökyay 2000; CDLX)

---

[152] Orhan Şaik Gökyay, "Bayburt'un Aydıntepe bucağına bağlı olan bu köyün adı bugün Çayırköprü'dür" dipnotuyla Vaganda köyü hakkında bilgi verir. bk.: Orhan Şaik Gökyay (Haz.), **Dedem Korkut'un Kitabı**, II. bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLIX.

İ. Aynı yazar, yukarıdakilerden ayrı olarak 'Beyrek'e Ait İkinci Hikâye' başlığı ile bir başka rivayet daha yayımlamıştır (Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, Nisan 1962, sayı 153, s. 2269- 2702[153]. (Gökyay 2000; CDLX)

J. Samsun Rivayeti. Sefer Aytekin, bu rivayeti merkeze bağlı Büyük Oyumca imamı Kavaklı Bay Mustafa'dan derlemiştir (19 Mayıs, Samsun, Eylül 1938, sayı 33, s. 29 - 31; Birincikânun 1938, sayı 36, s. 30 -32, sayı 37, IV, Şubat 1939, s. 29 -31; sayı 38, 1939, s. 25 - 27). (Gökyay 2000; CDLX)

K. Beyşehir Rivayeti. Pertev N (aili) Boratav (Ülkü, Ankara, Şubat 1938, X, sayı 60, s. 483 - 492; OŞG, LX - LXIV; ' Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler') yayınladığı bu rivayeti 1. 10. 1934 tarihinde Beyşehir'de Karabet Ağa adından bir Ermeni'den tespit etmiştir. (Gökyay 2000; CDLX)

İstanbul Rivayetleri.

L. Yine Pertev N (aili) Boratav, İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nin Edebiyat bölümünde, 239 numarada bulunan bir yazmadan alarak Bey Böyrek Hikâyesi'nin iki rivayetini (Ülkü, Ankara, Mart 1938, XI, sayı 61, s. 21 - 32; sayı 64, s. 347 - 348) İstanbul şivesini esas tutarak vermiştir. (Ayrıca bk. OŞG, s. LXIV - LXV; Pertev Naili Boratav, Bey Böyrek

---

[153] Dizgi hatası olarak yanlış yazılmış olmalı, derlemenin künyesi şu şekildedir: Mahmut Kemal Yanbey (Derleyen), "Dede Korkut'tan: Beyböyreğe Ait İkinci Hikâye", ***Türk Folklor Araştırmaları***, C. 7, S. 153, Nisan 1962, s. 2699 – 2702.

Hikâyesine Ait Metinler, Ankara 1939, s. 16 - 24.) (Gökyay 2000; CDLX)

M. Aynı yazar, yukarıdaki yazmada bulunan ikinci rivayeti de (Ülkü, Ankara, Haziran 1938, XI, sayı 64, s. 348 - 350 ve Temmuz 1938, XI, sayı 65, s. 425 - 433) vermiştir. (Ayrıca bk. OŞG, s. LXV - LXIX; Pertev Naili Boratav, Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler, Ankara, yy., 1939, s. 24 - 35. Ancak yazmadaki bu iki rivayet, Bey Böyrek Hikâyesinin ikinci yarısını vermektedir.

Yazar, Ülkü'de çıkan yazılarının bir devamı olarak, Halkbilgisi Haberleri (İstanbul, Birincikânun 1938, yıl 8, sayı 86, s 32- 42) 'İstanbul rivayetine Ait İlaveler' başlığıyla İstanbul nüshasını Dil Kurumu nüshasıyla karşılaştırmıştır. Bu yazma Dil Kurumu Kütüphanesinde 1359 - 6028 numarada kayıtlı olup "Hikâye-i Bey Böyrek maa Şeyhzade" adını taşımaktadır. Yazar bununla İstanbul yazmasını yaprak yaprak karşılaştırmakta ve birbirinden ayrı olan yerleri göstermektedir. (Gökyay 2000; CDLX)

N. Meydan Rivayeti. Bu rivayeti Pertev Naili Boratav'ın öğrencilerinden Ahmet Harmancı, Konya'da kardeşi vasıtasıyla, onun için tespit etmiştir. Konya'da oturmakta olan Şerif Kadın söylemiştir. Hacı Mustafa'nın kızı Şerif Kadın, Afyon- Konya demiryolu üzerinde Konya'ya yakın bir istasyon olan *Meydan Köyü*'ndendir (Pertev Naili Boratav, Meydan Rivayeti, Halkbilgisi Haberleri, İstanbul, İkincikânun 1939, yıl 8, sayı 87, s. 61 - 64; sayı 88, Şubat 1939, s. 85 - 88, Bey Böyrek Hikâyesi'ne Ait Metinler, Ankara 1939, s. 54 - 61). (Gökyay 2000; CDLX - CDLXI)

O. Mucur Rivayeti. Prof. Osman Turan, rastladığı bir Kırşehirliden, Bey Böyrek hikâyesinin o taraflarda yaşamakta olduğunu bize haber vermiştir. Naki Tezel, Kırşehir'in Mucur ilçesinden Seyfullah Eti'den dinleyip tespit ettiği bir rivayeti bize vermiştir (Bey Böyrek, Mucur Rivayeti, Konuşmalar 2, CHP Halkevleri Yayınları, Ankara (Temmuz 1940), s. 121 - 126. Bu hikâye Turgut Zaim tarafından resimlenmiştir. (Gökyay 2000; CDLXI)

[Kırşehir Çiçekdağı Rivayeti]

Kırşehir'in Çiçekdağı İlçesi Çopraşık Köyü'nden, derleme yapıldığı sırada 48 yaşında olan Meliha Dinç'ten "Bā Böyrek Hikâyesi" adıyla derlenip kayda alınmış metindir[154].

[Kırşehir Kaman Rivayeti]

Kırşehir'in Kaman İlçesi Yeniyapan Köyü'nden, derleme yapıldığı sırada 67 yaşında olan Bayram Kayhan'dan alınmış, araştırmacı tarafından konusu: "Bamsı Beyrek Hikâyesi" olarak kaydedilmiş metindir. Ağız özellikleri yansıtılmış olan metinde kahramanın adı "Bā bōrek"tir[155].

Ö. Zile Rivayeti. Cahit Öztelli, bu rivayeti elli yaşlarında bulunan Hatice Hanım'dan dinleyerek yazıya geçirmiştir. Bey Böyrek'in Zile Varyantı, 19

---

[154] Yrd. Doç. Dr. Ahmet Günşen, **Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme – Metinler – Sözlük)**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000, s. 322 – 325.

[155] Feridun Tekin, **Kaman ve Yöresi Ağızları (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994, s. 184 – 190.

Mayıs (19 Mayıs 1944), Samsun, c. 7, sayı 66, s. 14 - 17; bunu sonra Bamsı Beyrek'in Zile Rivayeti, adıyla (Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, Ocak 1954, C. III, sayı 54, s. 853 - 856 tekrar yayınlamıştır. (Gökyay 2000; CDLXI)

P. Sivas Rivayeti. Cahit Öztelli'nin Sivas'ın Gürün ilçesinden Şevket Koşar'dan dinlediği bu hikâyenin adı 'Akkavak Kızı ile Beğbörek'tir. Bu varyant Anadolu'da bugün yaşamakta olan rivayetlerin en zenginlerinden biridir (Bamsi Beyrek'in Sivas Söylentisi, I, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, Ekim 1958, sayı 111, s. 1771- 1773; II, ayn. yer, Kasım 1958, sayı 112, s. 1798 - 1800; III, aynı yer, Aralık 1958, sayı 113, s. 1814 - 1816. (Gökyay 2000; CDLXI)

S. Yozgat Rivayeti. Dr. Şükrü Elçin, bu rivayeti, Yozgat'ın Çayıralan kasabasına bağlı Yukarı - Tekke[156] köyünden Hüseyin Kaya'dan dinleyerek kaleme almıştır. Bu rivayet de, Bey Beyrek'in Anadolu'da söylenen zengin rivayetlerinden biridir (Bey Beyrek'in Yozgat Rivayeti, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, Haziran 1965, sayı 191, s. 3777 - 3781). (Gökyay 2000; CDLXI)

Ş. Konya Rivayeti. Bilgin Öğütverici de 'Bey Böğrekin Konya varyantını annesinden dinleyerek yazmıştır (Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, Haziran 1967, sayı 215, s. 4137 - 4138). (Gökyay 2000; CDLXI)

---

[156] Gökyay'ın çalışmasında –dizgi hatası olsa gerek- "Yukarı Teke" şeklinde geçen köyün adı, Şükrü Elçin'in künyesi verilen makalesinde de yazıldığı gibi Yukarı Tekke'dir.

T. Göksun Rivayeti. Bu rivayeti bana değerli öğrencim, İzmir Kınık İlköğretim Okulu Edebiyat Öğretmeni Veli Kişioğlu, İsmail Gürbüz'den tespit ederek göndermiştir. El yazısıyla dokuz daktilo sayfası tutan bu metin de oldukça zengindir. (Gökyay 2000; CDLXII)

U. Şah Kasım Rivayeti. Anadolu rivayetlerinin içinde, çok önce yazıya geçip basılmış olan bir tanesi de 'Şah Kasım Hikâyesi' adını taşır. İstanbul'da Cemiyet Kütüphanesi'nin yayımladığı bu rivayetin yazarı olarak Himmet-zade S. Aptullah verilmiştir.

Yazar, herhalde yaşamakta olan rivayetlerden yararlanarak, oldukça geniş ölçüde tuttuğu bu hikâyeye yazılı halk hikâyelerinin üslubunu vermeye çalışmış ve onu hiç olmazsa dili bakımından aslından uzaklaştırmıştır. Birçok motiflerde, öteki Anadolu rivayetlerinden bu basma rivayette oğlanın adı *Kasım*dır, Bey Böyrek ise lâkabıdır (Gökyay, CDLXII).

Orhan Şaik Gökyay, "Bamsı Beyrek'in Anadolu Rivayetleri" başlığı altında verdiği bilgilere ilaveten "Daha Başka Rivayetler" kısmında, yukarıda sıralanan rivayetlerden kimi yönlerden ayrıldığını, kimi yönden de Bey Böyrek'le ilgili olduğunu ifade ettiği çeşitlemeleri nakleder:

a) *Sinop Rivayeti.* Bu rivayet hakkında bildiğimiz, A. Baha (Gökoğlu)'nın verdiği haberden ibarettir. O, Bey Böyrek hikâyesinin Sinop varyantını Dr. Rıza Nur Bey'in tespit ederek Mısır'da bastırmak üzere olduğunu yazmaktadır. (Gökyay 2000; CDLXII)

b) *Trabzon Rivayeti.* Rivayetlerin içinde en kısası budur. A. Baha (Gökoğlu)'nın Hamami-zade İhsan Bey'in Trabzon Masalları'nda yer alacağını belirttiği rivayettir. (Gökyay 2000; CDLXII)

c) *Bayburt Rivayeti.* Öğrencisi Bayan Seniha'nın Bayburt'ta tespit ederek kendisine gönderdiği bu rivayeti Hüseyin Namık Orkun, Bey Böyrek adıyla yayımlamıştır[157]. (Gökyay 2000; CDLXIII)

ç) *Bartın Rivayeti.* A. Caferoğlu'nun Bartın'da tespit ettiği ve yerli ağızla verdiği bu riyayeti[158] Cahit

---

[157] Orhan Şaik Gökyay, "Bu rivayetin başı öteki rivayetlere uymamaktadır. Padişah karısının Arap köle ile oynaşması..." tespitinde bulunur. Hüseyin Namık Orkun'un eski öğrencisi olan ve Bayburt'a tayin edilen Seniha Hanım vasıtasıyla tespit edilen metinde Bey Böyrek'ten bahsedilerek "Yukarı çıkıp annesinin yanına geldiği zaman onu Arap köle ile beraber görür ve hayret eder." ifadesi geçer. Orkun'un yayımladığı metindeki Arap yerine Şah Kasım Hikâyesi'nde zenci vardır. Şah Kasım'da "... vâlidesinin yanında iri vücutlu bir zenci gördü" diye aynı durum anlatılır. Bu iki metnin, kahramanın zehirlenmeye çalışılması vb. birçok bakımdan da benzerliği bulunmaktadır. Bamsı Beyrek / Bey Böyrek anlatılarının bir birine benzeyen çok sayıda örneği olduğu gibi – tespit edilmemiş, fazla örneği görülememiş veya karşılaştırma yapılmamış olduğu için farkademediğimiz – yine bir birine benzeyen örnekleri de bulunabilir, bulunmaktadır. İki metni karşılaştırmak için bk.: Hüseyin Namık Orkun, " Masal : Bey Böyrek", ***Ülkü***, 120, 16 Eylül 1946, s. 14 – 15. ile bu kitap içinde Şah Kasım Hikâyesi Metni.

[158] Ahmet Caferoğlu, **Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler**, İstanbul, 1951, s. 177 – 180.

Öztelli, herkesin anlayacağı dile çevirerek yayımlamıştır[159]. (Gökyay 2000; CDLXIII)

d) *Yurt Değiştirme*. Ferruh Arsunar'ın tespit ettiği bu hikâye Bey Böyrek'in bütün Anadolu rivayetlerinden başkadır. Bu rivayette, Dede Korkut kitabındaki kahramanlardan Bayındur Han Bey, Dersi Han Bey, Kazan Han Bey, Ulaş-oğlu Han Bey'in adı geçmekte, bunların her birinin birer yurdu olduğu söylenmektedir (Gökyay, CDLXIV).

Orhan Şaik Gökyay, Bamsı Beyrek'in Anadolu rivayetlerini kimin tespit ettiği, kimin nerede yayınladığını anlatarak, anlatının sözlü veya yazılı kaynağının künyesi hakkında bilgi vererek farklılık arz eden yönleri ve dikkat çekici özelliklerinin ne olduğunu aydınlatacak şekilde vermiştir.

C. Tuncer Gülensoy'un Naklettiği Çeşitlemeler

Tuncer Gülensoy, Gökyay'ın bu konudaki çalışmasının devamı niteliğinde sayılabilecek araştırmasında Dede Korkut Hikâyelerinin coğrafyasının tespiti sorununu ele almış, Gökyay'ın naklettiği rivayetlere de yer vererek başka üç boy ile birlikte Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun yaşamakta oluşuna, adlandırma farklılıklarına dikkat

[159] Orhan Şaik Gökyay'ın bahsettiği yayın için bk.: Cahit Öztelli, "Unutulan Dede Korkut", ***Türk Folklor Araştırmaları***, İstanbul, Nisan 1968, C: 11, S. 225, s. 4709 – 4712.

çekmiş ve tespit ettiği çeşitlemeleri kaydetmiştir[160]. Tekrara düşmemek için, yukarıda naklettiklerimiz dışında kalan çeşitlemeleri veriyoruz:

Bayburt Rivayetleri

Gülensoy, Gökyay'ın naklettiği rivayetlere ek olarak Saim Sakaoğlu[161] ve Pertev Naili Boratav[162] tarafından yayınlanan Bayburt rivayetleri ile 1920 Bayburt doğumlu olan ve derleme sırasında 77 yaşında olan Salih Kalekâhyası'ndan derlenmiş bulunan üç ayrı Bayburt riyavetine yer verir[163] (Gülensoy, 2004: 83 - 84).

Konya Rivayeti

Konya rivayetleri olarak Gülensoy'un çalışmasında üç rivayet yer almaktadır. Cahit Öztelli tarafından yayınlanmış olan Konya - Kavak Köyü

---

[160] Tuncer Gülensoy'un Bamsı Beyrek Boyu'nun adlandırmaları ve coğrafyasına dair verdiği bilgiler için bk.: Tuncer Gülensoy, "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, "Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 81- 88.

[161] Saim, Sakaoğlu, "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", ***Türk Kültürü Araştırmaları***, yıl: 1966-1969, (Ankara 1973), C. 3-6, s. 159-180.

[162] P. N. Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul, 1988, s. 28.

[163] "Bey Böyrek Hikâyesi", ***Bayburt'un Sesi***, S. 11 (21 Şubat 1997), s. 82 – 84.

rivayeti[164] dışında kalanlar Orhan Şaik Gökyay'ın kitabında da mevcuttur, ancak "Meydan rivayeti" olarak verilen çeşitleme Gülensoy'un çalışmasında "Konya - Meydan köyü rivâyeti" olarak yer alır[165].

Elazığ Rivayetleri

Poyraz (Elazığ) Rivayeti

"Elazığ'ın Poyraz nahiyesinde tespit edilen bu rivayet "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri: "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nın Poyraz (Elazığ) varyantı" adı ile 1 - 8 Temmuz 1988 tarihleri arasında Azerbaycan'ın baş şehri Bakü'de toplanan I. Sovyet - Türk kollokyumunda bildiri olarak sunulmuş, daha sonra da ***Türk Kültürü*** dergisinde (XXI, S. 224, s. 547 - 558) ve ayrıca Tuncer Gülensoy'un **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Düşünceler**,

---

[164] Cahit Öztelli, "Dede Korkut Üzerine Bazı Notlar", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1967, S. 213, s. 4375 – 4377.

[165] Gökyay, "Konya Rivayeti" için ayrı başlık, "Meydan Riyaveti için ayrı başlık açmıştır ve maddelendirme yapmıştır. "Afyon- Konya demiryolu üzerinde Konya'ya yakın bir istasyon olan Meydan Köyü" şeklinde Meydan rivayetinin coğrafyasından bahsetmiştir. Gülensoy ise aynı rivayeti "Konya – Meydan köyü rivâyeti" olarak aktarmıştır. Karşılaştırmak için bk.: Orhan Şaik Gökyay (Haz.), **Dedem Korkut'un Kitabı**, II. bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLX – CDLXI; Tuncer Gülensoy, "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, "Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 84.

İstanbul, 1993, s. 107 - 135 künyeli eserinde yayınlanmıştır" (Gülensoy, 1998; 85).

[Elazığ Rivayeti]

Ali Berat Alptekin tarafından Elazığ'dan 1998 yılında yapılmış derlemedir. Kaynak kişinin ilkokul mezunu Kazım Demirpolat olduğu, anlattığı metni amcası Şevket Ateş'ten öğrendiği nakledilmektedir. Hikâye "Seğrek Basan" adıyla kaydedilmiştir[166].

Kayseri Rivayetleri

Bünyan Kayseri Rivayeti

Anlatan: Mehmet Sıtkı Işıtır. Derleyen: S. Burhanettin Akbaş, yayımlayan: Tuncer Gülensoy (Gülensoy, 1998; 85).

Felâhiye (Kayseri) Rivayeti

Anlatan: Felâhiye ilçesinin Darılı köyünden İdris Bulut, derleyen ve yayımlayan: Önder Çağıran[167] (Gülensoy, 1998; 85).

---

[166] Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Elazığ Varyantı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma", ***Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, yıl: 2001, S. : 9, s. 255-270.

[167] M. Önder Çağıran, Felahiye'den yapmış olduğu derleme ile Bamsı Beyrek boyunu karşılaştırıp yayınlamıştır. bk.: M. Önder Çağıran, "Bâ - Börek Destan Hikâyesi'nin Dede Korkut Hikâyeleri'nden Bamsı Beyrek'le Karşılaştırılması", ***Erciyes***, yıl: 12, S. 43, 1989, s. 30 – 31.

Yozgat Rivayetleri

Boğazlıyan (Yozgat) Rivayeti

Gülensoy, yönettiği doktora tezinde yer alan ve "Ak Kavak Kızı" adıyla tespit edilen çeşitleme[168] dışında iki ayrı Yozgat rivayetinden daha bahsetmektedir (Gülensoy; 1998; 86).

Kadışehri (Yozgat) Rivayeti

Bu rivayet de "Ak Kavak Kızı" adıyla, Ünal Demirezen tarafından tespit edilmiştir. (Gülensoy; 1998; 86).

Sorgun (Yozgat) Rivayet[leri]i

"Dengiboz-unan Bâ Borek Hekâsı" başlığıyla Bayram Durbilmez tarafından tespit edilmiş, derleme sırasında 55 yaşında olan ilkokul mezunu ve ev hanımı olan Mahi Sevim'den 1990 Ağustosunda Sorgun'da derlenmiştir.[169]

Adem Ümüt'ün, **Yozgat Sorgun İlçesi Ağzı** adlı yüksek lisans çalışmasında verilen iki metin vardır. Sorgun İlçesi'nin Muğallı köyünden yapılan derlemenin kaynak kişisi, derleme yapıldığı sırada 60 yaşında olan Hanife

---

[168] Namık Aslan, **Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (inceleme-metinle**r), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi, Türk Dili ve Edebiyatı doktora tezi, 1994, s. 285 – 293.

[169] Bayram Durbilmez, **Sorgun (Yozgat) ve Yöresi Ağızları (inceleme – metinler)**, Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans tezi, Kayseri, Haziran 1991, s. 35 – 44.

Göktaş'tır. "Bā Bōrek Hikâyesi" başlığı verilmiş olan metinde kahramanın adı "Şah Yusuf" olarak geçmektedir[170].

Adem Ümüt'ün çalışmasındaki bir diğer çeşitleme Sorgun İlçesi'nin Yazılıtaş köyünden yapılmış bir derlemedir. Derleme yapıldığı sırada 70 yaşında olan Mehmet Sipahi'nin kaynak kişi olduğu metnin başlığı yine "Bā Bōrek Hikâyesi" şeklindedir. Bu anlatıda kahramanın adı "Bā Bōrek"tir[171].

Ardanuç (Artvin) Rivayeti

Ardanuç rivayeti İbrahim Ethem Özkan tarafından tespit edilmiştir (Gülensoy, 1998; 86). "Bey Börek" başlığı altında yüksek lisans tezinde metni verilen bu çeşitleme, Özkan'ın verdiği bilgiye göre derleme sırasında 70 yaşında olan, okuma yazma bilmediğini ifade eden Hamurlu Köyü'nden Hüseyin Vural'dan derlenmiştir[172].

---

[170] Adem Ümüt, **Yozgat Sorgun İlçesi Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 154 – 167.

[171] Adem Ümüt, **age.,** s. 196 – 209.

[172] Bu rivayet yüksek lisans tezinde bulunmaktadır. bk.: İbrahim Ethem Özkan, **Ardanuç ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans tezi, Kayseri, 1994, 147S, s. 78 – 86. Derlemeyi yapan İbrahim Ethem Özkan değil, Ülkü Önal'dır. Ülkü Önal bu derlemeyi 3. 11. 1990 tarihinde yaptığını bildirmektedir. bk.: Ülkü Önal, "Ardanuç Yöresinden Masallar ve Efsaneler I Ardanuç'ta Beybörek Masalı, ***Erciyes***, S. 160, Nisan 1991, s. 28 – 29.

Çorum Rivayetleri

Hayrettin İvgin tarafından yayınlanmış bir rivayettir (Gülensoy, 1998; 86). Akkavak Kızı diye adlandırılan derlemelerdendir.[173]

[*Çorum / Sungurlu Rivayeti*]

Hayrettin İvgin tarafından Çorum'dan yapılmış bir başka derleme daha bulunmaktadır. Çorum'un Sungurlu ilçesinde gerçekleştirilen derlemede hikâye, kahramanına verilen ada bağlı olarak "Güzel Ahmet" şeklindedir[174].

Bolvadin (Afyon) Rivayeti

Ali İhsan Muratoğlu tarafından yayınlanmış bir rivayettir (Gülensoy, 1998; 86). Masal giriş kalıbıyla başlayan küçük hacimli bir metindir[175]

Köyceğiz (Muğla) Rivayeti

"Bey Böyrek"[176] olarak kaydedilmiş bir rivayettir (Gülensoy, 1998; 86).

---

[173] Hayrettin İvgin, "Çorum'dan bir Dede Korkut Hikâyesi: Akkavak Kızı", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1976, S. : 320, s. 7604 – 7605.

[174] Hayrettin İvgin, "Güzel Ahmet", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1976, S. 325, s. 7739 – 7742.

[175] Ali İhsan Muratoğlu, "Dedem Korkut'tan: Bamsı Beyrek'in Bolvadin Varyantı", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1976, S. : 312, s. 7380.

[176] Boratav arşivi, 70, ***Halkbilgisi Haberleri***, S. : 37.

Çankırı Rivayeti?

Çankırı Masalları adlı eserin yazarı D. Dilçin tarafından P. N. Boratav'a bahsedildiği, Boratav'ın Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı eserinde nakledilmektedir (Gülensoy, 1998; 87) [177].

Çardak (Denizli) Rivayeti?

Metnine dair bilgimiz olmayan bir rivayettir. Tuncer Gülensoy, Denizli'nin Çardak ilçesinden olan öğrencisi Şener Özbay'ın çocukluğunda "Bey Börü" adlı bir

---

[177] Tuncer Gülensoy'un çalışmasında Pertev Naili Boratav'dan aktarma yapılırken Dehri Dilçin'in kastedildiği "Bay Dehri" ifadesi (dizgi hatası olsa gerek) ardından gelen Bey Böyrek ve Asuman ile Zeycan hikâye adları gibi italik olarak dizilmiştir. Boratav, yazma halk hikâyelerinin nasıl meydana geldiğini değerlendirirken Dehri Dilçin'in şahitliğinden delil olarak faydalanmakta ve "Onun kanaatince yazma halk hikâyeleri nüshaları, kenarlarında gördüğümüz kayıtlardan da öğrendiğimiz gibi, hikâyeleri dinlemek fırsatını bulamayan, okumak bilir kimselere bunları okutmak maksadıyla meydana getirilmiştir. Bay Dehri, *Bey Böyrek*, *Asuman ile Zeycan*, vs. gibi halk hikâyelerinin, *Battal Gazi*, *Hamzanâme* gibi kahramanlık hikâyeleri arasında, kahvelerde, birbirini takip eden gecelerde, mabaitli olarak *professionnel* hikâyeciler tarafından anlatıldığı zamanları hatırlamaktadır." bilgisini verir. Karşılaştırmak için bk.: Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği** (Yayıma Hazırlayan M. Sabri Koz), İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2002, s. 146; Tuncer Gülensoy, "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, "Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 87.

hikâye dinlemiş olduğuna dair verdiği bilgiyi aktarmaktadır (Gülensoy, 1998; 87)

[***Diyarbakır Rivayeti***]

Bu rivayetlerin dışında Gülensoy, "Güneydoğu Anadolu'nun eski bir Türk yerleşim merkezi olan Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Kocaköy'de (eski adı: Karaz), *Gurmanç ağzı* ile söylenen bir Beyrek hikâyesinin adı *Beg Boreg u Bengi Bozan* (veya Bozat)'tır. *Bey Böyrek ve Bengi Bozan* demek olan bu destan yörenin destancıları tarafından hâlâ anlatılmaktadır." şeklinde Diyarbakır rivayetinden bahseder (Gülensoy, 1998; 87).

Emine Aküzüm tarafından anlatıldığı, Dr. Erdoğan Altunkaynak tarafından derlendiği bilgisi verilen "Bey Böyrek ile Bengiboz'un hikâyesi" ve "Bengiboz" başlıklı Bilge Seyidoğlu'nun derlediği rivayetler de yine Tuncer Gülensoy'un çalışmasında yer alır (Gülensoy, 1998; 87). Gülensoy'un verdiği rivayetler arasında Bilge Seyidoğlu tarafından "Beyböyrek" adıyla derlenmiş bir anlatı ve son olarak da "Bayböri ulı Beyrek Batır" adıyla verilen Romanya rivayeti bulunur (Gülensoy, 1998; 88).

D. Saim Sakaoğlu'nun Naklettiği Çeşitlemeler

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, daha önce yayımlanmamış olan ve çoğunluğu lisans tezleri olmak üzere öğrenci tezlerinde yer alan çeşitlemeler nakletmiştir. Bu derlemeler, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler - Derlemeler - Aktarmalar** adlı iki ciltlik kitapta[178] metinleriyle birlikte verilmiştir. Kitabın I.

---

[178] Prof. Dr. Saim, Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler – Derlemeler – Aktarmalar I**, İncelemeler – Derlemeler, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme

cildinde bulunan 18 metnin başlığından önce derlemenin yapıldığı yer ve derleyen kişinin adı yazılmış, ardından başlık ve metin yayımlanmıştır.

Sekiz ayrı şehirden yapılmış bu derlemelerden Erzurum ve Konya'dan dörder, Kayseri'den üç, Afyon ve Sivas'tan ikişer, Erzincan, Urfa ve Zonguldak'tan da birer metin bulunmaktadır. Hikâyeler, derlendikleri yerlerin ağız özelliklerine göre farklı adlar alabilmiştir. Erzurum (Topalçavuş) derlemesi "Bey Böyrek" adıyla verilmiştir (Sakaoğlu 1998 / I; s. 295). Konya (Harunlar Köyü / Akşehir) derlemesi "Bağ Böyrek Hikâyesi" adıyla yayımlanmıştır (Sakaoğlu 1998 / I; 371).

1- Erzurum (Muratbağı / Horasan) — Erdoğan Ayhan Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 249-266),
2- Erzurum (Pasinler) — Ahmet Yalçın Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 267-276),
3- Erzurum (Umudum Köyü) — Ensar Manav Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 277-294),
4- Erzurum (Topalçavuş) — Nadide Güngör Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 295-298),
5- Erzincan (Otlukbeli / Çayırlı) — Ahmet Fikret Kılıç Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 299-307),
6- Urfa — Adem Gören Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 309-314),
7- Sivas (Şarkışla)- Serpil Toydemir Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 315-326),

---

Vakfı, 1998; Prof. Dr. Saim, Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler – Derlemeler – Aktarmalar II**, Aktarmalar, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, 1998.

8- Sivas (Şarkışla) — Hatice Çobanoğlu Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 327-331),
9- Kayseri (Fettahdere Köyü / Sarız) — Gazanfer Aslantaş Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 333-348),
10- Kayseri (Akmescit Köyü) — Seyfi Altındiş Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 349-352),
11- Konya (Ilgın) - Aliye Çetin Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 353- 364),
12- Konya (Yukarı Çiğil / Ilgın) — Salih Erikçi Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 365-369),
13- Konya (Harunlar Köyü / Akşehir) — Zeynep Oğuz Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 371-372),
14- Konya (Yarma / Karatay) Halil Turhan Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 373-396),
15- Afyon (Gözeli Köyü / Emirdağ) — Abdil Seven Derlemesi (1) (Sakaoğlu 1998 / I, 397-410),
16- Afyon (Gözeli Köyü / Emirdağ) — Abdil Seven Derlemesi (2) (Sakaoğlu 1998 / I, 411-418),
17- Zonguldak — Züleyha Açıkgöz Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 419-430),
18- Kayseri (Yaylacık Köyü / Develi) — Mustafa Parlar Derlemesi (Sakaoğlu 1998 / I, 431-444).

Sakaoğlu, kitabının ikinci cildinde de üç metin verir. Birinci metin yazma eser, ikincisi bütünüyle mensur ve üçüncüsü de tamamen manzumdur:

1. Türk Dil Kurumu'ndaki yazmalar kataloğunda A / 87 numarada kayıtlı olan yazma eserin kopyası (Sakaoğlu 1998 / II, 903 - 957),
2. Eskişehir'den 1957 doğumlu Ömer Karaçayır'dan derlenip "Beyböyrek ile Bengiboz" başlığıyla yayımlanmış olan metin (Sakaoğlu 1998 / II, 959 - 962),

3. Doğan Altay tarafından yayımlanmış olan **Destanlarımız**[179] adlı eserde yer alan "Beğ Bayram Destanı (Manzum Halk Hikâyesi)". Metin 37 dörtlükten ibarettir (Sakaoğlu 1998 / II, 965 - 970). Bamsı Beyrek anlatılarının yapı ve içeriklerine bakılıp karşılaştırıldığında buradaki metnin baş tarafının ve sonunun eksik olduğu görülmektedir.

E. Musa Çimen'in Naklettiği Çeşitlemeler

Musa Çimen tarafından hazırlanan ve 2004 yılında tamamlanan **"Bamsı Beyrek Hikayesinin Türkiye Varyantları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma"** başlıklı yüksek lisans tezinde daha önce başka araştırmacılarca tespit edilmiş edilen çeşitlemelere ve lisans tezleri ağırlıklı olarak tez çalışmalarında yer alan derlemelere yer verilmiştir. Tekrara düşmemek için, yukarıda naklettiklerimiz dışında kalan çeşitlemeleri Çimen'in çalışmasından aktararak, aynı ilden yapılmış derlemeleri bir araya getirerek veriyoruz:

Kars çeşitlemesi

"Bengiboz - Şah İsmail Hikâyesi: Abdurrahman Çoşkun 1971 yılında Kars'dan aşçılık yapan Zeynel Doğan'dan derlemiştir. (Abdurrahman Çoşkun, Çukur Türkmenlerinden Folklor Derlemeleri, Erzurum 1971, Atatürk

[179] Doğan Altay, **Destanlarımız**, Mut, Yeni Matbaa – Mutlular Gıda, 1992.

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 28-58.)" (Çimen 2004; 11)

Bingöl çeşitlemesi

"Bey Böyrek Hikâyesi: Temel Yazıcı, Bingöl Kiğı'da 45 yaşında okur yazar olan Mehmet Zeki Yücel' den derlemiştir. (Temel Yazıcı, Kiğı'da Derlenmiş 3 Halk Hikayesi Üzerine Mukayeseli Epizot Çalışması, Erzurum 1971, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, s. 48-59.)" (Çimen 2004; 11)

Sivas çeşitlemeleri

"Güzel Ahmet Masalı: Doğan Kaya, Sivas'ın Küpeli Köyü'nden 51 yaşındaki Mustafa Uzunoğlu'ndan 26 Mart 1973 tarihinde derlemiştir. (Sivas Folkloru, 8, Eylül 1973, s. 19-21; 9, Ekim 1973, s. 19-21.)" (Çimen 2004; 11)

Doğan Kaya tarafından derlenmiş bir başka çeşitleme de ***Sivas Folkloru*** dergisinin 23 - 26. sayılarında art arda yayımlanarak metni verilmiş olan "Beyböyrek'in Acıyurt Varyantıdır":

"Doğan Kaya Sivas'ın Acıyurt Köyü'nden 48 yaşındaki Abdullah Budak'tan 17 Temmuz 1973 tarihinde derlemiştir. (Doğan Kaya, Beybörek'in Acıyurt Köyü Varyantı, Sivas Folkloru, 23, Aralık 1974, s. 19-22; 24, Ocak 1975, s. 15-17; 25, Şubat 1975, s. 19-20; 26, Mart 1975, s. 20-22.)" (Çimen 2004; 12)

Konya çeşitlemesi[180]

"Bey Böyrek Hikayesi: Şaban Balbay, Konya Ereğli'den 85 yaşındaki okur yazarlığı olmayan annesi Meryem Balbay'dan derlemiştir. (Şaban Balbay, Konya Ereğlisi Halk Hikayeleri, Erzurum 1973, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 94-97.) (Çimen 2004; 12)

Erzurum çeşitlemeleri

"Bey Böyrek Hikayesi: M. Diler Demirtaş, Erzurum'un Tortum İlçesi Çiftlik Köyün'nden okur yazarlığı olmayan Zühre Karabiber'den derlemiştir. (M. Diler Demirtaş, Tortum Halk Hikayeleri Üzerine Bir Çalışma, Erzurum 1973, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 20-26.)" (Çimen 2004; 12)

"Beybörek İle Bengiboz: Ertan Şentürk, Erzurum'un Aşkale ilçesinin Ortabahçe Köyü'nden, 50 yaşında, İlkokul mezunu, Hüseyin Kılıç'tan derlemiştir. (Ertan Şentürk, Ortabahçe Köyü Folklor ve Etnoğrafyası, Erzurum 1985, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 27-39.)" (Çimen 2004; 14)

"Beybüreynen Bengiboz Masalı: Ü. Dilşad Akan, Erzurumlu 55 yaşındaki Nurhayat Sunar'dan 2003 baharında derlemiştir. Nurhayat Sunar, Çat'ın Yavi Beldesi'ndendir. Masalı ninesinden dinlemiştir. (Ülkü Dilşad Akan, Erzurum

---

[180] Konya'nın Ereğli ilçesinden yapılmış bu derlemenin incelenmesi ve metninin yer aldığı çalışma için bk.: Fikret Türkmen, "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumelinde Yaşayan Kolları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.157-177.

Masalları Derlemesi, Erzurum 2003, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 21-28.)" (Çimen 2004; 17)

Tokat çeşitleme[ler]i

"Bamsı Beyrek Hikayesi: Burhan Kaçar, Tokat'tan 71 yaşındaki Makbule Güler'den derlemiştir. (Burhan Kaçar, Tokat Folkloru, Erzurum 1975, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 98-101.)" (Çimen 2004; 12)

[Artova - Tokat] çeşitlemesi

Necati Demir tarafından, derleme yapıldığı sırada 57 yaşında olan Nazike Dirican'dan alınmış bir çeşitlemedir. Artova - Merkez'den "Bamsı Beyrek Hikâyesi" başlığıyla kaydedilmiştir. Kahramanın adı metinde Bᾱbȏrek, sevgilinin adı Gavak kızı'dır[181].

Yozgat çeşitlemeleri

"Gozel Amed: Necati Şahin, Yozgat'ın Boğazlıyan İlçesi'nin Yoğun Hisar Köyü'nden, 75 yaşında, okuma yazması olmayan, Kadriye Şen'den, 26/02/1977 tarihinde derlemiştir. (Necati Şahin, Gozel Amed, Yozgat Folkloru ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Erzurum 1977, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, s. 74-83.) (Çimen 2004; 13)

---

[181] Doç. Dr. Necati Demir, **Tokat İli ve Yöresi Ağızları**, Tokat, Niksar Belediyesi, 2005, s. 273 – 281.

"Akkavak Kızı ile Beyrek Hikayesi[182]: Namık Aslan, Yozgat'ın Boğazlıyan İlçesi'nden derlemiştir. (MF, 27, Güz 1995, s. 70-72.)" (Çimen 2004; 16)

"Akkavak Kızı ile Beyrek Hikayesi: Namık Aslan, Yozgat'ın Kadışehri İlçesi'nden derlemiştir. (MF, 27, Güz 1995, s. 70-72.)" (Çimen 2004; 16)

"Babörek Masalı: Hasan Avni Yüksel, Yozgat'ın Akdağmadeni İlçesi'nin Oluközü Köyünden, 80 yaşındaki, ilkokul mezunu, Ali Açıkel'den derlemiştir. (MF, 37, Bahar 1998, s. 54-66.)" (Çimen 2004; 17)

"Akgavak Gızı İle Babörek Masalı: Ahmet Öcal, Yozgat'ın Boğazlıyan İlçesi'nin Karakuyu Köyün'den İsmail Abaylı'dan derlemiştir. (Ahmet Öcal, Karakuyu Köyü Çevresi Masalları, Erzurum 1999, AÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 319-325.) (Çimen 2004; 17)

Kütahya çeşitlemesi

Bey Börek Hikâyesi: M. R. Gazimihal, Kütahya'nın Gediz İlçesi'nden Halime adındaki bir kadından 11.11.1939 tarihinde derlemiştir. (HBH, (9), 98, Birincikanun 1939, s. 25-31.)" (Çimen 2004; 9)

---

[182] Namık Aslan, doktora tez çalışmaları sırasında biri Yozgat'ın Boğazlıyan, diğeri de Kadışehri ilçesinde olmak üzere Bamsı Beyrek Boyunun sözlü gelenekte yaşamakta olan hikâyenin iki varyantını tespit ettiğini bildirmektedir. Hikâyelerin metinlerinin tamamı çalışmada verilmemiş, manzum kısımları üzerinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. bk.: Dr. Namık Aslan, "Beyrek Hikayesinin Yozgat'ta Derlenen İki Yeni Varyantı Üzerine", ***Milli Folklor***, Güz 1995, S. 27, s. 70 – 72.

Afyon çeşitlemesi

"Metin: Bey Böyrek Hikâyesi: Mevlüt Tunç, Afyon'un Sorkun Köyü'nden, İbrahim Türkavcı'dan, 1977 yılında derlemiştir. (Mevlüt Tunç, Sorkun Köyü (Afyon) Folkloru ve Etnografyası, Ankara 1977, Hacattepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, s. 28-54.)" (Çimen 2004; 13)

Eskişehir çeşitlemesi

"Bey Böyrek Hikayesi: Ömer Faruk Sara, Eskişehir'in Aslanbeylik Köyü'nden 1980 yılında derlemiştir. (Ömer Faruk Sara, Şücaaddin (Aslanbeylik) Köyü (Eskişehir) Halk Edebiyatı ve Folkloru, Ankara 1980, Hacattepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, s. 108-124.)" (Çimen 2004; 13)

Amasya çeşitlemesi

"Bal Böğrek Masalı: Ragıp Memişoğlu, Amasya'nın Uygur Köyü'nden, 70 yaşında, çobanlık yapan, okuma yazması olmayan, İbrahim Erdoğan'dan, 21.04.1980 tarihinde derlemiştir. (Ragıp Memişoğlu, Balböğrek, İçel Kültürü, 20, Mart 1992, s. 29- 31; 22, Temmuz 1992, s. 20-22; 23, Eylül 1992, s. 19-22.)" (Çimen 2004; 13, 14)

Çanakkale çeşitlemesi

"Akkavak Kızı Hikayesi: Seyhan Özer, Çanakkale'nin Çan İlçesinden, 1982 yılında derlemiştir.

Seyhan Özer, Çan'dan İki Halk Hikâyesi[183], Türk Folkloru, (4), 37, Ağustos 1982, s. 24-27.)" (Çimen 2004; 14)

Kayseri çeşitlemeleri[184]

"Bey Böyrek Hikayesi: S. Burhanettin Akbaş, Kayseri'nin Felahiye İlçesi'nin Danlı Köyü'nden, 80 yaşındaki, okur yazarlığı olmayan, çiftçilik yapan İdris Bulut'tan, 1988 yılında derlemiştir. (S. Burhanettin Akbaş, Bey Böyrek Hikayesi'nin Bünyan ve Felahiye Rivayetleri, Erciyes, (10), 124, Nisan 1988, s. 28-32.)" (Çimen 2004; 14)

"Bey Böyrek Hikayesi: S. Burhanettin Akbaş, Kayseri'nin Bünyan Camiikebir Mahallesinden, 64 yaşında,

---

[183] Derleme yayımının tam künyesi: Seyhan Özer, "Çan'dan İki Halk Hikayesi I Akkavak Kızı" ***Türk Folkloru***, Ağustos 1982, S. 37, s. 24-27. şeklindedir.

[184] S. Burhanettin Akbaş, anlatının Bünyan ve Felahiye rivayetlerinin ayrı ayrı ve tam olarak metnini vermemiştir. Yazı başında Bamsı Beyrek boyu hakkında kısa bilgiler aktarıp Bünyan'dan ve Felahiye'den yapmış olduğu derlemeleri karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bünyan çeşitlemesinin metni için bk.: Tuncer Gülensoy, "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'deki İzleri "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nın Bünyan; "Deli Dumrul Destanı"nın Rumeli Varyantı", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 102-111. Kayseri çeşitlemeleri üzerine motifler bakımdan yapılmış bir çalışma için bk.: Rabia Uçkun (Kocaaslan), "Bey Böyrek'in Kayseri Anlatmaları", Kayseri, 2001, **Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni** (12-13 Nisan 2001) Bildiriler 2. C. (haz. : Prof. Dr. Mustafa Argunşah, Doç. Dr. İsmail Görkem, Doç. Dr. Hülya Argunşah, Yard. Doç. Dr. Atabey Kılıç, Kayseri, 2001, s. 775-784.

ilkokul mezunu, Mehmet Sıtkı Işıtır'dan, 1988 yılında derlemiştir. M. Sıtkı Işıtır, hikayeyi, babası Abdullah Işıtır'dan öğrenmiştir. (S. Burhanettin Akbaş, Bey Böyrek Hikayesi'nin Bünyan ve Felahiye Rivayetleri, Erciyes, (10), 124, Nisan 1988, s. 28-32.)" (Çimen 2004; 14)

Osmaniye çeşitlemeleri

"Güzel Ahmet Hikâyesi: İsmail Görkem, Osmaniye'nin Düziçi İlçesi'nden, 67 yaşındaki, Aşık Mustafa Köse'den 20 Ağustos 1990 tarihinde derlemiştir. M. Köse hikayeyi, Kahramanmaraş'ın Türkoğlu İlçesi'nin Araplar Köyü'nden Deli Boran isimli bir aşıktan 1960 yılında öğrenmiştir. (İsmail Görkem, Halk Hikayeleri Araştırmaları, Ankara 2000, s.163-194.)" (Çimen 2004; 15)

"Bal Boğrek Hikayesi[185]: İsmail Görkem, Osmaniye'nin Düziçi İlçesinden, 67 yaşındaki, Aşık Mustafa Köse'den 5 Nisan 1995 tarihinde derlemiştir. (İsmail Görkem, Halk Hikayeleri Araştırmaları, Ankara 2000, s. 222-250.)" (Çimen 2004; 16)

Adana çeşitlemesi

"Güzel Ahmet Masalı: Esma Şimşek, Adana'dan Yusuf Sıra adlı aşıktan derlemiştir. (Kazım Çimen, Yusuf Sıra'dan Derlemeler, Elazığ 1994, Fırat Üniversitesi, Fen

[185] İsmail Görkem, Bamsı Beyrek ile bu hikâyenin yapı ve içerik bakımından ilgisi anlatır, 1973 yılından sonra tespit edilmiş çeşitlemelerin kaynakçasını verir. Çalışmasında "Bal Böğrek [= Bey Böyrek] Hikâyesi başlığını kullanarak anlatılar arasındaki yakınlığa dikkat çeker. bk.: Doç. Dr. İsmail Görkem, **Halk Hikâyesi Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı**, Ankara, Akçağ, 2000, s. 55.

Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, s. 74-152.)" (Çimen 2004; 16)

F. Çeşitlemelere Ekler

Yukarıda çoğu belirli illere bağlı olarak verilen çeşitlemelerin yanında derlemenin tam olarak nereden yapılmış olduğu belirtilmemiş olan yayımlarda yer alan metinler de bulunmaktadır. Hüseyin Namık Orkun'un "Bayböre Efsanesi" başlığıyla verdiği metin bunlardan biridir. Metinde kahramanın adı Bamsi Böyrük olarak kaydedilmiştir[186].

Yaşar Kemal'in derlemeleri arasında metni yarıda kalmış "Beğ Böğrek" de yer almaktadır. 11 Kasım 1949'da anlattıklarını Âşık Mehmet'ten öğrendiğini söyleyen İbrahim İnekçi'den alınmış bir çeşitlemedir[187].

Gökyay'ın "Hikâyelerden İşlenmiş Olanlar" başlığı altında verdiği nazma çekilmiş olanlar içinde Basri Gocul tarafından yazılmış olan "Bamsı Beyrek'in Küçük Bacısı ile Konuşması", "Bamsı Beyreğin Parasar Kalesinde Söylediği Türkü", "Bamsı Sormaktadır", "Bamsı Beyrek Geçmişi

---

[186] Hüseyin Namık Orkun, "Bayböre Efsanesi", ***Varlık***, C. : 6, S. 126, 1938, s. 91 – 92.

[187] Yaşar Kemal'in el yazısıyla kaydettiği derlemeden verilen örnek sayfa ile metni karşılaştırınca yazımında farklılıklar olduğu, yerel söyleyiş özelliklerinin bir ölçüde yazı diline yaklaştırıldığı görülmektedir. Metin için bk.: " Yaşar Kemal, **Sarı Defterdekiler Folklor Derlemeleri**, 2. bs., (Haz. : Alpay Kabacalı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, 369 – 379.

Anmaktadır" gibi örnekleri değerlendirerek kaynaklarıyla birlikte verir[188].

Saim Sakaoğlu'nun Kadirlili Âşık Halil Karabulut'un 146 destanını yayımladığı kitabında Bamsı Beyrek de destan formunda işlenmiştir[189].

Mensur olarak işlenmiş metinler içinde de Bamsı Beyrek önemli bir yer tutmaktadır. Abdullah Ziya ve Tahsin Demiray, Türkün Altın Dağından başlığı altında çocuk kitabı olarak yayımladıkları beş hikâyeden üçüncüsü "Bozaygırlı", Bamsı Beyrek'i anlatmaktadır.

Yusuf Gür'ün çocuk ve gençlik klasikleri serisinde yayımladığı hikâyelerden 10. su "Bamsi Beyrek"tir. Gökyay'a göre bu alanda yapılan işlemelerin en başarısızlarından biridir. Eflatun Cem Güney, Dede Korkut Masalları adı altında altı hikâyeyi işlemiştir, dördüncüsü "Bey Böğrek"tir[190].

Bazı makalelerde, Bamsı Beyrek / Bey Böyrek çeşitlemelerini yayımlayan araştırmacıların çalışmalarında yer almamış olan metinlerden haberdar olabiliyoruz. Ali Berat Alptekin, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı"nı incelerken yukarıdaki çeşitlemelerde yer almayan metinlerden de haber vermiş olur[191]:

---

[188] Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. XXVII.

[189] Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, **Kadirlili Âşık Halil Karabulut Destan Destan Üstüne**, Kadirli, 2002, s. 241 – 250.

[190] [190] Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. XXVIII – XXX.

[191] Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), (haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu

Seyit Küçükbezirci, "Dede Korkut Beğbirya", ***Özdemokrat***, Konya, 30 Aralık 1958.,

Fırat Kızıltuğ, "Bir Bayburt Masalı: Bey Böyrek", ***Tarla***, (97/3), Mart 1997, s. 15.,

Duygu Kaybal, **Adana ve Osmaniye İllerinden Halk Edebiyatı Örnekleri**, Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, Konya, 1999.

"Böybörek Şehzade Masalı" başlığıyla yapmış olduğu derleme metnini yayımlayan Kösemihal, Dede Korkut'un yurttaki yaygınlığında hareketle sürekli Bamsı Beyrek, Beyböyrek gibi isimleri hatırlatarak «bunlardan bildiğiniz hikâyeler var mı ?» diye her an sorduğunu ifade ederek tecrübelerini yazıyor: "Yürük Veli isimli bir muhatabım Bengi Boz'u hatırladı, fakat hikâyeyi toparlayamadı! İskilibin Karakısık köyünden Ali oğlu Mustafa (Molla Yusufun yeğeni diye aranacak imiş) «Ak kavak kızı» masalını bilir diye tavsiye ettiler; fakat bu zatı bulamadık !. Bir başkası, böyle hikâyelerin Amasya' nın ötesinde bulunabileceği kanaatını ilâve etti.

Her bakımdan hissettik ki Çorum tarafında Dede Korkuttan izler hâlâ var: ancak, uzunca zaman orada kalıp yaşlıları kazanmakla ele geçirilebileceklerdir... Dede Korkut'un matbuunda Kayî aslından olan Osman oğullarından bahsedildiğine bilmem dikkat edildi mi ? Bu hesapça Bursa havalisinde de onun izleri bulunmak icap eder[192].

Şimşek Canpolat), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, s. 35-48.

[192] Mahmut R [agıp] Gazimihal, "Dede Korkut Hakkında", ***Halk Bilgisi Haberleri***, 1939, S. 98, s. 26.

Sözlü kaynaklardan zamanında yapılmayan, yapılamayan derlemeler gerçekleştirilmiş olsa idi anlatının bugün elimizde çok daha fazla çeşitlemesinin olabilmesi mümkündü, gerçekleştirilirse bugün de mümkündür.

Orhan Şaik Gökyay, **Kethüdazâde Hacı Mehmed Arif Efendi Menâkıbı**'nda Bey Böyrek'ten nasıl bahsedildiğini nakleder. "Bey Böyrek (kitapta dizgi yanlışı olarak Bey Böbrek diye basılmıştır) dahi çövür şuarasındandır. Ve bunun eş'arını ekser sakallı Ermeniler meyhanelerde okurlar, çalarlar ve bunlar Bey Böyrek'in kerametine zâhiptirler. Halep'te bir han vardır, Toprak Han derler, o handa bir odada Bey Böyrek oturur, çalar imiş. Şimdi o odada kimse oturmaz ve hâlâ o odayı ziyaret ederler." Kethüdazâde Hacı Mehmed Arif Efendi'nin 1238 / M. 1823 tarihinde Halep'te kadı olduğu düşünülünce anlattığı rivayete doğrudan tanık olduğu söylenebilir[193].

Halep dâhil olmak üzere Osmanlı kültür coğrafyasının tamamında Bamsı Beyrek'in izleri bulunabilir. Başka menâkıpnâmelerde ve benzer eserlerde bilgiler çıkabilir. Yukarıda "Ermenice Olarak Akkavak Kızın Hikâyesi" alt başlığında bahsi geçen Ermenice metin ve Boratav'ın 1934 tarihinde Beyşehir'de tespit ettiği metnin Karabet Ağa adında bir Ermeni'den alınmış [194] olması düşünülünce Türk edebiyatının Ermeniler üzerindeki etkisiyle Ermenice veya Ermenilerce yazılmış malzemeler içinde başka metinler ortaya çıkabilir.

---

[193] Orhan Şaik Gökyay, "Bey Böyrek Üzerine", ***Türk Folkloru***, Eylül 1979, S. 2, s. 3.

[194] Pertev, N[aili] Boratav, "Bey Böyrek Hikâyesi", ***Ülkü***, Şubat 1938, C. 10, S. 60, s.483-492.

Oğuznâmeler, yazılı olarak teşekkül etmiş halk hikâyeleri, mecmualar, cönkler, biyografik mahiyette halk hikâyeleri, menâkıpnâmeler, bibliyografik nitelikli yayınlar başta olmak pek çok farklı formda ve muhtevada oluşturulmuş eserlerde Bamsı Beyrek anlatısının veya bahsinin geçmesi mümkündür.

Şahısların özel kütüphanelerinde bulunan eserler gün yüzüne çıktıkça, arşivlerin içerikleri listelenip paylaşıldıkça, kütüphane kataloglarındaki kısa ve bazen yanıltıcı künye bilgilendirmeleriyle sınırlı kalmayıp metinlerin başlıkları yerine, okunarak içerikleri dikkate alındıkça, ağız araştırmaları kapsamında derlenip yayımlanmamış çalışmalar yayımlandıkça, çalışmalar zamanla derinleştirildikçe çok daha fazla bilgiye sahip olabileceğiz.

Dede Korkut'un yayınlarının bibliyografyaları[195] genişletilerek ve mümkünse açıklamalı olarak ve sürekli güncellenerek yayımlandıkça araştırmacılar için yeni yeni ufuklar açılabilecektir.

[195] 2013 yılına kadar olan yayımları kapsayan bibliyografya çalışması için bk.: Doç. Dr. Salahaddin Bekki, **Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013),** Ankara, Berikan Yayınevi, 2015.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAH KASIM HİKÂYESİ'NİN İNCELENMESİ

A. Şah Kasım Hikâyesinin Tanıtımı

Çalışmamızda yararlandığımız eserin bibliyografik künye kaydında muharriri: "Himmetzâde S. Abdullah **Şah Kasım Hikâyesi**, meşhur, eski ve meraklı bir hikâyedir" kaydı bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan yayım H. 1333 (M. 1917)'de ikinci basım olarak Cemiyet Kütüphanesi tarafından gerçekleştirilmiştir ve 48 sayfadan ibarettir. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi S. Özege Salonu Basma ve Yazma Nadir Eserler kısmında 26277 / SÖ arşiv numarası ve 0133806 demirbaş numarası ile kayıtlı olan **Şah Kasım Hikâyesi**'nin Orhaniye Matbaası tarafından yine Himmetzâde S. Abdullah imzasıyla yayımlanmış olduğu anlaşılmaktadır[196].

Eserin üçüncü sayfasında hikâye başlığının üzerinde "Eski masallarımızdan" ibaresi dikkat çeker.

Şah Kasım Hikâyesi'nin yayımlanmasının üzerinden neredeyse bir asra yakın zaman geçmiş olmasına rağmen büyük ölçüde araştırmacıların ilgisinden uzak kalmıştır.

---

[196] Çevrimiçi: http://kutuphane.atauni.edu.tr/yordambt/yordam.php (17 Haziran 2012)

Özellikle Bamsı Beyrek boyu ve çeşitlemeleriyle ilgili olarak değerlendirilmesi gereken anlatı bu anlamda saklı kalmıştır denilebilir. Dede Korkut ile ilgili kendi devrindeki hemen hemen bütün yayınlara ulaşmış, konu hakkında çalışanlar ve bilgi sahibi olanlarla temas kurmuş ve büyük emekler vermiş olan Orhan Şaik Gökyay, **Şah Kasım Hikâyesi** hakkında kısaca bilgi verir, kanaat bildirerek "Yazar, herhalde yaşamakta olan rivayetlerden yararlanarak, oldukça geniş ölçüde tuttuğu bu hikâyeye yazılı halk hikâyelerinin üslubunu vermeye çalışmış ve onu hiç olmazsa dili bakımından aslından uzaklaştırmıştır.[197]" değerlendirmesinde bulunur. **Şah Kasım Hikâyesi**'nin yazarının İstanbul'da matbuat hayatının aktif olarak içinde bulunmasını, anlatının yapı ve içerik incelemesini dikkate aldığımızda "yaşamakta olan rivayetlerden yararlanmak" ifadesini yazılı olan yayımlardan, eserlerden de faydalanmış olabileceği şeklinde anlayabiliriz. Dede Korkut Kitabı'nın Arap harfli ilk neşrinin Kilisli Rifat Bilge tarafından 1916 yılında gerçekleştirildiği hesaba katılınca[198], bundan bir yıl sonra Bamsı Beyrek boyunun Şah Kasım olarak karşımıza çıkmış olması yazılı metinden faydalanmış olma ihtimalini arttırmaktadır[199].

---

[197] Orhan Şaik Gökyay (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000, s. CDLXII.

[198] Dede Korkut Kitabı ile ilgili ilk çalışmalar için daha ayrıntılı bilgi için bk.: Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı** – 1, 8. bs., Ankara, 2011, s. XIII-XIV.

[199] Orhan Şaik Gökyay'ın yaşamakta olan rivayetlerle yazılı olanları mı yoksa sözlü olanları mı kastettiği açık olarak anlaşılamamaktadır. Şah Kasım Hikâyesi'nin Bamsı Beyrek boyu ve Bey Böyrek anlatılarıyla etkileşiminin olduğu açıktır, Kitabın müellifi Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in hangi ortam yaratıcılığı eserinden, eserlerinden faydalanmış olduğu ise kesin değildir.

B. Şah Kasım Hikâyesi'nin Özeti

Hikâye, çocuksuzluk motifiyle başlamaktadır. Oğuz ili şahlarından biri evliliğinin üzerinden seneler geçtiği halde çocuk sahibi olamamıştır. Evlat sahibi olamayınca saltanat ve servetin anlamı yoktur.

Vezirler ve ahali, şahın böyle haftalarca meydana çıkamamasındaki sebebin ne olduğunu bilmediklerinden bin türlü rivayet çıkarırlar. Vezirlerden biri, şahın huzuruna kabul edilir ve şaha seyahate çıkılması tavsiyesinde bulunur, karar verilir ve şah ile ihtiyar vezir yola koyulurlar. Bir çeşmeye vardıklarında aniden yanlarına bir derviş gelir. Tebdil geziyor olmalarına rağmen bu derviş, şah ve veziri tanır, dertlerini bilir, şaha bir elma vererek Cuma gecesi hanımı ile elmayı soyup yemelerini, kabuklarını da bindikleri kısrağa yedirmelerini, böylece oğul sahibi olacaklarını, kısrağın da bir tay doğuracağını söyler. Çocuğun isminin Kasım, lakabının Bey Böyrek, tayın isminin de Bengiboz konulması gerektiğini bildirir, gözden kaybolur. Memleketlerine döndüklerinde dervişin söyledikleri bir bir gerçekleşir.

Kasım, sekiz on yaşına geldiğinde okula başlar, her okuldan geldiğinde önce tayı sevmeye, ardından annesinin yanına gider. Bir seferinde tay dile gelip annesinin bir zenci ile görüştüğünü söyler. Kasım, tayın söylediklerinin doğruluğuna şahit olur.

Annesi, Kasım'a yakalanınca bir cadı karı ile iş ve fikir birliği yaparak Kasım'ı zehirleyerek öldürmeye kalkışırlar. Kasım, tayın dile gelip konuşarak bildirmesiyle bu tertipten ve ardından zehirli gömlekle öldürülmekten kurtulur. Son çare olarak kendisiyle evlenmek isteyen delikanlıların başlarını verdikleri Akkavak güzelini düşünürler. Akkavak güzelinin resmini gösterip ona meyletmesini sağlarlar. Kanlı ve zalim olarak nitelenen Akkavak güzelini alıp geleceğini söyleyen Kasım, anne ve babasıyla vedalaşıp birkaç gün sürecek olan yola koyulur.

Akkavak güzelinin belirlediği at yarışı, taş atmak ve güreş şartlarıyla Kasım da yüz yüze gelir. Binlerce kişinin seyrettiği at yarışını Kasım, dualarla ve Allah'ın yardımıyla kazanır, ahali mutlu olur. Taşı Akkavak güzelinden daha ileri atan Kasım ikinci yarışta da başarılı olur. Güreşe tutuştuklarında iki defa Akkavak güzeli, son güreşte de Şehzade Kasım kazanır. Kasım, mağlubiyeti ve zevceliği kabul eden Akkavak güzelini alarak memleketine döner. Babası bu duruma memnun olurken annesi ile cadı kadı telaşlanırlar ve Kasım'ı ortadan kaldırmanın bir yolu olarak düşman şahın kızını getirmesi isterler.

Kasım, 40 bahadırı yanına alıp yine yola revan olur, birkaç gün sonra bir gece düşman olan şahın memleketine ulaşırlar. Dinlenmek üzere uykuya dalarlar. O diyara gidip uyuyanlar 40 gün kadar uyanamazlar imiş. Kasım ile yanındaki 40 bahadır ve Bengiboz dışındaki atlar dâhil hepsi uykuda yakalanıp tutsak olurlar.

Zindanda yedi yıl geçtikten sonra traş edilmeleri için çıkarıldıklarında yolunda giden kervanın kervancıbaşı ile traş olmayı reddeden Kasım, manzum olarak söyleşirler. Oğuz İli'nden, ana babasından, Akkavak güzelinden ve Bengiboz'dan haber alınır. Akkavak güzelinin Baltacıoğlu Kel Vezir'e verildiğini öğrenen Kasım'ın ağladığını gören şahın kızı meraklanır ve vaziyeti öğrenmek ister. Zindancıbaşı'nı bir kese altın verip ikna eden kız, babasının haberi olmadan Kasım ile görüşür. Kasım, gelme nedeninin kızı alıp götürmek olduğunu açıklar. Zindandan kurtuluş için çare ararlar. Kız, babasının ateşten çok korktuğunu ve ateş ile tehdit edilmesini tavsiye eder. Zindanbaşı'nın yardımıyla Kasım, hapisten çıkarılır. Hızır'dan ve Bengiboz'dan yardım ister. Kasım, kale civarında kendisini beklemekte olan yaralı Bengiboz'a binerek uzaklaşır. Bir derviş görünür, Bengiboz'un yaralarını derhal iyileştirir ve Oğuz İli'ne doğru yol alırlar, akşamüzeri, babasının şah olduğu şehre ulaşırlar.

Saçı sakalı uzun olduğundan tanınamayan Kasım, düğün evini bulur. Kız almaya gitmeden önce gerçekleştirilen adetlerden olan silah ile kabağı vurmada muvaffak olur, karşılık olarak güveyi Kel Vezir'in takkesini alır. Saraya gidip şehzadenin tamburasını ister, alır, düğün evine dönüp önce çocuklar, ardından merakları uyanmış olan kadınlar için çalıp söyler. Derviş kılığında bulunduğundan tanınamayan Kasım, 40 bahadırdan İsmail'in annesini, Kel Mustafa'nın hanımını çalıp söylerken oynatır ve onları tanıdığını belli eder. Vezire şikâyet edilince cellatlara kellesinin vurulması için emir verilir.

Söylediği "beyit"ler sayesinde cellatlardan kurtulan Kasım, Akkavak güzeli için de çalar söyler. Akkavak güzeli, bu dervişin şehzade Kasım olabileceğini düşünür. Kasım, kimliğini açıklayınca cellatlar firar eder. Düğünde bulunan halk Şehzade Kasım gelmiş diye sevinirler. Güveyi olan vezir korkup kaçar. Kasım, veziri bulduarak, affedip babasının da rızasını alarak kız kardeşi ile nikâhlar, üç gün düğün yapılır.

Şehzade Kasım'ın gelişinden çok memnun olan babası, Kasım'ı saraya davet eder ve şenlikler yapılması için emir verir. Babasıyla görüşen şehzade, zindanda tutulan mahpusları kurtarmak üzere 40 beygir yükü meşale ve on sürü keçi ile 40 süvari hazırlatıp tekrar yola koyulur. Birkaç gün gittikten sonra düşman şahın şehrine yaklaşırlar. Vaktin gece olmasını beklerler. Gece olunca şehre girip keçilerin boynuzlarına meşaleleri bağlayıp bir sürü keçiyi de sarayın bahçesine götürüp meşaleleri ateşe ve şehri de velveleye verirler, sarayı kuşatırlar. İsteklerinin ne olduğu sorulunca, 40 mahpusun serbest bırakılmasını istediklerini söylerler. Telaşla pencereye koşup her yanı ateş içinde gören şah, neye uğradığını anlamadan mahpusların salıverilmesini emreder. Zindancılar, mahpusların sayısının 40 değil de 39 olduğunu görüp hayrete düşerler. 40 kişi olması gerektiği konusunda ısrar eden Şehzade Kasım, bir mahpusa karşılık düşman şahın

kızını talep eder, talep kız ile babası arasındaki görüşmelerin ardından kabul görür. Babası ile vedalaşan kızı, cariyelerini ve bütün yüklerini alarak Oğuz İli'ne doğru yola çıkarlar. Şehzade Kasım ve şahın kızı muratlarına nâil olurlar.

Birkaç gün sonra seksen atlı Oğuz İli'ne varır. Şehzade Kasım, babasının duasını alır. Dönüşünün ilk haftasında Şehzade Kasım'ın büyük düğünü yapılır. Akkavak güzeli ile ertesi hafta da yeni nişanlısı şah kızı ile gerdeğe girerler. Şehzade Kasım ile birlikte yedi sene hapis hayatı yaşayan bahadırlar da hasretlerine kavuşurlar. Şehzade Kasım, kayınpederi olan düşman şaha pek çok kıymetli hediyeler gönderir, aralarındaki soğukluk ortadan kalkar. İki sene sonra Kasım, babasının hastalanıp vefat etmesi üzerine, vezirlerin ve ahalinin biat etmeleriyle Şah olur. Şah Kasım, senenin altı ayını kayınpederinin memleketinde ve altı ayını Oğuz İli'nde geçirerek mesut bir ömür sürer.

C. Şah Kasım Hikâyesi'nin Yapısı, Dili ve Üslubu

Şah Kasım Hikâyesi, "Raviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr" şeklinde yazılı hikâye kalıbıyla başlar. Kitabın başında "Meşhur, eski ve meraklı bir hikâyedir" ve "Eski masallarımızdan" ibareleri görülür.

Bu metin bir hikâyedir. "Masal" ibaresi anlatıyı terminolojik olarak masal yapmaz. "Az gidip çok gidip dere tepe düz gidip" (s. 4)[200] ve "Az gider çok gider dere tepe düz gider" (s. 34) şeklindeki masal kalıplarını andıran kalıplar metnin masal olarak nitelendirilmesini gerektirmez. Ayrıca

---

[200] Başka bibliyografik künye verilmeden parantez içinde (s.) şeklinde gösterilen alıntılar Himmetzâde S. Abdullah, **Şah Kasım Hikâyesi**, 2. bs., İstanbul, Cemiyet Kütüphanesi H. 1333 / M. 1917. bibliyografik künyeli esere aittir.

masal üslubundan uzak itibari zaman ve mekân tanıtımları dışında bu hikâye masal izi taşımaz.

Şah Kasım Hikâyesi, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boyların iç içe oluşu özelliğini barındırmayan, bağımsız bir anlatı karakterindedir. Bamsı Beyrek boyunun bir çeşitlemesi hüviyetindedir.

Hikâye hem nazma hem nesre yer vermekle birlikte nesir ağırlıklıdır. Yerleşik hayatın ve şehrin konuları anlatıda baskındır. Entrika, anlatının temel kurgusunda önemli ölçüde kendini hissettirir.

Anlatıda metin içinde bazısı bağımsız bir dörtlük, bazıları karşılıklı olarak söylenmiş dörtlükler şeklinde nazımla karşılaşılırır. Hikâyedeki 33 manzum metnin ikisi dışında kalanlarında dörtlük nazım birimi kullanılmıştır.

Metin içinde nazım karşılıklı konuşmalarda, haber sorma, haber ve yardım çağırmada kullanılmıştır. Karşılıklı konuşmaların merkezinde Şah Kasım vardır. Şah Kasım, atı Bengiboz ile manzum olarak söyleşir, kervanbaşından haber sorup alırken karşılıklı söylenen şiirler devrededir. Şehzade Kasım tarafından söylenen, ama karşılıklı olmayan şiirler de vardır. Kasım, Hızır babadan imdat dilediğinde, atı Bengiboz'dan yardım istediğinde, düğün evine gelirken, düğün evinde ve Akkavak güzeline hitap ederken tamburasını çalarak kendisi söyler.

Hikâyedeki manzum metinler genellikle 11'li hece ile düzenlenmiştir. Aynı dörtlük içinde 11'li hecenin dışına çıkılarak 10 heceli, 12 heceli, 13, hatta 14 heceli mısralara da yer verilebildiği görülmektedir. Bir dörtlükte 10, 11 ve 12'li hecenin kullanılabildiği olmuştur. Dörtlüklerin yapısına baktığımızda ilk üç mısra kendi içinde kafiyelidir, dördüncü mısra serbesttir. Karşılıklı söylenmiş dörtlüklerde de aynı yapı korunmuştur. Bir birine cevap niteliğindeki dörtlüklerin kafiyeleri de aynı değildir.

Şah Kasım Hikâyesinde yazı dili kullanılmıştır. Yazılı hikâyelerin giriş kalıp sözleri tercih edilerek anlatıya giriş yapılmıştır. Metinde Türkçe kelimelerin hâkimiyeti vardır, ama Arapça ve Farsça kelimeler, kalıplar da kullanılmıştır. Şah Kasım Hikâyesi'nin destanî üsluptan yoksun oluşu, epik karakterler ve özellikleri zayıf nitelikli olarak vermesi, yazıldığı devrin dil ve üslup özelliklerini yansıtması şu örnek cümle ile anlaşılabilir:

Aman oğlum senin için bu kadar büyük bir diyarda kız yok mu da öyle kanlı ve zalim bir kız için peder ve valideni terk edip diyār-ı āhere gidiyorsun, ben bu ihtiyar yaşımda senden ayrılabilir miyim, sen olmayınca nasıl müteselli olur ve rahat ederim! diye feryād ü figân edip oğlunu bu arzusundan vazgeçirmek için çalıştı ise de muvaffak olamayıp çâr- nâ-çâr gitmesine müsaade ederek ve yol tedarikini görüp hazırlattı (s. 10).

D. Şah Kasım Hikâyesinin Kahramanları

Şah Kasım Hikâyesinin "iyi" vasıflı kahramanları Oğuz neslinden olmakla birlikte bozkırın soyluları değil, şehir hayatının aristokratlarıdır. Beyler ve hanlar yerine biz Şah Kasım Hikâyesinde şah ve vezirleri görürüz, mücadelede kahraman, yardımcıları ve mücadele ettikleri kişi ve gruplar anlatının geniş kahraman kadrosunu teşkil eder.

Hikâyenin ana kahramanı Kasım'dır. Kasım'dan olay örgüsüne, kahramanın yaşına, içinde bulunduğu duruma ve mevkiine göre farklı sıfat ve yaklaşımlarla söz edilir. Eğitim aldığı sırada kahraman çocuktur, zor durumda kaldığında biçare genç, esir olduğunda mahpus, kılık değiştirince fakir

derviş, evlendiğinde zevç ve çoğunlukla şehzade nihayet şah olarak anılır[201].

Hikâye kahramanı Kasım'ın yer yer ağladığı ve destek beklediği görülmektedir: "*Şehzade Kasım pusulayı şaşırıp doğru atı Bengiboz'un yanına koştu ve orada atından teselli ve nasihat bekleyerek ağlayıp...*"*(s. 12, 13.)* ve "*Diğer taraftan şehzade Kasım ile kervanbaşının konuştuğunu ve şehzade Kasım'ın ağladığını ve nihayet...*" (s. 25) örneklerinde olduğu gibi.

Şehzade Kasım'a teselli ve cesaret veren atı Bengiboz olmaktadır:

...
Gelir Hızır baba imdada bize
Korkma ağam korkma meydan senindir (s. 13.)

Şah Kasım Hikâyesinde kahramanın babası şah, annesi de Hanım sultan olarak tanıtılır, isimleri verilmez.

---

[201] Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek için "Boz aygırlu Beyrek", Bay Büre Han oğlu Bamsı Beyrek", "Yüzü nikablu Bamsı Beyrek" ve uzatılmış klişe olarak "Parasarın Bayburd Hisarından parlayıp uçan, ap alaca gerdeğine karşı gelen, Kalın Oğuz imrencesi, yedi kızın umudu, Kazan Beyin ınağı, Boz aygırlı Bamsı Beyrek" gibi epitetler kullanılmıştır. bk.: Prof. Dr. İlhan Başgöz, "Dede Korkut Destanında Epitetler", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 30. Şah Kasım hikâyesinin kahramanı Kasım için bu anlamda hiçbir epitet kullanılmamıştır. Kasım, nadiren anlatıcı tarafından sadece ismiyle, çoğunlukla şehzade unvanıyla ve metnin sonunda da şah unvanıyla hikâyede anılır. Bamsı Beyrek ile Şah Kasım'ın epitet kullanımı açısından farkını iki ayrı noktadan değerlendirmek mümkündür. Dede Korkut'un bütün boyları ve kahramanların niteliklerinin epitetler kullanılarak anlatımı dâhil tanıtılması bir bütünlük gösterirken Şah Kasım hikâyesi müstakil bir hikâye olarak kurgulanmıştır. İkinci ayrılık noktası da Şah Kasım'ın destan niteliklerinden çok uzak hikâye karakterli oluşudur.

Kendilerinden ayrıca peder, valide, hanımefendi, baba ve ana şeklinde söz edilir.

Kasım'ın iki eşi olmuştur anlatıya göre. Kanlı zalim diye de nitelendirilen Akkavak güzeli ve metinde çoğunlukla kendisinden düşman şahın kızı olarak bahsedilen Huri Çere, Kasım ile nikâhlanmıştır.

Hikâyede kahramanlar yerine göre birey olarak veya bir grup halinde takdim edilmiştir. Ana kahramanın yanında yahut karşısında bulunmalarına göre bu şahıs kadrosunda bulunanların sıfatları ve okuyucuya tanıtılmaları farklılık gösterir. Birey olarak hikâyenin şahıs kadrosunda bulunanların çoğunun adları bildirilmez. Bir derviş, hızır baba (ortaya çıkınca derviş) , bir kadın, kadıncağız (ev sahibi), zindancıbaşı, düşman şahın kızı, kervancıbaşı ve gelin kahramanın yanında ve yardımında bulunan bireylerdir.

Mektep hocası, Kasım'ın bacısı, hemşiresi ve berber kurgu içinde önemli bir yer işgal etmeden adından söz edilen şahıslar olurken Kasım'ın validesi, cadı karı, bir zenci olarak anılan ve Kasım'ın annesiyle yasak ilişkisi bulanan şahıs ile düşman şah, Baltacıoğlu Kel Vezir, cellatbaşı, kendilerine karşı mücadele verilen, kötü nitelikli kimselerdir. Mücadele bittikten sonra şahısların anlatı içindeki rolleri ve vasıfları da değişebilmektedir. Düşman şah, kahraman tarafından kızı alındıktan sonra kayınpeder olarak anılır.

Şah Kasım Hikâyesinde kahramanla ilişkileri bakımından ağırlıkları bulunmamasına rağmen isimleri geçen şahıslar da bulunmaktadır. Zindan esaretinde kahramanla birlikte bulunanların bir birlerine hitaplarında Ahmet, Mehmet diye seslenmeleri, Kasım'ın düğün evinde çalıp söylerken İsmail ve Kel Mustafa isimlerinin geçmesi bunun örnekleridir.

Kendilerinden birey olarak değil de topluluk halinde bahsedilen şahıslar da vardır.

Vezirler, şahın maiyetindekiler, şehzadenin maiyetinde bulunanlar, Kasım'ın arkadaşları, şehzadenin refikleri, arkadaşları, 40 kişi, 40 bahadır (esir düştüklerinde 40 biçare), ahali, dayeler, hizmetçiler, hademeler, cariyeler, atlılar, kervanda bulunanlar kastedilerek söz edilen hocalar, kervan, çocuklar, kadınlar, düğün halkı kahramanın çevresinde bulunan toplulukları; Adamlar (cadı karının topladığı adamlar) Güveyin (Baltacıoğlu Kel Vezir'in) akraba ve ehibbası, cellatlar, düşman şahın zindan kapısını bekleyen adamlar, şahın maiyeti, askerler ise karşısında bulunan ve mücadele etmek durumunda olduğu toplulukları anlatmak üzere metinde yer bulmuşlardır.

Başta at olmak üzere hayvan kahramanlar anlatıda yer almaktadır. Kasım'ın atı Bengiboz, lisana gelip konuşan, her güçlüğü aşmasında kahramana destek olan, fikir veren bir yardımcı olarak görülmektedir. Kahramanın 40 yiğidinin atları, 40 katır, beygirler, keçiler, güzel kuşlar, köpek, tazı, bülbül, ördek, kaz, şahin ve baz da adları geçen hayvan kahramanlardır.

E. Şah Kasım Hikâyesi'nin Zaman Unsurları

Hikâyede kullanılan zaman ifadelerinin hiç biri tarih zamanına karşılık gelecek şekilde kullanılmış değildir. Çoğunlukla itibarî denilebilecek ve masal metinlerinde kullanılan zaman ifadelerinin edası bu metinde de görülür.

Metnin giriş kısmında kullanılan "Evvel zamanda" kalıp ifadesi bilinmeyen geçmiş zamana işaret eder. Kahramanın yolculuğu anlatılırken kullanılan "Az gidip çok gidip dere tepe düz gidip nihayet bir gün..." ifadesi de metnin, hikâye yerine masal olarak nitelendirilmesini gerektirmeyecek olsa da masal karakterinden izler taşıdığını gösterir.

Hikâyede gün adı olarak sadece Cuma'nın yer aldığını görürüz. "Cuma gecesi" derviş tarafından verilen elmanın ne zaman yenilmesi gerektiği anlatılırken kullanılmıştır. Metinde geçen "yarım saat" ifadesi zamanın bir gün için 24 saatlik dilimle anlatıldığının ve saatin dilimlerinin kullanıldığının göstergesidir.

Zaman formelleri olarak üç, yedi ve kırk sayılarına bağlı formeller metinde yer almıştır. Düğünün süresi üç gündür. Şah Kasım ve bahadırlarının zindan esaretinin müddetinden bahsedilirken hikâye metninin nesir kısmında hep yedi "sene" olarak süre belirtilirken; manzum kısımlarda yedi sene ile birlikte yedi "yıl" ifadesi de kullanılır.

Ömür, yedi sene, birçok seneler, seneler, iki sene, günler ve haftalar, haftalar ile günlerce zaman ifadeleri, çoğunlukla kahraman ile doğrudan ilgili olan uzun zamanı gösteren ifadelerdir.

Bir an evvel, bir müddet, birkaç gün sonra, bu gün, bu kadar zamandır, daha evvel, epey bir müddet, günlerden bir gün, o güne kadar, yakın bir zamanda şeklindeki belirsiz zamana dair ifadeler metin içinde sıklıkla görülür.

Şafak atma vakti, sabahleyin, akşamüzeri, akşam, gece gibi bir günlük zaman diliminin vakitleri farklı biçimleriyle metinde yer almıştır. Metinde "öğle"ye dair kullanım yer almaz.

"Sonra", zaman edatı olarak ve olaylar arasındaki geçişleri, bağlantıları kurmak için kullanılmışken metinde "önce" zaman ifadesine yer verilmeyip "evvel" kullanımı tercih edilmiştir.

Kırımlı Süleyman Sudi Bey'in dili kullanma gücü ve üslubu hakkında fikir sahibi olmamızı da sağlayacak tezlik ifadelerindeki çeşitlilik dikkat çekicidir: Ansızın, bir dakika zarfında, birden bire, dakikasında, nâgihâni, o dakika. Sürekliliği nakletmek için akşam sabah, her gün, sabah akşam, gece gündüz şeklinde zaman kalıplarına

başvurulmuştur. Aynı şekilde, ertesi gün ve ferdası gün gibi aynı zaman dilimini anlatmak için farklı kelime tercihleri metinde kullanılmıştır.

Eğlenme kelimesi "Eğlenip bir haber verin hocalar" mısrası içinde oyalanma, vakit geçirme anlamında hikâye metninde yer almıştır.

F. Şah Kasım Hikâyesi'nin Mekân Unsurları

Hikâye metninde mekânlar adlarıyla yer almamışlardır, hiçbir yer adı zikredilmemiştir. Oğuz ili en geniş mekân olarak ve sıklıkla anılırken hikâye kahramanının babasının ve şah olduktan sonra da kahramanın hüküm sürdüğü yerin bir şehir olduğunu anlarız.

Yer adı kullanmayan yazar, okuyucuya itibarî denilebilecek mekânları uzun uzadıya anlatmayı tercih etmiştir: Pek uzak olmayan mahal, bu kadar büyük bir diyar, Kanlı Kavak namında kızın bulunduğu memleket, Şehzade Kasım'ın pederinin şah olduğu şehir. Oğuz ili yerine zaman zaman memleket ve vatan tabirlerinin kullanıldığı da olmuştur.

Seyahat sırasında kat edilen yollar, iller, şehir, şehrin kenarı, civarı, sahralar da geniş açık mekânlar, şehrin dışındaki meydan, yarış meydanı da dar açık mekân örneği olarak metinde görülür. Dağlar, metnin manzum kısmında kahramanın yaşadığı güçlükleri anlatan engel motifinin ifadesini güçlendirmek üzere işlev kazanmış olarak karşımızda durur.

Kapalı mekânlar arasında geniş kapalı mekân olarak saray ve saraya dair ayrıntılar hikâye metninde yer almıştır. Saray'dan Kasım'ın kullandığı odasıyla, haremiyle, bahçesiyle birlikte bahsedilir. Sarayın ayrıca "ev" diye de nitelendirildiği görülür. Saray dışında anlatının kahramanlarının statüsünü de göstermeye yarayacak şekilde

adı geçen ve ikametgâh niteliğinde bulunan konaktan, Akkavak güzelinin konağından söz edilir.

Aristokrat kahramanların ve onların dışındaki şahısların yaşadığı yerler de ev, düğün evi veya hane şeklinde anlatılır. Ahır, kale ve mektep ikametgâhların dışında kalan kapalı dar mekânlardır. Bu çerçevede sayılabilecek zindan ise ikametgâh olmasa da kahraman ve yiğitleri için yedi yıl kalınan bir esaret mekânı olarak metinde görünmektedir.

Çeşme, pınar ve pınarın başı su ile ilgili mekânlardır.

Yazar tarafından sözü edilen, işlenen mekânlar, anlatının kurgusunda kahramanın psikolojisini, toplumun sosyal ve ekonomik yapısını yansıtmak için, anlatıya konu olan zaman ve şartların kültürel zeminini tayin etmek için okuyucuya fikir verir[202]. Bu anlamda hikâyede bahsi geçen tarlalar yerleşik hayatın hüküm sürmesinin, tarımın ekonomik değer oluşunun, konaklardan ve salondan söz edilmesi de yine yerleşik hayatın, şehir hayatının dolayısıyla metnin hikâye karakterinin göstergeleridir denilebilir.

G. Şah Kasım Hikâyesi'nin Epizodik Metin İncelemesi

Halk hikâyelerinin belli bir plan dâhilinde incelenmeleri, giderek "bu tür anlatıların ortak bir şemaya bağlanabilecekleri" fikrini doğurmuştur. Nitekim Fikret Türkmen gerek derleme ve arşivleme, gerekse hikâyelerin

---

[202] Anlatılarda coğrafyanın, mekânın rolü ve önemi açısından bk.: Yrd. Doç. Dr. Ömer Solak, "Vüs'at O. Bener'in Dost-Yaşamasız Adlı Kitabındaki Öykülerin Kurgusal Coğrafyası", ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/4, Fall 2011, s. 791.

yapısı üzerindeki yoğun araştırmaları sonunda söz konusu ürünlerin dört bölümde incelenebileceklerini tespit etmiştir[203]:

1. Hazırlık bölümü
a) Zaman
b) Mekân
c) Ailenin tanıtımı
d) Çocuksuzluk
e) Çare arama
f) Ad verme
g) Eğitim

2. Âşık olma
a) Âşık olma
b) Saz çalma ve şiir söyleme yeteneğini kazanma
c) Sevgiliyi arama

3. Sevgiliyi isteme ve engeller
a) Memleketten ayrılma,
b) Sevgilinin başkasıyla evlendirilmek istenmesi
c) Kahramanın geri dönüşü

4. Sonuç (düğün)[204]

Biz de bu inceleme şemasını bazı değişiklikler yapmak suretiyle esas alarak Şah Kasım Hikâyesi'nin epizodik yapısını veriyoruz.

---

[203] Yrd. Doç. Dr. Nerin Köse, "Türk Halk Hikâyelerinde Yapı", **Araştırmalar I**, Ankara, Milli Folklor Yayınları, 1996, s. 23.

[204] Fikret Türkmen'in hikâye incelemeleri için ortaya koyduğu şema ve başka yapı inceleme modelleri için bk.: Yrd. Doç. Dr. Nerin Köse, **age**., s. 20-60.

I. Hazırlık Epizotu

1. Zaman

Şah Kasım Hikâyesinde, yazılı hikâyelerin giriş kalıplarından olan "Raviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr şöyle hikâyet ederler ki..." (s.3.) girişi okurları geçmiş zamana götürürken "evvel zamanda" ifadesi çoğunlukla masallara özgü diyebileceğimiz "itibarî" zaman unsurunun, başlama kalıplarından birinin hikâyede kullanıldığını gösterir. Hikâyenin bütününü dikkate aldığımızda da zaman unsurunun tarih zamanı ve belirli bir zaman kesitiyle değil, bilinmez bir geçmişle ilgili olduğu söylenebilir.

2. Mekân

Hikâyenin girişinde mekân dolaylı olarak, şahın tanıtımıyla karşımıza çıkar. "Oğuz İli şahlarından..." ifadesiyle mekân anlaşılır. Hikâyede mekâna dair unsurlar açık ve konvansiyoneldir. Hikâyede en çok geçen mekân adı "Oğuz İli"dir (s. 3, 22, 23, 34 vd.) . Oğuz ili dışında "Düşman olan şahın memleketi" (s. 20.) ve "Düşman şahın şehri" (s. 44.), pek uzak olmayan bir mahal (s. 8) şeklinde yine "itibarî" diyebileceğimiz mekân anlatım tercihleri görülmektedir.

Anlatıda olaylar çoğunlukla açık geniş mekânlarda geçerken saray, mektep ve başkahraman Şah Kasım ile yiğitlerinin yedi yıl kaldıkları zindan da hikâyenin kurgusunda fonksiyonel karşılıkları olan geniş ve dar kapalı mekânlar olarak dikkat çeker.

3. Ana - Baba (Ailenin tanıtımı)

Dede Korkut anlatılarının bütün boylarında başkahramanlar bir bey veya han ailesine mensuptur. Bu yönüyle Dede Korkut anlatılarının idareci ve aristokratları konu edindiği anlaşılmaktadır. Şah Kasım Hikâyesinde de ana "Hanım Sultan" ve baba da "Oğuz ili şahlarından" (s. 3.) diye tanıtılır.

4. Çocuksuzluk

Metinde çocuksuzluk "Oğuz İli şahlarından birinin izdivacından sonra seneler geçtiği halde hiç evladı dünyaya gelmemişti." (s. 3.) şeklinde verilir. Çocuk sahibi olmak istemeleri iki nedene bağlanarak nakledilir: Ana babanın ölümünden sonra arkalarından dua etmesi ve devredilecek saltanat ile miras kalacak servete sahip olması için.

5. Çocuksuzluğa Çare Arama

İhtiyar veziri, çocuksuzluk nedeniyle derin üzüntüye düşen şahın huzuruna çıkar ve "Efendim Cenâb-ı Hakk'ın hazinesi büyüktür. İnşallah yakın bir zamanda size bir evlat ihsan eder. Eğer arzu ederseniz bir müddet seyahate çıkalım, belki ağzı hayırlı bir adama tesadüf eder ve hayır duasını alırız" (s. 4.) diye teklifte bulunur. Çareyi Allah'tan bekleme esastır. Dua, seyahat ve "ağzı hayırlı" adam çocuk sahibi olmada birçok başka hikâyede de görülebilecek vasıtalardır.

Seyahatleri sırasında aniden ortaya çıkan derviş, tebdil-i kıyafet geziyor olmalarına rağmen şah ve veziri tanır, dertlerini bilir, dermanı söyler. Cebinden çıkardığı elmayı şaha vererek bir Cuma gecesi sultan hanım ile birlikte soyup yemelerini, elmanın kabuklarını da bindikleri kısrağa

yedirmelerini söyler. Şah, söylenenleri yerine getirir, şahın oğlu, kısrağın tayı olur (s. 4, 5.)

6. Ad Verme

Dede Korkut boylarından Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek'te "Ol zamanda bir oğlan baş kesmese kan dökmese ad komazlardı " şeklinde ifadesini bulan kahramanlık ruhunun ve epik üslubun Şah Kasım Hikâyesi'nde görülmediğinin de delili sayılabilecek adlandırma ile karşılaşırız.

Şah Kasım Hikâyesinde henüz doğum olmadan, derviş tarafından adlar belirlenir: "Bu elmayı alıp memleketinize avdet ediniz, bir Cuma gecesi elmayı soyup sultan hanım ile yerseniz ve kabuklarını dahi bindiğiniz kısrağa yedirirseniz, dokuz ay, dokuz gün, dokuz gece, dokuz saat tamam olunca sizin bir oğlunuz olacağı gibi kısrak dahi bir tay doğuracaktır. Çocuğun ismini Kasım koyunuz lakabı dahi Bey Böyrek olacaktır. Tayın ismini de Bengiboz koyunuz! (s. 5.) Hikâyede derviş ad vermek için tekrar ortaya çıkmaz[205], doğumlar gerçekleşince hemen isimler verilir (s. 6).

7. Eğitim

Halk hikâyelerinde iki farklı eğitim görülür: İlmî eğitim ve silah eğitimi. Hikâyenin konusu ve üslubu çoğunlukla eğitim hususunda belirleyici rol oynar. Şah Kasım Hikâyesini bu yönüyle değerlendirdiğimizde sadece ilmî

---

[205] Bamsı Beyrek boyu ve Bey Böyrek hikâyelerinde doğumdan yıllar sonra (çoğunlukla yedi, bazen on yıl vb.) derviş tekrar gelerek ad verir. Örnek için bk.: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler – Derlemeler – Aktarmalar II**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, 1998, s.960.

eğitimden ve dolaylı olarak bahsedildiğini söyleyebiliriz. Kahramanlık hikâyelerinde kimi zaman silah eğitimiyle birlikte ilmî eğitimden de söz edilirken Şah Kasım Hikâyesinde eğitim "Çocuk sekiz on yaşına kadar geldiği zaman mektebe ve tahsil-i ilme başladı." (s. 6) şeklinde geçer. Nasıl bir eğitim verildiği konusunda da ayrıntı yer almaz.

8. Entrika ve tertipler

Kasım, mektepten geldiği bir gün, her zaman olduğu gibi sevmek için tayının yanına gider. Tay, dile gelir ve annesinin bir zenci ile görüştüğünü bildirip onu engellemesini söyler (s. 6). Annesi, odasında iri vücutlu bir zenci ile yakalandığından ve Kasım'ın bu durumu babasına söyleyebileceği endişe ve korkusuyla türlü entrika ve tertiplere başvurur. Kasım'ı uzaklaştırmak veya ortadan kaldırmak için çareler arar. Önceden tanıdığı bir cadı karıyı saraya çağırır, onun düşündüğü tertipleri uygulamaya koyarlar. Yemeğine zehir konulması, zehirli gömlek giydirilmesi hilelerine başvururlar, her seferinde Kasım, atı Bengiboz'un olacakları bildirip uyarması sayesinde canını kurtarır (s. 7-8).

Cadı karı üçüncü çare olarak Akkavak güzeli sayesinde Kasım'dan kurtulma yolunu önerir (s. 8). Akkavak güzeli kendisiyle evlenmek isteyen delikanlıları ileri sürdüğü şartları yerine getiremedikleri için başlarını alarak öldürmektedir (s. 8-9). Kasım'ın Akkavak güzeline karşı ilgi ve merak duymasını sağlayarak ortadan kaldırılması da bir başka tertip örneğini teşkil ederken, diğer taraftan hikâye kurgusunda âşık olma epizoduna geçişi de sağlar.

II. Âşık Olma Epizotu

Şehzade Kasım'ın Akkavak güzeline ilgi duyması bir resim vasıtasıyla sağlanır. Kasım'ın mektepten dönüşünde, sarayın önünde verdiği fikir neticesinde sultan hanımdan bin altın alan cadı karının etrafında toplanan kalabalık ve ellerindeki Akkavak güzelinin resmi ile hakkında anlatılanlar kendisinde merak uyanmasını sağlar. Ne olduğunu anlamaya çalışan şehzade, ileri sürdüğü üç şartı ne olursa olsun karşılayıp Akkavak güzelini alıp getireceğini söyler (s. 8-9). Şah Kasım Hikâyesi'nde, şehzadenin âşık olduğundan söz edilmez, aşk, telaffuz edilmeden, adı anılmadan vardır. "Kulaktan duyma" ve "Kızın resmini görerek" âşık olma söz konusudur.

III. Sevgiliyi İsteme ve Engeller Epizotu

Şehzade Kasım, Akkavak güzelinin resmini görüp hakkında anlatılanları dinleyip uyanan isteğiyle harekete geçer. Şehzade kendisini engellerin beklediğini bilir, ama hangi engellerle karşılaşacağından habersizdir. Şehzade Kasım, kendisiyle evlenmek isteyenler için üç şart ileri süren kızın engellerinden önce, bu engellerle karşılaşmaması için ikaz niteliğindeki engelleme gayretleriyle karşılaşır.

1. Engellerin Engellenme Gayretleri

1.a. Babanın Engelleme Gayreti

Şah, oğlunu karşılaşacağı zorluklar, hatta canından olma tehlikesi karşısında engellemek ister. Şehzade Kasım, babasının engellemesi karşısında gitme kararından vaz geçmez ve şah çaresiz izin verir (s. 10). Hikâyede, anlatıya yeni bir yön veren memleketten ayrılma durumu şöyle anlatılır: "Şehzade Kasım, peder ve validesiyle vedalaşıp

kendisiyle büyüyen Bengiboz'a binerek yola revan olup gitti. Birkaç gün bu suretle neredesin zalim kız!. diye gidip nihayet bir gün Kanlı Kavak güzeli namında kızın bulunduğu memlekete vasıl oldu" (s.10). Daha önce kendisinden Akkavak güzeli olarak bahsedilen kızdan "Kanlı" diye söz edilmesi engellerin zorluğu hakkında okuyucuda algı yönelmesini de sağlayan bir unsur olarak dikkat çeker.

1.b. Yaşlı Kadının Engelleme Gayreti

Şehzade Kasım, kızın memleketine ulaşınca geceyi geçirmek için misafir olduğu yaşlı kadına gelme nedenini açıklar. Kadın, şehzadeyi engellemek ister, ama gayretinde başarılı olamaz: "Akkavak güzelinin kanlı ve zalim bir kız olduğunu, şimdiye kadar pek çok gençleri mat ettiğini beyan ve hikâye ederek bu sevdadan vaz geçmesini söyledi ise de Şehzade Kasım kabul etmeyerek:
- Valide, ben şehzadeyim. Peder ve validemi, memleketimi terk ederek o kız ile görüşmek için geldim. Ya mağlup olurum yahut da onu mağlup ederek beraber alıp giderim! diye fikrinde musır olduğunu beyan etti (s.11).

2. Kızı Alabilmek İçin Öne Sürülen Şartlar

Şehzade Kasım, evinde misafir olarak kaldığı yaşlı kadın vasıtasıyla Akkavak güzelinin, kendisine talip olanlar için öne sürdüğü şartları öğrenir. Şartların neler olduğunu soran yaşlı kadına Akkavak kızı "Valide, bütün cihan bilir ki benim üç şartım vardır. Her kim bunların üçünü de icra ederse ben onunla evlenerek bu hale hatime çekeceğim. Aksi takdirde başlarını kesmekte devam edeceğim! cevabını verdi.. Kadıncağız Akkavak güzeline:
- Mademki öyledir; şartlarınızı söyleyiniz de kendisine (s.11) bildireyim! dedi. Akkavak güzeli:

- Şartlarımdan birinci at yarışı, ikinci taş atmak, üçüncüsü de güreştir. Git kendisine böyle haber ver. Yarın sabah hazır olsun! dedi. Kadıncağız melûl ve mahzun hanesine avdet ederek Şehzade Kasım'a Akkavak güzelinin söylediklerini hikâye etti (s. 12).

İlk şart olan at yarışında Şehzade Kasım, manevi gücün desteğiyle ve Bengiboz sayesinde galip gelir: "... şehzade Kasım duasını itmam ettikten sonra tekrar atına binerek koşturmaya başladı, Bengiboz, kuş gibi uçarak Akkavak güzelinden evvel yarış meydanına erişti. Ahalinin meserreti kıyas kabul etmeyecek bir dereceyi bulmuş idi, Bengiboz'u, Akkavak güzelinin konağındaki ahırlardan birine çektirdi. Aradan yarım saat geçtiği halde Akkavak güzeli, güç hal ile yarış meydanına gelebilmiş idi (s. 16).

İkinci şart olan taş atma yarışını da Şehzade Kasım kazanır. Akkavak güzeli, ilk taşı delikanlının atmasını teklif eder, şehzade kabul etmez. Delikanlının attığı taşlar, kızın attıklarından çok daha ileri düşünce bu yarışta da kız yenilmiş olur (s.16-17).

Üçüncü şart güreşte galip gelmektir. Güreş müsabakası oldukça zorlu geçer. Akkavak güzeli ilk hamlede şehzadeyi mağlup eder ve galibiyetini, delikanlının at yarışını kazanmasının bedeli sayar, ikinci defa kazandığı güreşi taş atma yarışının karşılığı olarak değerlendirir, son güreş ise bütün yarışların galibini belirleyecektir.

Bengiboz'un verdiği taktikle şehzade, Akkavak güzeline hücum ederek memelerini sıkıp kızı yere yatırır ve mağlup eder. Akkavak güzeli, Şehzade Kasım'ın münasip eş olduğunu kabullenip[206] ne kadar cariyesi varsa azad eder,

---

[206] Kasım'ın bu şartları yerine getirmesi evliliği, alplara mahsus evliliği hak etmesi anlamına gelmektedir." Alplara mahsus evlilik, epik baş kahramanın kendisine uygun eşi arayıp bularak her türlü şartı yerine getirip, sınavlardan geçtikten sonra onunla evlenmesidir." bk.: Kıdırbayeva, Burul - Abdıkerim Muratov

emlakini satıp kıymetli eşya ve mücevherlerini 40 katıra yükletip şehzade ile birlikte delikanlının babasının şah olduğu şehre giderler (s. 18).

3. Memleketten Ayrılma ve Kahramanın Esir Düşmesi

3.a. Memleketten Ayrılma

Şehzade Kasım'ın karşılaştığı engelleri aşıp memleketine geri dönmesi, annesi ile cadı karının yeni planlarını icraya koymalarını gerektirir. Halk hikâyelerinde kahramanın memleketinden ayrılması, uzaklaşması yaşanacak olaylar ve anlatı kurgusu açısından önemlidir. Halk hikâyelerinde anlatının kahramanının epik karakterli bir kahramanlık mı göstereceği, yoksa aşk nedeniyle mi hareket edeceği, yani memleketinden ayrılma nedeninin ne olduğu anlatının konusu ve niteliği için belirleyici özellik gösterir denilebilir.

Şehzade Kasım'ın memleketinden ayrılması, annesi ve cadı karı tarafından, ortadan kaldırılmak üzere tertiplenen planların devamı niteliğinde bir nedene dayanır. Şehzadenin annesi ile cadı karı arasında geçen konuşmalar bu durumu açıklar:

- Bu defa da kurtuldu, şimdi ne yapacağız! diye sual (s. 18) edince cadı karı:
- Hele gelsin bakalım. Bir de bizim düşmanımız olan şahın kızını getirmesi için iğfal ederiz! diye karar verdiler (s. 19).

Şehzade Kasım: "Gördünüz mü valide. İşte mağlup olmaz Akkavak güzelini mağlup edip getirdim!" deyince validesi:

(Aktaran: Mehmet Açа), "Alplara Mahsus Evlilik", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 78.

"Oğlum bir kız getirmişsiniz ne olabilir. Eğer yiğit iseniz düşmanımız olan şahın kızını git getir ki o vakit sizin kuvvet ve şecaatinizi tasdik edeyim!" dedi (s. 19). Bunun üzerine şehzade Kasım, onu da getirim diyerek kendi dairesinde birkaç gün dinlenir, anne ve babasından izin alarak Akkavak güzeli ile vedalaşır ve birkaç gün sürecek yolculuğa çıkar, memleketinden ayrılır.

3.b. Kahramanın Esir Düşmesi

Şehzade Kasım ve yanındaki 40 yiğit, düşman olan şahın memleketine ulaştıklarında vakit gecedir, kale kapıları kapalıdır. O gece orada istirahat edip sabah erkenden kaleye girmek için atlarının gemlerini kollarına takarak uykuya dalarlar. Hikâyede başkahraman ve yiğitlerinin baskına uğrayıp esir düşmeleri şöyle anlatılır: "Çünkü o diyara giden her yolcu yetiştiği gün uykuya yatarsa 40 gün kadar uyanmaz imiş. Bu zavallılar da uyudular ve sabahleyin kalkmaya muvaffak olamadılar. Ertesi gün sabahleyin düşman şah kale civarındaki köşküne çıktığı zaman gördü ki kale civarında pek çok atlı var. Hemen maiyetine gidip bunların kim olduklarını anlamak için asker gönderilmesini emretti. Şahın emri ile giden askerler gelip bu biçareleri uykuda oldukları halde esir edip getirdiler." (s. 20) Bu baskın ve esaretten şehzade Kasım'ın atı Bengiboz haricinde kurtulan olmaz ve yedi sene sürecek zindan hayatları başlar (s. 21).

4. Sevgilinin Başkasıyla Evlendirilmek İstenmesi ve Kahramanın Durumu Öğrenmesi

Şehzade Kasım ve beraberindeki 39 yiğidi yedi yıl zindanda tutan şahın, maiyetine esirlerin tıraş edilmelerini emretmesiyle hikâye yeni bir yön bulur (s. 21) . Zindan ve

karanlıkla birlikte güneş ve ışık hikâyede yer almaya başlar ki; bu kurtuluş için ümit yollarını da gösterir.

Şehzade Kasım, yaklaşmakta olan kervanı bekler, geldiği zaman kervancıbaşı ile manzum olarak söyleşir, sırasıyla Oğuz İli'nden, ana babasından, Akkavak güzelinden ve Bengiboz'dan haber alır (s. 23, 24). Şehzadenin aldığı haberler olumsuzdur, hele de

> Biz gelmeden pazarlığı kurdular
> Kimden kime nasip oldu dediler
> Baltacıoğlu Kel Vezire verdiler
> İşte böyle gördüm illeriniz[i] (s.24)

diye kervancıbaşı Akkavak güzeli ile Baltacıoğlu Kel Vezirin evlilik hazırlığında olduğunu bildirir.

IV. Kahramanın Dönüşü ve Tekrar Ortaya Çıkması Epizotu

1. Kahramanın Yardım Alması ve Dönüşü

Şehzade Kasım, aldığı haberlere üzülerek ağlamakta iken düşman şahın kızı, delikanlıyı görür, meraklanır. Zindancıbaşını söylediği sözlerle, verdiği bir kese altınla ikna eden şahın kızı zindancıbaşından yararlanarak delikanlı ile görüşmenin ve ona yardım etmenin yolunu açar. Şehzadenin kendisi için geldiğini anladıktan sonra da kurtuluş çaresini gösterir (s. 24-28).

Şahın kızı tarafından kahramanın nasıl kurtulacağı, arkadaşlarını nasıl kurtaracağı belirlenmiştir. Kahramanın hikâye akışı içinde kadınların doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirilmeleriyle harekete geçtiğinin bir başka göstergesi de kurtuluş için verilen fikir ve gösterilen yardımlardır. Şahın kızı, memleketine gittikten 40 gün sonra geri dönmesi şartıyla

delikanlıya yardım edecektir (s. 28). Babasının ateşten çok korktuğunu ve ateşle tehdit edilmesini söyler. Mahpuslar teslim edileceğinde 40 kişi olmaları gerekirken sayının 39 olduğunu görüp eksik olan mahpus yerine kendisinin talep edilmesini, böylece bütün arzularına kavuşacağını bildirir. Şehzade Kasım, yaşanacakları hapiste olan arkadaşlarına anlatır, sabretmelerini söyler ve zindancıbaşını takip eder, kale duvarından bir iple sarkarak kurtulmuş olur (s.29-30).

Kahramana dönüş yolundaki yardımların başlangıcı düşman şahın kızı ve zindancıbaşının katılımıyla olurken, diğer taraftan memlekete ulaşabilmesi de kahramanın atı Bengiboz'un imdada yetişmesi ve yardımlarıyla mümkün olur (s. 32). Bengiboz da yaralı ve yardıma muhtaçtır. Kahramanın Hızır'ı şiir ve dua ile çağırması sonucunda bir derviş ortaya çıkar, yaralarına okuyup üfler, at iyileşir, derviş gözden kaybolur (s. 34). Gerçekleşen yardımlar sayesinde şehzade Oğuz İli'ne dönebilir.

2. Kahramanın Tekrar Ortaya Çıkması

Kahramanın memleketinden ayrılmasının üzerinden yedi yıl geçmiştir. Varlığına bağlı olarak cereyan eden olaylar yön değiştirmiştir, daha doğrusu şehzadenin öldüğü düşünülmektedir. Kahraman, memleketinde (hikâye metnine göre saçı sakalı uzadığından ve fakir bir derviş kılığında geldiğinden) tanınmaz (s. 34-35, 37). Akkavak güzeli, Baltacıoğlu Kel Vezirle düğündedir, kız kardeşi, ağabeyini tanımaz, annesi şehzadenin tamburası istenildiğinde oğlundan yadigâr olduğunu söyleyip vermek istemez (s. 37).

Şehzade Kasım düğün evine gider, düğün adetleri icra edilirken dâhil olur. Damadın evinde ortaya konulan kabağın silahla nişan alınıp vurulmasında muvaffak olur. Kabağı vurana büyük bir hediye verilmektedir, şehzade, damadın takkesini ister, alır, damadı mat eder (s. 36).

Kahramanın ortaya çıkması ve tanınması düğün evinde olur. Önce erkeklerin bulunduğu kısımda tambura eşliğinde şarkılar söyleyen derviş (şehzade Kasım), daha sonra da kadınların ricasıyla onların yanında çalıp söylemeye başlar. Oğlu zindanda olan İsmail'i ve annesini (s. 38), Kel Mustafa ve hanımını (s. 39), tanıdığını belli edecek şeyler söyler. Vezir, dervişin (şehzade Kasım) harem dairesinde olduğunu şikâyet üzerine öğrenince hiddetlenir ve kafasının kesilmesi emrini verir (s. 39-40).

Kahraman, çalıp söyleyerek, başını kesmek üzere gelmiş olan cellatları oyalar (s. 40). Kendisini dinlemeye gelen Akkavak güzeli, söylenenlerden dolayı bu dervişin şehzade Kasım olabileceğinden şüphelenir, bu düşüncesi metinde kadınlar arasındaki konuşmalarla verilir:

"Bu derviş benim kanlı olduğumu nereden biliyor diye düşünmeye başladı ve bu düşünce ile yanında bulunan kadınlara:

- Acaba bu derviş Şehzade Kasım mıdır diye sual eyledi ise de kadınlar:
- Neye bu suretle düşünüyoruz. Şehzade Kasım'ın kemikleri bile çürümüş olmalıdır!" (s.41).

Cellatlar, başını vurmak üzere iken derviş (şehzade Kasım) kimliğini açıklayarak ortaya çıkar:

- Müsaade ediniz şu geline dahi bir beyit söyleyeyim de sonra istediğiniz gibi hareket ediniz! diyerek Akkavak güzeline: (s.42)

Ağalar hançerden aktır bileğim
Hak yanında kabul olur dileğim
Beyazlar mı giydin benim meleğim
Seni gelip görmek idi dileğim

*

Cellatbaşı hançerini koy kına
Şehzadedir çıktı şimdi karşına
Gidin haber verin Şah babamıza
Derviş değil ben Şehzade Kasımım

deyince cellatlar karşılarındakinin Şehzade Kasım olduğunu anlayarak derhal firar ettiler (s. 43).

V. Sonuç Epizotu

Şah Kasım Hikâyesi mutlu son ile biter. Şehzade Kasım, korkusundan saklanmış olan Baltacıoğlu Kel Vezir'i buldurur, affeder, hatta babasının da müsaadesini alarak kız kardeşiyle evlendirir (s. 42-43).

Şehzade Kasım, düşman şahın şehrine giderek daha önce planlandığı şekilde mahpusları kurtarır (s. 43-45). Dönüşlerinin ilk haftasında büyük bir düğün yapılır ve şehzade, Akkavak güzeli ile ardından ertesi hafta da yeni nişanlısı olan düşman şahın kızı ile gerdeğe girer. Şehzade Kasım ile birlikte yedi sene hapis kalmış olan yiğitler de hasretlerine kavuşurlar (s. 47).

İki sene sonra şehzade Kasım'ın babası hastalanır, ölür. Bütün vezir vüzera ve ahali şehzadeye, şah olması için biat ederler. Kasım, şah olur. Senenin altı ayını kayınpederinin yanında, diğer altı ayını da Oğuz İli'nde geçirip mesut bir ömür sürer (s. 48).

H. Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım Anlatılarının Epizodik İnceleme Tablosu

Anlatı metinlerinin epizot incelemelerini tablolar halinde vererek karşılaştırmanın daha açık görülebilmesi hedeflenmiştir. () işaretleri arasında hangi açıdan konuya yaklaşıldığı belirlenmiştir. - işareti bulunan yerler, metnin ilgili kısmında bir bilgi verilmediğini ifade etmektedir.

İncelemeye esas tuttuğumuz dört anlatının her birinin, bir birinden az çok farklı çeşitlemeleri bulunmaktadır ve o çeşitlemeler değerlendirildiğinde de dil ve anlatım özellikleri bakımından, isimlendirmeler, olayların gerçekleşme sırası ve nedenleri açısından bazı değişiklikler görülebilir.

Şah Kasım Hikâyesi, konumuzun odağını teşkil ettiğinden düzenlemede bu metin esas alınmıştır, olayların gerçekleşme sırası aynı olmayabilmektedir. Tabloda Alpamıs Destanı[207], Alpamıs; Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı[208], Bamsı Beyrek; Bey Böyrek Hikâyesi[209]; Bey Böyrek ve **Şah Kasım Hikâyesi**[210] de Şah Kasım olarak kaydedilmiştir. Tablolar epizotlara göre ayrı ayrı başlıklar altında verildikten sonra gerekli görülen açıklamalar yapılmıştır.

---

[207] Metnin tamamı için bk.: Prof. Dr. Fikret Türkmen -Yrd. Doç. Dr. Metin Arıkan (haz.), **Kazak Destanları – 8 Alpamıs ve Kambar Batır**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 37- 173.

[208] Metnin tamamı için bk.: Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı – 1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 116- 153.

[209] Metnin tamamı için bk.: Saim Sakaoğlu, "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", ***Türk Kültürü Araştırmaları***, yıl: 1966-1969, (Ankara 1973), C. 3-6, s. s. 170 -180.

[210] bk.: Bu kitapta ilk defa olarak Latin harfleriyle verilen Şah Kasım Hikâyesi Metni.

I. Hazırlık Epizodu Tablosu

Anlatının adı	Alpamıs	Bamsı Beyrek	Bey Böyrek	Şah Kasım
Zaman	Eski zamanda	-	Vaktin birinde	Evvel zamanda
Mekân	Jiydeli Baysın bozkırı, Konırat[211] denilen el	-	-	Oğuz İli
Ana-Baba, Ailenin tanıtımı (Anne / Baba)	Analık / Bayböri	- / Pay Püre Big, Pay Piçen Big	- / Bir padişah	Hanım Sultan / Şah
Çocuksuzluk (süresi)	Bayböri'nin 80. yaşına kadar	-	-	Seneler

[211] Kazak cüzlerinden Orta Cüz, altı boydan (Kıpçak, Argın, Nayman, Kerey=Girey, Vak=Yak ve Konğırat) meydana gelmiştir. Irgız ve Turgay nehirlerinden Sir Derya'ya kadar ve Altay ile Tarbatağay Dağları'ndan Balkaş Gölü'ne kadar uzanan toprakları kapsıyordu. bk.: Baymirza Hayit, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s.24. Bu altı boy adından biri olan Konğırat, boy adı olmakla birlikte bu boya mensup olanların yaşadığı yeri anlatmak için Alpamıs Destanı'nda "Konırat denilen elinde" şekliyle kullanılmıştır. . bk.: Türkmen, Prof. Dr. Fikret-Yrd. Doç. Dr. Metin Arıkan (haz.), **Kazak Destanları – 8 Alpamıs ve Kambar Batır**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 38.

Çocuksuzluğa çare arama (çare bulma yolu)	Seyahat, dua, toy kılma	Dua	Seyahat, dervişin verdiği elma	Seyahat, hayır dua, dervişin verdiği elma
Ad verme (Ad veren / Verilen ad / Lakap)	Şaştı Aziz / Oğul için Alpamış, kız için Karlıgaş	Dede Korkut / Boz aygırlı Bamsı Beyrek	Derviş / Bey Böyrek	Derviş / Kasım / Bey Böyrek
Eğitim	-	-	Okul, ok ve yayla ilgili silah eğitimi	Mektep eğitimi
Entrika ve tertip (yapanlar)	Cadı kocakarı	-	-	Kasım'*ın* annesi ve cadı karı

Metinlerde "zaman" unsuruna eski zamanda, vaktin birinde, evvel zamanda gibi "itibarî" ifadelerle yer verildiğini görmekteyiz. Bamsı Beyrek boyunun hazırlık epizotunda zaman ifadesi bulunmaz, ama metin içinde "Oğuz zamanında"[212] şeklinde yer alır. Yine aynı şekilde Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek metinlerinin giriş kısmında zikredilmeyen mekânlar "Oğuz" veya "Oğuz eli" şeklinde metin içinde verilir.

Ana-babanın, ailenin tanıtıldığı kısımlarda Alpamış ve Şah Kasım metinlerinde babalar ile birlikte Analık ile Hanım Sultan, yani anneler isim veya unvanlarıyla kendilerinden bahsedilen kadınlardır. Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek anlatılarında ise sadece babaların tanıtımı yapılmıştır.

[212] Muharrem Ergin, **age**., s. 129.

Alpamıs'ta baba adı Bayböri, Bamsı Beyrek'te baba adları olarak Pay Püre Big ve Pay Piçen Big olarak verilirken Bey Böyrek ve Şah Kasım'da isimleri zikredilmeden, bir padişah ve şah şeklinde unvanlarıyla babalar tanıtılmıştır. Bamsı Beyrek boyunda çocuğu olmayıp oğul isteyen Pay Püre Big ve kız çocuk sahibi olmayı isteyen Pay Piçen Big'in adları verilir, anne adları yoktur.

Çocuksuzluk motifi ele aldığımız bütün metinlerde ortaktır. Çocuksuzluğun çok uzun süredir devam ettiği Alpamıs'ta Bayböri'nin 80. yaşına gelmiş olmasıyla, Şah Kasım'da evliliğin üzerinden seneler geçmiş olmasına rağmen çocuk sahibi olmayışları ile anlatılır.

Çocuksuzluğa çare aramada seyahate çıkma bütün metinlerin ortak yoludur, seyahatin yanında hayır dua ve derviş tarafından verilen elma da çare arayışta dikkat çeken unsurlar olarak görünür.

Kahramanlara ad veren kişinin manevî güç sahibi olmak ortak özelliğinin bulunması dikkat çecicidir. Alpamıs'ta Şaştı Aziz, Bamsı Beyrek'te Dede Korkut, Bey Böyrek ve Şah Kasım'da ise derviş, kahramana isim verir. Alpamıs'ta kahraman ile birlikte kız kardeşine de isim verilir. Şah Kasım'da kahramana Kasım adıyla birlikte bir de lakap verilir: Bey Böyrek.

Ad vermenin zamanına gelince; Alpamıs'ta ve Şah Kasım'da doğumlardan önce adların verildiği, Bey Böyrek'te yedi yaşında, Bamsı Beyrek'te ise kahramanlık gösterdikten sonra ad koyma işinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Alpamıs ve Bamsı Beyrek metinlerinde eğitim konusu işlenmemiştir. Şah Kasım'da sadece mektep eğitiminden söz edilir, Bey Böyrek'te ise okul eğitimi ile ok ve yay ile ilgili silah eğitimi de anlatılır.

Entrika ve tertiplerden bahsedilen anlatılarda kadın tipler vardır: Anne ve cadı karı.

II. Âşık Olma Epizodu Tablosu

Anlatının adı	Alpamıs	Bamsı Beyrek	Bey Böyrek	Şah Kasım
Âşık olma biçimi	Kızın adını duyarak, mektubunu okuyarak	Kızın adını duyup kendisini görerek	Kızın adını duyarak	Kızın resmini görerek, hakkında anlatılanları duyarak

Âşık olma epizotunda kahramanın âşık olma biçimlerinden kızın adını veya hakkında anlatılanları duyma, ele aldığımız metinlerin tamamında bulunur. Alpamıs'ta ayrıca kızın yazmış olduğu mektubun, kahraman tarafından okunması da etkilidir. Kahramanın âşık olması, incelediğimiz Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım metinlerinde ilk eşle ilgili ve sınırlıdır. İkinci eş olan düşman idarecinin kızının aşkı tek taraflıdır. Kahramanlar esaretten kurtulmak için yardımını gördükleri kızla evlenirler, ama kıza âşık olmamışlardır. Aşk, bu anlamda anlatılarda hâkim konu ve uzun uzadıya anlatılan bir mevzu değil, bir kurgu unsuru şeklinde kalmıştır denilebilir.

III. Sevgiliyi İsteme ve Engeller Epizodu Tablosu

Anlatının adı	Alpamıs	Bamsı Beyrek	Bey Böyrek	Şah Kasım
Engellerin engellenmesi gayreti (engellemeye çalışan)	Halk	Bamsı Beyrek'in babası, Oğuz beyleri	-	Kasım'ın babası ve yaşlı kadın

Kızı alabilmek için öne sürelen şartlar	At yarışı	At yarışı, ok atma, güreş	40 arşınlık kuyudan atlama, devler bahçesinden gül getirme, ok atışı	At yarışı, taş atmak, güreş
Kahramanın memleketten ayrılma (neden açısından)	Babası Bayböri 'nin yılkı atlarının Kalmuk hanı Tayşık han tarafından alınması	Otuz dokuz yiğidiyle birlikte esir düşmek	Akkavak kızını almak	Annesi ve cadı karının tertibiyle düşman şahın kızını getirmek
Kahramanın esir düşme (esaret nedeni / yeri)	İçki tesiriyle kendinden geçme, uyku / zindan	Uyku / Bayburt Hisarı	Uyku / zindan	Uyku / kale
Sevgilinin başkasıyla evlendirilmek istenmesi (evlendirilmek istendiği kişi / durumu haber veren)	Ultan / Tortay	Yalancı oğlı Yaltaçuk / Bezirganlar	Baltacıoğlu Kel Vezir / kervanda bulunan Keloğlan	Baltacıoğlu Kel Vezir / Kervancı başı

"Engellerin engellenmesi gayreti" kahramanın karşılaşacağı engel ve zorlukları göstermektedir. Bazı anlatılarda bu durum, kahramanı yolundan alıkoyma, kahramanın gitmesine karşı çıkma şeklinde görünürken bazı anlatılarda da adeta yaşayacağı ve karşılaşacağı zorluklar hakkında ikaz mahiyeti arz etmektedir. Bu ikazlar, kahramanlık gösterilecek konular hakkında okuyucuyu / dinleyiciyi bilgilendirirken, anlatı kahramanı için ise cesaret ve kararlılığını göstermenin yolunu açar. Bey Böyrek Hikâyesinde kahraman engellenmez. Bey Böyrek'in babası Akkavak kızını aramaya çıkacak olan kahraman için "Eee... Ben ne yapayım kendi gidip bulsun[213]" der.

Kızı alabilmek için öne sürülen şartlar fizik güç ve aklı kullanmayı gerektirmektedir. Kahramanın atı, bu şartları yerine getirmede kahraman kadar etkili bir rol üstlenmektedir. Bamsı Beyrek ve Şah Kasım anlatılarında yarışmayı gerektiren şartlar sevgili ile; Alpamıs ve Bey Böyrek'te ise kıza talip olanlar arasında geçen mücadeleyi gösterir. At yarışı, Alpamıs, Bamsı Beyrek ve Şah Kasım metinlerinde ortak şarttır. Güreş ise Bamsı Beyrek ve Şah Kasım anlatılarının at yarışıyla birlikte ortak şartlarındandır. Ok atma şartı da Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek'in karşılaştığı ortak şartlardandır. Bamsı Beyrek'te ok atmada Banı Çiçek ile yarış vardır. Bamsı Beyrek'in oku Banı Çiçeğin okunu yarar. Bey Böyrek'te ise yarışma evlenilmek istenen kıza talip olan adaylar arasındadır. Bey Böyrek anlatısındaki ok yarışı Selvi kavağının başına konulan yüzüğün içinden okun geçirilmesi esasına dayanır.

---

[213] Saim Sakaoğlu, "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", ***Türk Kültürü Araştırmaları***, yıl: 1966-1969, (Ankara 1973), C. 3-6, s. 159-180. s. 172.

Evlilikle ilgili şartlar ilk eş olacak sevgiliyi elde etmek içindir, ikinci eş olarak kahramanların nikâhlarına aldıkları eşleri için değil.

Kahramanın "Memleketten ayrılma" nedeni anlatılar arasındaki farklılık noktalarından biridir. Alpamıs destanı ve Bamsı Beyrek boyunda düşmanın verdiği zarar ve eksiklik söz konusudur. Alpamıs, babasının yılkı atlarını Kalmuk hanı Tayşık handan geri almak için memleketinden ayrılır. Bamsı Beyrek otuz dokuz yiğidiyle birlikte esir düşerek memleketinden ayrılmak zorunda kalır. Bey Böyrek ve Şah Kasım hikâyelerinde de sevgiliyi almak amacına bağlıdır. Şah Kasım Hikâyesinde kahramanın memleketinden ayrılması annesi ve cadı karı tarafından gerçekleştirilen bir tertibe bağlıdır. Amaç düşman şahın kızını getirmeye teşvik ederek ve bunu başaramayacağı düşünülerek Kasım'dan kurtulmaktır.

Ele alıp incelediğimiz bütün anlatılarda kahramanın esir düşmesine neden olan "uyku"dur. Uykuda, gaflet halinde yakalanan kahraman, bir zindan veya kalede tutsak olur.

Sevgilinin başkasıyla evlendirilmek istenmesi epizotunda Alpamıs Destanı farklılık gösterir. Alpamıs Destanı'nda başkasıyla evlendirilmek istenen sevgili değil, eş olarak görülür. Memleketinden ayrıldıktan sonra kendisinden haber alınamayan Alpamıs'ın Gülbarşın eşiyle Ultan, evlenmek üzeredir, düğün kurulmuştur. Alpamıs'ın babasının amcaoğlu Kultay'ın biricik oğlu olarak destanda tanıtılan Tortay, durumu Alpamıs'a haber verir[214].

Bamsı Beyrek boyunda "Pay Püre'yle Pay Piçen, çocuklarını doğumlarından önce nişanlıyorlar. Anlatıdaki tüm

---

[214] Prof. Dr. Fikret Türkmen -Yrd. Doç. Dr. Metin Arıkan (haz.), **Kazak Destanları – 8 Alpamıs ve Kambar Batır**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 136 – 140.

sürtüşmenin, tüm çatışmanın bu nişanlanmanın bir evlilikle sonuçlandırılması ya da sonuçlandırılmaması için ortaya çıktığı düşünülürse, doğumdan önceki bu nişanlanmanın önemi de ortaya çıkmaktadır. Anlatının evrenindeki tüm "iyi güçler" bu iki çocuğun birleşmesine adanmış durumda. "Böyle olmalı" diyor sanki anlatı[215].

Karşılaştırmalı olarak ele aldığımız anlatıların evlilik konusunda birleştikleri ortak noktaların iyi - kötü karşıtlığında iyilerin, istedikleri evlilikleri gerçekleştirerek kazanmaları, aile birliğini kurmaları ve böylelikle mutlu sona ulaşmaları olarak görülmektedir.

IV. Kahramanın Dönüşü ve Tekrar Ortaya Çıkması Epizodu Tablosu

Anlatının adı	Alpamıs	Bamsı Beyrek	Bey Böyrek	Şah Kasım
Kahramanın yardım alması ve dönüşü (yardımcılar)	Düşman padişahın kızı Karaköz, hizmetçisi Keykuvat, Alpamıs'ın atı Şubar, Gayıp erenler, Kırklar, evliyalar,	Kâfir Beyi'nin kızı, Bamsı Beyrek'in atı Boz aygır	Düşman kralın kızı	Düşman şahın kızı, zindancıbaşı, Kasım'ın atı Bengiboz, Hızır-derviş
Kahramanın tekrar ortaya çıkması, tanınması (hangi kılıkta olduğu / tanınma yeri)	Divane / düğün	Ozan / düğün	Keloğlan / düğün	Derviş / düğün evi

[215] Seyfi Karabaş, **Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 228.

Kahramanın tutsaklıktan kurtulmasında düşman idarecinin (padişah, bey, kral veya şah) kızı yardımcı olur. Kahraman, kendisine âşık olan ve yardım eden kıza evleneceği sözünü vererek yardım alır. Kahramanların atları da esirlikten kurtulup memlekete dönüş yolunda çok etkindirler. Esaret gerçekleşirken kahramanlar, yanlarındaki yiğitler ve yiğitlerin atları esir alınır. Kurtulup esarete düşmeyen, zindandan, kaleden çıkışına kadar - genellikle yedi yıl- kahramanı bekleyecek olan atlardır.

Kahraman ilk anda tanınmak istemediği için kılık değiştirerek memleketine döner. Divane, Ozan, Keloğlan veya Derviş kılığında düğüne gelir. Anlatının niteliğine göre adları bildirilen kopuzu, sazı, tamburayı çalar ve düğün sırasında asıl kimliği ile tanınarak tekrar ortaya çıkar.

"Dönüş (kahramanın geri dönüşü) şarkıları" tarihinin büyük bir kısmı Alpamış'ta ve Dede Korkut Kitabı'ndaki "Bozatlı Bamsı Beyrek"te bir bütün halinde tertip edilmiştir[216]."

V. Sonuç Epizodu Tablosu

Anlatının adı	Alpamıs	Bamsı Beyrek	Bey Böyrek	Şah Kasım
Sonuç	Mutlu son, murada erme hain Ultan'ın öldürülmesi, halkın birliğini sağlama	Mutlu son, düğün	Mutlu son, düğün	Mutlu son, düğünler, Kasım'a şahlık makamı verilmesi

[216] Albert Bates Lord, " Orta Asya ve Balkan Destanları Arasındaki İlişkiler" (Türkçeye çeviren: Metin Ekici), **Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri**, (Yayına hazırlayan: Prof. Dr. Sadık Tural), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1995, s. 275.

Alpamış Destanı, Bamsı Beyrek Boyu, Bey Böyrek ve Şah Kasım Hikâyeleri hep mutlu son ile, düğünle biter. Alpamış Destanı'nda hain Ultan öldürülür. Hikâye karakteri daha baskın olan metinlerde ise hain öldürülmez, çoğunlukla affedilir.

ŞAH KASIM HİKÂYESİ'NİN METNİ

"Meşhur, eski ve meraklı bir hikâyedir

Eski masallarımızdan:"

Raviyân-ı ahbâr ve nakilân-ı âsâr şöyle hikâyet ederler ki evvel zamanda Oğuz İli şahlarından birinin izdivacından sonra seneler geçtiği halde hiç evladı dünyaya gelmemişti. Şah ile Hanım Sultan ziyadesiyle me'yus olup buna bir çare bulmak için çalışıyorlardı.

Günlerden bir gün Şah, harem dairesinde oturup hanım sultan ile görüşmekte iken hanım sultan derin bir âh çekip:

- Bu ne bedbahtlıktır ki çaresini bulamıyoruz! deyince şah merak edip sebebini sual eyledi. Sultan hanım:

- Ne olacak! bu kadar zamandır Cenâb-ı Hak bize bir evlat ihsan eylemedi ve biz öldükten sonra yerimizde oturup hayır dua eyleyecek kimsemiz yoktur. Evladımız olmayınca bu kadar saltanat ve servetin ne ehemmiyeti var! dedi. Şah dahi her vakit bu hali düşünmekte olduğundan derin bir âh çekerek

hiçbir söz söylemeden kendi (s. 3) dairesine çekildi. Günler ve haftalar geçtiği halde dışarı çıkmadı.

Vezirler ve ahali, şahın böyle haftalarca meydana çıkamamasındaki sebebin ne olduğunu bilmediklerinden bin türlü rivayet çıkardılar. Vezirlerden biri birkaç defa huzura çıkmak için müsaade istedi ise de kabul olunmayarak cevab-ı red aldı. Ahali daha ziyade meraka düştüler.

Nihayet, şahın ihtiyar bir veziri ahaliyi bu halden kurtarmak ve şahın derdini anlamak için huzura kabulünü rica etti. Şah, ihtiyar vezirin ricasını kabul ederek huzuruna kabul etti ve kalbinde olan bütün kederlerini söyledi. İhtiyar vezir, bir müddet düşündükten sonra:

- Efendim Cenâb-ı Hakkın hazinesi büyüktür. İnşallah yakın bir zamanda size bir evlat ihsan eder. Eğer arzu ederseniz bir müddet seyahate çıkalım, belki ağzı hayırlı bir adama tesadüf eder ve hayır duasını alırız! dedi.

Şah, ihtiyar vezirin bu cevabından memnun olup kalbinde bir ümit hissederek seyahate karar verdi ve o günden itibaren tedarik görüp tebdil-i kıyafet ederek ihtiyar vezir ile yola revan oldular.

Az gidip çok gidip dere tepe düz gidip nihayet bir gün yorularak bir çeşmeye tesadüf edip istirahat için oturdular. Bu sırada nâgihâni bir derviş zuhur edip yanlarına geldi: (s. 4)

- Selamün aleyküm şahım! Vezir ile seyahate çıkmışsınız. Mübarek olsun! dedi. Şah ile vezir dervişin kendilerini nasıl olup da tanıdığını ve böyle birden bire nereden geldiğini düşünerek hayrete düştüler, vezir sabredemeyerek:

- Derviş baba bizim kim olduğumuzu bildin derdimizi dahi bilirsin! dediği zaman derviş gülerek:

- Evet efendim! Sizin evladınız olmadığı için seyahate çıktınız! dedi. Şah ile vezir dervişin bu cevabından bütün bütün hayrete düçar olarak biri birinin yüzüne bakmaya başladılar. Derviş sözüne devam ederek:

- İnşallah arzunuza muvaffak olursunuz ben sizin derdinize çare bulurum! deyip, cebinden bir elma çıkarıp şaha verdi:

- Bu elmayı alıp memleketimize avdet ediniz, bir Cuma gecesi elmayı soyup sultan hanım ile yerseniz ve kabuklarını dahi bindiğiniz kısrağa yediriniz, dokuz ay, dokuz gün, dokuz gece, dokuz saat tamam olunca sizin bir oğlunuz olacağı gibi kısrak dahi bir tay doğuracaktır. Çocuğun ismini Kasım koyunuz lakabı dahi Bey Böyrek olacaktır. Tayın ismini de Bengiboz koyunuz! dedi.

Şah, dervişin bu sözlerinden memnun olup elmayı aldı ve dervişe ihsanda bulunmak için elini heybesine sokup bir avuç altın aldı. Dervişe vereceği zaman gördü ki dervişin yerinde yeller esiyor. Şah (s.5) dervişin birden bire kaybolmasından mükedder oldu ise de arzusuna nail olduğundan memnun oldu.

*

* *

Şah ile vezir memleketlerine avdet edip dervişin tarifi vechile elmayı soyup sultan hanım ile yediler ve kabuklarını dahi kısrağa yedirdiler. Hakikaten sultan hanım hamile kalıp dokuz ay sonra nur topu gibi bir erkek çocuk doğurdu, kısraktan dahi bir tay oldu. Dervişin dediği gibi çocuğa Şah Kasım ve lakabına da Bey Böyrek ve taya da Bengiboz diye isim koydular.

Çocuğa dayeler tayin edip çocuk ve tay bu suretle büyümekte idiler. Çocuk sekiz on yaşına kadar geldiği zaman mektebe ve tahsil-i ilme başladı. Çocuk her gün sabah akşam tayın yanına gidip sever ve sonra peder ve validesinin yanına gider idi. Şah Kasım bir gün yine mektepten avdet ettiği zaman doğru ahıra gidip tayı yine sevdi. Gideceği zaman tay lisana gelip:

- Şehzadem şimdi sarayda valideniz bir zenci ile görüşüyor. Gidip men ediniz! deyince çocuk düçar-ı hayret oldu. Taydaki bu hali ilk defa olarak görüyordu, derhal süratle saraya avdet edip doğruca validesinin odasına koştu. içeri (s.6) girdiği zaman tayın dediği gibi validesinin yanında iri vücutlu bir zenci gördü ve bir kenara çekilip düşünceye daldı. Validesi çocuğun böyle ansızın yanlarına gelip esrarına vakıf olduğunu görünce bir gün pederine söyler havfıyla başından def etmek veyahut ortadan kaldırmak için bir çare düşündü ve kendi kendine bir şeye karar vermiş olmalı ki hiçbir şey söylemeyerek sükût etti, çocuk kendi odasına gittikten sonra, evvelce tanıdığı bir cadı karıyı saraya celp ettirerek bu hale ne yapılmasını sual ettiği zaman cadı karı:

- Sultanım! Yarın çocuk mektepten geldiği zaman yemeğine zehir katıp yediriniz. Bu suretle kurtulmuş olursunuz! cevabını verdi. Sultan hanım, cadı karının bu sözlerinden memnun olup ertesi gün çocuğu zehirlemeye karar verdi.

Ertesi gün şehzade mektepten avdetinde tayın yanına uğradı, tay yine lisana gelip:

- Şehzadem zinhar bugün evde yemek yemeyiniz. Çünkü zehir katılmıştır. Eğer valideniz ısrar edecek olursa bugün hocamızın evinde kızı bize yemek ikram etti karnım

toktur cevabını veriniz! dedi. Çocuk saraya avdet edip yukarı çıktığı zaman validesi karşılayarak:

- Vah benim yavrumun karnı acıkmış. Getirin yemeğini yesin diye hizmetçilere emrettiği zaman çocuk: (s. 7)

- Valideciğim bugün arkadaşlarımız ile birlikte hocamızın hanesine gittik. Hocamızın kızı yemek ikram etti karnım toktur, dedi. Validesi gördü ki o günkü hilesi boşa çıktı. Ertesi gün tekrar cadı karıya müracaat ederek bir çare sual etti. Cadı karı:

- Bugün mektepten avdetinde giydiği gömleği zehirleyip giydiriniz! diye cevap verdi ve öyle yapmaya karar verdiler.

Şehzade mektepten avdetinde yine tayın yanına gidip yemek meselesini anlattı. Tay yine lisana gelip:

- Şehzadem bugün de giyeceğiniz gömleği zehirlediler! dedi. Şehzade meseleden haberdar olup saraya geldi. Validesi karşılayıp çamaşırlarını değiştirmeleri için hizmetçilere emir verdi ise de şehzade validesine:

- Valideciğim biraz evvel gelip değiştirmiş idim. İnşallah başka zaman cevabını verince validesi bugünkü hilesinin dahi boşa gittiğini görünce hiddetlenerek başka bir çare düşünmeye başladı.

Ertesi gün tekrar cadı karıya müracaat ederek:

- Bu çocuk burada kaldıkça hiçbir şey yapmak mümkün değil. Bunu başımızdan def etmenin çaresini düşünelim! dedi. Cadı karı:

- Ondan kolay ne var buraya pek uzak olmayan bir mahalde Akkavak güzeli namında cesur bir kız vardır. Şimdiye kadar pek çok delikanlılar ile evlenmek istemiş ise de üç şartı var. Hiçbir kimse (s.8) bu şartları yapamadıkları için başlarını da üste vermişlerdir. Bizim şehzadeye söyleriz, o da cahildir, kalkar gider bir daha gelmez! dedi ve öyle yapmak için karar verdiler.

Bu karardan bir kaç gün geçmiş idi. Bir gün şehzade Kasım, mektepten saraya avdet ettiği zaman kapının önünde cadı karı birçok adamları yanına toplamış elinde bir resim olduğu halde bir şeyler nakletmekte olduğunu gördü, merak ederek ne olduğunu anlamak için yanına yaklaşarak:

- Valide nedir o resim! diye sual edince cadı maksadına muvaffak olacağından memnun olarak:

- Evladım bu bir güzel kız resmidir. Bu resmin sahibi olan kızın şimdiye kadar pek çok talibi çıkmış ise de dermeyan ettiği şartları yapmağa muvaffak olamadıklarından başlarını da üste vererek zararlı çıkmışlardır cevabını verdi.

Şehzade Kasım daha ziyade merak ederek:

- Şartları ne kadar ağır olursa olsun ben gider onun şartlarını yapar ve kendisini de alır gelirim! diye saraya geldi. Cadı karı vazifesini tamamen icra ettiğini sultan hanıma müjdeledi. Sultan hanım pek ziyade memnun olarak cadı karıya bin altın vererek savdı.

Diğer taraftan şaha gelince oğlunun bu teşebbüsünden pek çok mükedder oldu ve şehzade Kasım'ı huzuruna celp edip: (s.9)

- Aman oğlum senin için bu kadar büyük bir diyarda kız yok mu da öyle kanlı ve zalim bir kız için peder ve

valideni terk edip diyār-ı āhere gidiyorsun, ben bu ihtiyar yaşımda senden ayrılabilir miyim, sen olmayınca nasıl müteselli olur ve rahat ederim! diye feryād ü figân edip oğlunu bu arzusundan vazgeçirmek için çalıştı ise de muvaffak olamayıp çâr- nâ-çâr gitmesine müsaade ederek ve yol tedarikini görüp hazırlattı. Şahın emriyle şehzadenin heybesini hazineden altın ile doldurdular.

Şehzade Kasım, peder ve validesiyle vedalaşıp kendisiyle büyüyen Bengiboz'a binerek yola revan olup gitti. Birkaç gün bu suretle neredesin zalim kız! diye gidip nihayet *bir gün Kanlı Kavak güzeli namında kızın bulunduğu* memlekete vasıl oldu.

Memleket kenarındaki tarlaların birinde çör çöp toplamakta olan bir kadına tesadüf ile yanına yaklaşarak:

- Valide buralarda misafir olacak bir mahal bulunur mu? diye sual etti. Kadıncağız derin bir âh çekip:

- Oğlum ben çok fakirim. Misafir kabul edecek gibi bir yerim yoktur. Belki başka bir yerde bulursun cevabını verdi. Şehzade Kasım:

- Valide ben sana para veririm! diye heybesinden bir avuç altın alıp fakir kadıncağıza verdi, kadıncağız memnun ve mesrur olarak Şah Kasım ile birlikte hanesine gittiler (s. 10).

O gece orada kalıp ferdası sabah kalktıkları zaman Şehzade Kasım ev sahibine hitaben:

- Valide burada Akkavak güzeli isminde bir kız var imiş. Ben onun için geldim? dedi. Hane sahibi olan kadıncağız Akkavak güzelinin kanlı ve zalim bir kız olduğunu, şimdiye kadar pek çok gençleri mat ettiğini beyan

ve hikâye ederek bu sevdadan vazgeçmesini söyledi ise de Şehzade Kasım kabul etmeyerek:

- Valide, ben şehzadeyim. Peder ve validemi, memleketimi terk ederek o kız ile görüşmek için geldim. Ya mağlup olurum yahut da onu mağlup ederek beraber alıp giderim! diye fikrinde musır olduğunu beyan etti ve bir müddet sükût ettikten sonra:

- Valide, sen Akkavak güzeline gidip benim geldiğimi haber ver, şartlarını bildirsin! diye rica etti. Kadıncağız tekrar rica edip bu sevdadan vazgeçmesi için çalıştı ise de muvaffak olmayıp çâr- nâ-çâr kalkıp Akkavak güzeline gidip meseleyi olduğu gibi söyledi. Akkavak güzeli kadıncağıza hitaben:

- Valide, bütün cihan bilir ki benim üç şartım vardır. Her kim bunların üçünü de icra ederse ben onunla evlenerek bu hale hâtime çekeceğim. Aksi takdirde başlarını kesmekte devam edeceğim! cevabını verdi. Kadıncağız Akkavak güzeline:

- Mademki öyledir; şartlarınızı söyleyiniz de kendisine (s.11) bildireyim! dedi. Akkavak güzeli:

- Şartlarımdan birinci at yarışı, ikinci taş atmak, üçüncüsü de güreştir. Git kendisine böyle haber ver. Yarın sabah hazır olsun! dedi. Kadıncağız melûl ve mahzun hanesine avdet ederek Şehzade Kasım'a Akkavak güzelinin söylediklerini hikâye etti...

Gerek Akkavak güzeli, gerek Şehzade Kasım ferdâsı gün için hazırlık görüp kaderlerine razı olup sabrettiler. Şehzade Kasım, cadı karının elinde görmüş olduğu Akkavak güzelinin resmi gözleri önünde tecessüm ederek sabaha kadar onunla uğraştı.

Şehzade Kasım, sabahleyin daha yataktan kalkmamış idi. Olduğu yerde güya hareket oluyormuş gibi sarsıldı ve bir de kadın sadâsının:

- Haydi delikanlı gel bakalım meydana! diye haykırmakta olduğunu duydu. Şehzade Kasım, Akkavak güzelinin böyle ansızın gelip kendisini bastığını anlayınca hayrete duçar olarak yatağından fırladı. Hemen giyinerek dışarı çıktı ve gördü ki heybetli bir kız atın üzerine binmiş elinde demirden bir topuz (gürz) olduğu halde kendini bekliyor...

Biraz evvelki hareket Akkavak güzelinin demir topuzundan ileri gelmiş idi. Çünkü evin duvarına vurup bir tarafını yıkmış, Şehzade Kasım pusulayı şaşırıp doğru atı Bengiboz'un yanına (s. 12) koştu ve orada atından teselli ve nasihat bekleyerek ağlayıp şu beyti söyledi:

(Aldı Şehzade Kasım)

Akkavak güzeli çıktı yarışa

Baktın mı gözümden akan yaşlara

Gele Hızır baba bize erişe

Kaçalım mı ne dersin Bengiboz'um

Şehzade Kasım'ı atı, şehzadenin ağladığını görünce lisana gelip şu cevabı verdi:

Akkavak güzeli çıktıysa yarışa

Yazık değil mi gözünden akan yaşa

Gelir Hızır baba imdada bize

Korkma ağam korkma meydan senindir

diye şehzadeyi teselli ederek:

- Şehzadem sen hiç merak etme, şimdi biz şehirden dışarı çıkarken nazar değmesin için ben topallayarak yürüye[ce]ğim ondan sonrası kolay! dedi (s.13).

O gün şehirde bütün ahali Akkavak güzeli ile güreşecek delikanlıyı seyretmek için evlerde pencerelere ve sokaklara dolmuş idiler. Kız mağrur bir tarzda elinde büyük bir demir topuz olduğu halde atına binmiş kendisi galip geleceğine emin olarak ileride yürüyor, Şehzade Kasım ise korkusundan sararmış ve atı ise topallayarak arkasından gidiyordu.

Ahali biçare gence acıyarak:

- Zavallının atı bile topal. Şimdiye kadar ne yiğitleri geldi de yarışta geçemediler ve zavallı ne yapabilecek diye teessüf ediyorlardı.

Nihayet bu suretle şehrin haricinde büyük bir meydan yerine geldiler. Orada dahi binlerce ahali yarışı seyretmek için toplanmışlar idi. Akkavak güzeli şehzadeye hitaben:

- İşte meydan yeri burasıdır ben sağ taraftan gideceğim siz de sol yolu takip edeceksiniz herhangimiz buraya evvel yetişecek olursa meydan onundur! diyerek ve atını mahmuzlayarak yarışa başladı ve bir dakika zarfında gözden nihan oldu şehzade Kasım dahi atına:

- Haydi bakalım! dedi ve besmele çekerek başını bıraktı, kudret-i ilahiye ile Bengiboz ayaklarını yere vurunca yerden kesilerek kuş gibi uçmaya başladı, geçtiği yollar toz ile dumandan görünmez oldu. Yolun yarısına geldikleri zaman Bengiboz şehzadeye hitaben: (s. 14)

Benim ağam şu pınara insene

Abdest alıp namazını kılsana

Yüzünü Hak Mevla'ya dönsene

Korkma ağam korkma meydan senindir

diye söyleyince şehzade Kasım o dakika atından aşağı inip abdest aldı, namazını kılıp duasını tamam etmek üzere iken uzaktan bir atlının gelmekte olduğunu gördü. Kalbine havf geldi ve kendi kendine:

- Acaba ne yapayım? diye düşünerek duasını yarı bırakıp ayağa kalkmak üzere iken atı lisana gelip:

Korkma ağam korkma ayağa kalkma

Kalkıp da etrafına hiç bakma

Nişanlının geldiğinden hiç korkma

Korkma ağam korkma meydan senindir

deyince şehzade Kasım ayağa kalkmayarak duasını tamamladı, Akkavak güzeli delikanlıyı orada görünce hayrete duçar olup kendi kendine:

- Acaba rüya mı görüyorum? Şimdiye kadar benimle yarışa çıkanların hiçbirine burada tesadüf etmemiş idim! diyerek yoluna devam etti.(s. 15)

Diğer taraftan şehzade Kasım duasını itmam ettikten sonra tekrar atına binerek koşturmaya başladı, Bengiboz, kuş gibi uçarak Akkavak güzelinden evvel yarış meydanına erişti. Ahalinin meserreti kıyas kabul etmeyecek bir dereceyi bulmuş idi, Bengiboz'u, Akkavak güzelinin konağındaki ahırlardan birine çektirdi. Aradan yarım saat geçtiği halde Akkavak güzeli, güç hal ile yarış meydanına gelebilmiş idi ve derhal adamlarına:

- Şu keratanın başını gidin getirin! diye emir verince adamlarından:

- O sizden yarım saat evvel geldi ve atı dahi sizin ahıra gönderdi cevabını alınca kız ilk şartında yenildiğini anlayarak:

- Lakin benim üç şartım vardır, daha ancak birini yapmış. Bir adam nasıl olur da atını benim ahırıma çektirebilir! diyerek ertesi gün taş atmak yarışına hazırlanmak için şehzade Kasım'a haber gönderdi.

Ferdası sabah yarış meydanı ahali ile küme küme dolmuş, yarışı görmek için hazırlanıyorlardı. Gerek Kasım ve gerek kız yarış meydanına geldikleri zaman ahali tarafından alkışlanmışlardı.

Akkavak güzeli ilk defa taş atmak için delikanlıyı teklif etti ise de delikanlı kabul etmeyerek ilk defa taşı Akkavak güzelinin atması kararlaştırılarak kız taşı attı. (s. 16)

Sonradan delikanlının attığı taşlar daha çok ileriye düşerek bu yarışta dahi kız yenildi.

Akkavak güzeli, delikanlıdaki bu kuvvet ve şecaatten memnun olarak

- Eğer güreşte dahi beni yenecek olur iseniz benim için sizden daha layık bir zevç olamaz! diyerek ertesi gün için hazırlanmasını söyledi.

Ertesi gün sabah erkenden güreşe başladılar, Şehzade Kasım, kızın kendisine söylediği sözlerden ve bir de iki yarıştaki galibiyetten mağrur olarak herhâlde bu defa da galip geleceğinden ümitvar olarak gevşek davranıyordu, kız ile karşı karşıya geldikleri zaman Akkavak güzeli şehzadeyi ilk hamlede mağlup ederek:

Bu sizin at yarışında galibiyetinize bedel diyerek ikinci defa güreşe başladılar, bu defa da şehzade yenilerek kız:

- Bu da taş atmak yarışındaki galibiyetinize bedel. Eğer üçüncü defa

- Bu[n]da [da] yenilecek olur iseniz artık başınızı kesmeye hükmolacaktır deyince Şehzade Kasım ko[r]kmaya başladı. Bunların güreşini uzaktan gören Bengiboz acı acı kişnemeye başladı, şehzade Kasım, Bengiboz'un kişnemesini duyunca bir sebebi var diye Akkavak güzeline:

- Bir dakika müsaade ediniz. Atım sancılanmış olacak acı acı kişnemektedir diyerek atının yanına yaklaştı. Bengiboz, şehzade Kasım'a hiddet ile: (s. 17)

- Karşınızdaki bir kadındır. Nasıl oluyor da yeniliyorsunuz. Uzaklaşıp göğsünden tutarak yere yatıramıyorsunuz! diye nasihat verdi, o zamana kadar hatırına gelmemiş olan bu meseleyi öğrenmesinden şehzade Kasım memnun olarak tekrar güreş meydanına avdet etti.

Bengiboz'un söylediği gibi uzaktan Akkavak güzeline hücum ederek memelerini sıkıp dakikasında yere yatırdı, bu defa da Akkavak güzeli yenilmiş idi.

Etrafta bu hali gören ahali sevinerek şehzadeyi tebrik için yanına koşarak alkışlıyorlardı. Akkavak güzeli ise yenildiğini kabul ederek:

Ben de artık zevcimi buldum deyip delikanlı ile birlikte konağa avdet ettiler. O günden itibaren ne kadar cariyesi var ise azad ederek bütün emlakini sattı ve kıymetli eşyalarını ve cevherlerini kırk katıra yükletip şehzade ile birlikte yola çıktılar. Birkaç gün sonra şehzade Kasım'ın pederinin şah olduğu şehre yaklaştılar. Şehzade, maiyyetinde bulunanlardan birini pederine müjdeci gönderdi.

Şah ve bütün vezirleri bu müjdeden memnun oldular. Diğer taraftan hanımefendi bu haberden ziyadesiyle telaşa düşüp derhal cadı karıya haber gönderip saraya celp etti. Geldiği zaman:

- Bu defa da kurtuldu, şimdi ne yapacağız! diye sual (s. 18) edince cadı karı:

- Hele gelsin bakalım. Bir de bizim düşmanımız olan şahın kızını getirmesi için iğfal ederiz! diye karar verdiler. Diğer taraftan şah, vezirleri ile birlikte oğlunu istikbale çıktı. Şehzade Kasım pederinin geldiğini görünce koşup ellerini öptü ve:

- Duanız berekâtıyla gidip geldim! diye memnun ve mesrur saraya avdet eylediler. Saraya geldikleri zaman, şehzade gidip validesinin elini öptü ve:

- Gördünüz mü valide. İşte mağlup olmaz Akkavak güzelini mağlup edip getirdim! deyince validesi:

- Oğlum bir kız getirmişsiniz ne olabilir. Eğer yiğit iseniz düşmanımız olan şahın kızını git getir ki o vakit sizin kuvvet ve şecaatinizi tasdik edeyim! dedi. Şehzade Kasım, validesinin bu sözlerini işittiği zaman kemal-i cesaretle:

- Onu da getiririm diye kendi dairesine çekildi ve birkaç gün istirahat ettikten sonra peder ve validesinden müsaade alarak ve Akkavak güzeli ile de vedalaşıp bütün hazırlıklarını ikmal eyledikten sonra şehirde bulunan kırk bahadır delikanlıyı dahi beraber alıp atlarına bindiler yola revan oldular, gece ve gündüz istirahat (s. 19) etmeksizin birkaç gün gittikten sonra bir gece düşman olan şahın memleketinin önün[e] vasıl oldular. Vakit gece olduğundan ve kale kapıları kapalı bulunduğundan o gece dışarıda kalmaya mecbur oldular. Birkaç günden beri çekmiş oldukları meşakkat ve yorgunlukları çıkarmak için pek çok istirahate muhtaç idiler. O gece orada istirahat edip sabaha erkenden kaleye girmek için atlarının gemlerini kollarına takarak uykuya daldılar ve:

Olacak olur çâr- nâ-çâr ister kalbini geniş tut ister dar fehvasınca biçareler çaresiz olarak [uykuya] mağlup oluyorlardı. Çünkü o diyara giden her yolcu yetiştiği gün uykuya yatarsa kırk gün kadar uyanmaz imiş. Bu zavallılar da uyudular ve sabahleyin kalkmaya muvaffak olamadılar.

Ertesi gün sabahleyin düşman şaha kale civarındaki köşküne çıktığı zaman gördü ki kale civarında pek çok atlı

var. Hemen maiyetine gidip bunların kim olduklarını anlamak için asker gönderilmesini emretti.

Şahın emri ile giden askerler gelip bu biçareleri uykuda oldukları halde esir edip getirdiler ve şaha düşman memlekete mensup olduklarını haber verdiler. Bunların cümlesinin atlarını tuttukları halde şehzade Kasım'ın Bengiboz ismindeki atını tutmaya muvaffak olamadılar ve kendi fikirlerince:

- Bugün yarın o da ele geçer! diyerek avdet ettiler, biçare (s. 20) şehzade ve refikleri bu suretle esir edilmişlerdi.

Kırk biçare zindana atıldıktan sonra otuz dokuz gün uyudular, kırkıncı gün sabahleyin uyandıkları zaman başlarına gelen felaketi anladılar ise de iş işten geçmiş bulundu. Şah, bunların bulunduğu zindanın kapısına hususi adamlar koydurmuş içerde her ne konuşurlarsa gidip şaha haber veriyorlardı. Biçareler ilk uyandıkları zaman biri birine:

- Ahmed, Mehmed kalkın şafak atıyor çabuk gidelim! diye kalkmışlar. Hangi tarafa gittiler ise karşılarına duvar çıkınca meseleyi anlamışlar ve kadere razı olarak sabredip neticeyi bekliyorlardı.

Şehzade Kasım ile refiklerinin zindana düştüklerinden yedi sene kadar bir müddet geçtiği halde hallerini sual eden bulunmamış ve ne için hapsedildiklerini dahi bilen yoktu. Bir gün şahın aklına düşüp maiyetine:

- Bundan yedi sene evvel kırk kişi hapsetmiş idik. Gidin onları hapisten çıkarıp saç ve sakallarını tıraş ediniz diye emretti. Şehzade Kasım ve otuz dokuz arkadaşını o gün zindandan çıkardılar. Yedi seneden beri güneş yüzü görmemiş olduklarından birden bire kendilerini kaybettiler. Ayaklarında derman kalmamış, son derece zayıf bir halde bulunuyorlardı.

Saç (s. 21) ve sakalları uzamış, insandan başka her şeye benziyorlardı. Şahın emri veçhile birer birer çağırıp saç ve sakallarını tıraş ediyorlardı. Şehzade Kasım uzakta durup kendi kendine:

- Şu kervan gelsin sual edeyim belki bir haber verebilirler deyip daha ziyade yaklaşmalarını bekledi. Kervan geldiği zaman kervanbaşının yanına gidip derûn-ı dilden bir âh çekip şöylece suale başladı:

Yastığımız oldu zindanın taşı

Gözümden akıttım kan ile yaşı

Gelişiniz nereden kervanbaşı

Eğlenin bir haber verin hocalar

deyip söze başlayınca kervanbaşı cevaben:

Gelişimizi dersen Oğuz elinden

Alırız satarız dünya malından

Bizler kervanız kalmayız yoldan

Söyle yiğidim kelam gelsin dilinden (s.22)

deyince şehzade Kasım tekrar:

Oğuz illerinden beri gelirsin

Tesadüf gönlümün gamın alırsın

Benim babamı anamı nasıl bilirsin

Eğlenip bir haber verin hocalar

diye sual etti. Kervanbaşı da şu cevabı verdi:

Sana bir mani söyliyeyim figanın artsın

Tesadüf kalbinin gamın dağıtsın

Babana ne derler sen ne yiğitsin

Söyle yiğidim kelam gelsin dilinden

Şehzade Kasım tekrar söze başlayarak:

Çıkarım bakarım vatanım uzak

Bir dalga gelir de of çeker yürek

Babam şahdır ismim Şah Kasım Bö[y]rek

Eğlenip bir haber verin hocalar

Kervanbaşı:

Babanı sorar isen bendi söküldü

Ananı sorar isen beli büküldü

Kölelerin mezatlarda satıldı

İşte böyle gördüm illerinizi (s.23)

Şehzade Kasım:

Belki vadem biter burda kalırım
Bizi soranlara çok eyle selam
O hain anamdan bacımdan kelam
Eğlenip bir haber verin hocalar

Kervanbaşı:

Ananı sorarsan daima inler
Dertli olanların derdini dinler
Gülistanda bülbül olmuş cıvıldar
İşte böyle gördüm illerinizi

Şehzade Kasım:

Destur ile indirdim şahini, bazı
Çifte ile öldürdüm ördeği kazı
Bengiboz ile Akkavak güzeli
Ondan da bir haber verin hocalar

Kervanbaşı:

Biz gelmeden pazarlığı kurdular
Kimden kime nasip oldu dediler
Baltacıoğlu Kel Vezir'e verdiler
İşte böyle gördüm illeriniz[i] (s.24)

Kervanbaşı gördü ki bu sual cevabın nihayeti gelmiyor, kervan da epeyce uzaklaşmış olduğundan veda etmek üzere şehzade Kasım'a son defa olarak şu beyitleri söyledi:

Karlar yağmış şu karşıki dağlara

Yürek dayanmıyor ah ü zarlara

Mevlam kavuştursun nazlı yarlara

Yiğidim Allah'a ısmarladım sizleri

Süratle şehzade Kasım'ın yanından ayrılıp kervanına doğru ilerledi. O vakte kadar otuz dokuz kişi tıraş olup sıra şimdi kendisine gelmiş berber bekliyordu.

Berber kendisini tıraş olmak için davet etti ise de şehzade Kasım:

- Ben bu kadar felaketleri duyduktan sonra tıraş olmak haramdır! diyerek tıraş olmaksızın tekrar hapse avdet etti.

*

* *

Diğer taraftan şehzade Kasım ile kervanbaşının konuştuğunu ve şehzade Kasım'ın ağladığını ve nihayet tıraş olmaksızın tekrar zindana avdet ettiğini şahın kızı pencerede oturmuş seyretmekte imiş, bu hale fevkalade merakı mucip olduğundan kendi kendine: (s.25)

- Acaba nedir? Bunun sebebini nasıl öğrenirim! diye düşündü ve nihayet kendi fikrince bir şeye karar vermiş olmalı ki

hiçbir şey söylemeden akşama kadar sabreyledi, akşam olunca zindancıbaşıyı yanına çağırdı ve:

- Bugün tıraş olmayan mahpusu kimse görmeden zindandan çıkarıp buraya getiriniz! diye emretti. Zindancıbaşı:

- Emriniz başım üstüne, lakin onları pederiniz zindana koydurmuş olduğundan, kendileri emretmedikçe bunu icra edemem. Başımdan korkarım. Siz babanıza söyleyip izin alırsanız daha iyi olur.

- Evet. Ancak o mahpusu gördüğümü pederimin duymasını istemem. Onun için buna herhâlde bir çare bulmanı arzu ediyorum. Ben o mahpusu görüp bir şey sorduktan sonra yine zindana göndereceğim. Onun için sana korkacak bir şey yoktur. Şayet babam duyarsa senden sorar ise o zaman seni ben kurtarmayı vaat eylerim.

Hanım kız zindancıbaşıya bu sözleri söylediği sırada eline bir kese de altın verdiğinden zindancı artık her şeyi gözüne alarak ve:

- Baş üstüne efendim! diyerek derhal eline kalın bir kement alıp zindanın kapısından aşağı uzatarak: (s.26)

- Şehzade Kasım kim ise bu ipi tutup dışarı çıksın! diye bağırdı. Zindanda bulunan biçareler belki halas olurum ümidiyle ben, sen diye her birisi daha evvel çıkmak için nizâ ederek gürültüye başladılar.

Zindancıbaşı gördü ki bu suretle kâbil olmayacak derhal:

- Eğer tıraş olanlardan biri dışarı çıkarsa boynunu vuracağım! diye bağırdı. Biçareler tekrar felaket başlayacağını anlayarak

kadere razı olup şehzadenin dışarı çıkması için yardım etmek istedilerse de şehzade Kasım:

- Hacet yok. Bırakınız, ben kendim çıkarım. Belki hakkımızda hayırlı bir şey vardır. Eğer kabil olur ise sizin dahi bir an evvel dışarı çıkmanıza yardım ederim! diyerek kendisi ipi tutarak dışarı çıktı.

Zindancıbaşı gürültü etmeden kendisini takip etmesini söyleyerek doğruca şahın kızının bulunduğu salona götürdü. Hanım, şehzadeyi huzuruna kabul edip oturması için yer gösterdi ve:

- Bugünkü feryat ve figanınızın sebebini öğrenmek için sizi buraya celp ettim deyince şehzade Kasım:

- Buraya sizi götürmek için gelmiş ve haberimiz olmadan esir edilmiş idik! diyerek şimdiye kadar vuku bulan ahvali min-evvel [ilâ] ahıra beyan etti. Şahın kızı şehdazenin bu acayip sergüzeştini (s.27) dinledikten sonra merhamete gelerek şehzadeye hitaben:

- Pekâlâ, sizin ile desise düşünelim. Ben sizi kurtarayım, siz dahi cesur ve alicenap bir zatsınız. Herhalde arkadaşlarınızı kurtarmaya gayret ediniz. Ümit ederim ki muvaffak olursunuz dediği zaman şehzade Kasım pek ziyade mesrur olup:

- Teşekkür ederim efendim, inşallah muvaffak olur ve sizi dahi birlikte götüreyim! deyince hanım:

- İnşallah ona da muvaffak olursunuz, yalnız ben sizi tahlis ettikten kırk gün sonra avdet ederek arkadaşlarınızı kurtarmayacak olursanız namusum hakkı için buradaki otuz dokuz arkadaşınızı cellat ettiririm dedi. Şehzade Kasım:

- Geleceğimden emin olunuz o zavallılar da benim yüzümden bir felakete düçar olmuşlardır. Nasıl olur da ben onları cellat ettiririm! diye cevap verince şahın kızı:

- Çünkü buna da sebep belki o güne kadar zindancıbaşı tebdil edilir ve mahpuslar da sizin gidip gelmediği[ni]zi söylerler. Benim namusuma halel gelir! Şehzade Kasım:

- Pekâlâ inşallah o gibi hallere meydan kalmaz, ben belki daha evvel gelebilirim dedi. Şahın kızı:

- Ne yolda hareket edeceğinizi ve pederimden mahpusları ne suretle talep edeceğinizi düşündünüz mü? diye sual edince şehzade Kasım: (s. 28)

- Hayır. Bu işleri yolda giderken düşünür ve münasip bir tarzda hareket ederim! diye cevap verdiği zaman kız güldü ve:

- Bu böyle pek kolay olacak iş değildir. Eğer arzunuza bir an [evvel] muvaffak olmak isterseniz pederimi ateş ile tehdit etmelidir. Öyle olmalı ki sabahleyin herkes kalktığı zaman şehri ateş içinde görsün ve sizin kim olduğunuzu sual ettikleri zaman kendinizi bildirir ve kırk mahpusunuz olduğunu söyler ve talep edersiniz, çünkü pederim ateşten ziyadesiyle havf eder ve bu suretle her arzunuz yapılmış olur, mahpusları size teslim ettikleri zaman da bir tanesi eksik olduğunu söyler ve bedeline de şahın kızını talep edersiniz, pederim de çâr- nâçâr beni size teslim etmeye mecbur olur. Bu suretle bütün arzularınız husul bulmuş olur! dedi.

Şehzade Kasım, kızın bu tedbirinden ziyadesiyle memnun olarak veda etti, zindancıbaşı ile birlikte tekrar hapse avdet eyledi. Zindancıbaşı ertesi sabah şehzadeyi gizlice tahlis edecek idi.

Hapse avdet eylediği zaman bütün arkadaşları etrafını alıp meseleyi sual eyledikleri zaman!

- İnşallah kırk güne kadar hepiniz kurtulacaksınız! diye şahın kızı ile aralarında cereyan eden muhavereyi bertafsil nakl eyledi, cümlesi memnun olup artık kurtulabileceklerinden ümitvar olup sabreylediler. (s.29)

Ertesi sabah şafak atmadan zindancıbaşı gelip Şehzade Kasım'ı çağırdı, Şehzade Kasım da arkadaşlarıyla vedalaşarak hapisten çıkıp zindancıbaşıyı takip etmeye başladı.

*

* *

Şehzade Kasım, zindancıbaşı ile birlikte kale kapısına giden yolu takip etmeyerek başka bir tarafa gidiyorlardı. Bir müddet sonra önlerine bir kale duvarı çıktı ve oradaki taş merdivenden kale duvarlarının üzerine çıktılar, zindancıbaşı:

- Sizi buradan ip ile aşağı sarkıtacağız! Kale kapısından çıkmak tehlikeli olduğu için bu suretle hareket etmeye mecburuz! dedi. Şehzade Kasım:

- Pekâlâ, dışarı çıkabileyim de ne suretle olursa olsun! dedi... Zindancıbaşının kendisine verdiği ipi beline bağlayarak yavaş yavaş aşağı sarkmaya başladı, ip bittiği halde daha yere yetişememiş idi, zindancıbaşı:

- Yere yetiştiniz mi? diye sual edince Şehzade Kasım tekrar yukarı çekerler havfiyla:

- Evet yetiştim! dedi. Yukarıdan ipi kestiler. Biçare teker meker aşağı yuvarlandı. Hâlbuki Şehzade Kasım evet yetiştim dediği zaman yere inmek için beş altı kulaç daha var idi. (s.30)

- Zavallı genç yedi seneden beri hapiste kalıp güneş yüzü görmemiş ve zayıflamış olduğundan bu düşmek onu yerden kalkamaz bir hale getirdi. Bir müddet bîhuş yattıktan sonra aklı başına geldi ve sabah yaklaşmış olduğundan şafak atınca kendisini orada görüp tekrar hapsedeceklerini ve bu ümidinin dahi boşa çıkacağını anlayarak ağlamaya başladı ve Hızır Baba'dan imdad talep ederek bu beyiti söyledi:

Kaleden düştüm tutmaz oldu dizlerim

Saç bürüdü görmez oldu gözlerim

Yedi yıldır yollarını gözlerim

Neredesin Hızır Baba gelsene

Bir müddet durdu ve tekrar şu beyitleri söyledi:

Yüksek idi ben kaleden atladım

Akşam sabah yollarını gözledim

Hasretinle gece gündüz ağladım

Neredesin Bengiboz'um gelsene

*

* *

Sabah olup tan yelleri esmeden

Destur alıp güzel kuşlar ötmeden

Zâlim şah da seyrana çıkmadan

Neredesin Bengiboz'um gelsene (s.31)

diyerek me'yusâne beklemeye başladı, filhakika yedi seneden beri Bengiboz, ele geçmeden kalenin etrafında dolaşarak Şehzade Kasım'ı bekliyordu, bu akşam dahi bir müddet bekledikten sonra ümidi kalmayarak otlamak için biraz kaleden uzaklaşmıştı, otlar iken uzaktan Şehzade Kasım'ın hazin sesini duyup derhal imdadına yetişti.

Bengiboz, kale duvarlarının yanına geldiği zaman yerde yatan bir adam görür ise de kim olduğunu birden bire fark edemeyerek başka bir tarafa gitmek üzere iken Şehzade Kasım:

- Bengiboz! diye bağırdığı zaman hayvan yaklaştı. Biçare Şehzade Kasım yerden kalkmağa mecali olmadığından güç hal ile hayvanın üzerine binebildi.

Bengiboz Şehzade Kasım'ı aldığı gibi kaleden uzaklaşmak için kuş gibi uçtu gitti. Epey bir müddet gittikten sonra durdu ve lisana gelip:

- Ah benim ağam ben seni buraya kadar getirip tehlikeden kurtardım, siz de benim yaralarıma bakınız! dedi. Şehzade'nin biraz kuvveti yerine gelmiş olduğundan yere indi ve atın eyerini çıkardı. Gördü ki eyerin altı yara olmuş yedi seneden

beri eyer arkasından çıkmamış. Yaralarını oradan akmakta olan su ile yıkadı. Ayakları nal görmemiş tırnaklar uzamış. Biçare hayvan cidden acınacak bir hale gelmiş idi. (s.32)

Şehzade Kasım'ın gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı ve şu beyitleri söyledi:

Yedi sene sahipsiz kalıp dolaşmış

Nedir halin diye soran olmamış

Yarasından kanlar akıp sızlamış

Yarasını gelip saran olmamış

*

* *

Bengiboz'u Tanrı bize gönderdi

Ağlayarak inim inim inledi

Yedi senedir sahraları dolandı

Derdi için çare bulan olmadı

*

* *

Büyük Allah bize imdad gönderir

Mazlumların gözyaşını dindirir

Hızır Baba şimdi imdad getirir

Bengiboz'um kaderde böyle yazılmış

Şehzade Kasım böyle söyleyerek gözyaşını sildi, sonra hayvanın ağzından gemi çıkardı, dili damağı şişmiş bu haller şehzadeye daha ziyade tesir edip gözlerini duman bürüdü yüksek ses ile: (s.33)

Ya Hazreti Hızır! İmdadımıza yetiş diye bağırdı, gözlerini açtığı zaman karşılarında uzun boylu siyah sakallı elinde büyük bir asa olduğu halde bir zat gördü ve:

- Oğlum ne için ağlıyorsun? diye sual edince Şehzade Kasım, dervişin ellerini öpüp sergüzeştini birer birer naklettiği gibi Bengiboz'un yaralarını gösterip:

- Derviş baba, buraya kadar gelebildik. Hayvanın yaraları fazla olduğundan ileri gidemiyoruz! dedi. Derviş:

- Oğlum, merak etme diyerek okuyup Bengiboz'un yaralarına üfledi, derhal yaralar iyi olup hiçbir şeyi kalmadı, Şehzade memnun olup dervişin ellerini öpmek üzere iken derviş gözden nihan oldu. Şehzade Kasım Bengiboz'u okşayarak üzerine bindi ve neredesin Oğuz ili diye yola revan olup gitti.

*

* *

Şehzade Kasım az gider çok gider dere tepe düz gider nihayet bir gün akşamüzeri memleketine vasıl olur. Pederinin şah olduğu şehrin kenarına yaklaştığı zaman civarda bulunan pınarın başında bir kız görür, bu kız bir küçük tayın yularından tutup sulamakta idi ve bir elinde dahi bir testi bulunuyordu.

Civarda bulunan bir köpek atlı bir yabancı geldiğini görünce onlara (s.34)

doğru koştu, kız köpeğin yabancıya doğru koştuğunu görünce eline bir taş alarak köpeğe attı:

- Geberesice! O gelen ağa kimdir ki öyle koşuyorsun! dedi. Şehzade Kasım, bu kızı kendi hemşiresi zannederek şu beyiti söyledi:

Vurma bacım vurma tazıya taşı

Gözümden akıttım kan ile yaşı

Koyuver gelsin o güzel tazı

Gördüğün gardaşının Bengi [B]oz'u

diye söyledi ise de kız bir şey anlamayarak garip bir surette bakarak kendi kendine:

- Acaba bu kim imiş! diye söylenip bir şey söylemeye cesaret edemeyerek hanesine avdet eyledi.

Şehzade Kasım bir müddet daha pınarın başında oturup istirahat ettikten sonra hangi yolu takip ederek saraya gireceğini düşünmekte iken uzaktan bir takım çalgı sesleri işitiliyordu.

Kendi kendine:

- Acaba ne oluyor! diyerek sadanın geldiği tarafa doğru yürümeye başladı, Şehzade gidip atını bir hana bağladı. Ve kendisi de çalgının olduğu düğün evine gitti. Saç ve sakalı (s.35) büyümüş olduğundan orada kimse kendisini tanımadı.

Oğuz ili memleketinde garip bir adet vardı ki gelin olan kızı almaya gitmezden güveyin evinde ortaya kabak koyup silah ile nişan alırlar imiş, düğün evinde dahi güveyinin akraba ve ehibbası ellerine birer silah alıp kabağı vurmaya

çalışıyorlardı. Şehzade Kasım dahi şöyle atın böyle tutun gibi sözler ile karışmak istediği zaman güveyi hiddetlenerek:

- Be pis adam! Sen vur bakalım! diye Şehzade'yi meydana sürdü.

Şehzade ise:

- Pekâlâ, bakın nasıl vurulur diyerek ortaya düştü.

- Bir çifte veriniz! diye Şehzade Kasım bir çifte istedi. Güveyi Kel Vezir olduğundan daha ziyade hiddetlenerek adamlarına:

- Gidin şu boynu kopası adama bir çifte getirin! diye emretti, adamları derhal giderek bir çifte getirip Şehzade'ye verdiler. Şehzade Kasım ilk atışında hedefe isabet ettirdi.

Kabağı vurana büyücek bir hediye vermek adet olduğundan düğün sahipleri ne istediğini şehzadeden sual ettiler.

- Bana güveyinin takkesini veriniz dedi. Her ne kadar para vermek istedilerse de kabul etmeyip talebinde musır oldu. Düğün halkı gördüler ki başka çare yok, güveyinin takkesini (s.36) getirip verdiler, Şehzade Kasım, takkeyi eline alıp baktı ve:

- Güveyinin başı kelmiş! diyerek içine tükürüp takkeyi yere attı ve hiçbir tarafına bakmadan haneden çıkıp saraya doğru yürüdü, saraya geldiği zaman harem kapısının önüne varıp şehzadenin tamburasını vermelerini rica ederek:

- Bir fakir dervişim. Bugün düğüne gidip birkaç para kazanmak arzu ediyorum. İnşallah yarın yine getirir size teslim ederim dedi. Kendi kız kardeşi, biraderini tanımayıp doğru validesine giderek meseleyi söyledi, validesi:

- Oğlumdan yadigârdır, olmaz! diyerek reddetmek istedi ise de kerimesinin ibram ve ısrarı üzerine ertesi gün iade etmek üzere tamburayı getirip şehzadeye teslim ettiler.

Şehzade Kasım, tamburayı aldığı gibi doğruca düğün evine gidip kapının önünde toplanmış olan çocukları etrafına alarak tamburayı çalmaya başladı. Düğün evinde bulunan kadınlar ziyadesiyle merak edip:

- Şu dervişi içeriye alın da biraz dinleyelim diye hane sahibine rica ettiler. Güveyinin akrabası dışarıya çıkıp derviş kıyafetinde bulunan şehzadeye:

- Gel bakalım derviş biraz da içerideki kadınlara çal diyerek haneye çağırdılar. (s.37)

Şehzade Kasım dahi zaten bu daveti beklemekte olduğundan derhal:

- Pekâlâ diyerek icabet etti ve içeride tamburayı çalmaya başladığı zaman kadınlar Şehzade Kasım'a şarkı söylemesi için rica ettiler, kabul edip şu beyitleri söyledi:

İşte kalktı İsmail'in anası

Elinde ne güzel düğün kınası

Oğlun zindandadır Hak'tan bulası

Kalmamış dünyanın arı namusu

*

* *

Yedi yıl geçince artık unuttu

Günlerce oğlunun yasını tuttu

Biçare İsmail ne halde kaldı

Sormayıp oynarsın ey koca karı

Meğer bu kadın Şehzade Kasım ile birlikte yedi sene hapiste kalmış olan İsmail namındaki delikanlının validesi imiş, biçare kadıncağız oğlunun ismini işittiği zaman aklı başından gidip bihuş bir halde yere yuvarlanıp kaldı.

Oynamakta olan kadınlardan biri dahi şehzadeye devam etmesi (s.38)

için rica etti, şehzade kabul edip şu beyitleri söyledi:

Evinizin önü çardak değil mi?

Tazınızın adı bardak değil mi?

Seni saran Kel Mustafa değil mi?

Zindanda inleyene yazık değil mi?

*

* *

Günlerce ağlayıp gözyaşı döktü

Nedir halin diye soran olmadı

Şimdi de karısı vefasız çıktı

Yas tutmayıp düğünlerde oynadı

Bu kadın dahi yedi sene evvel şehzade ile beraber gidenlerden Kel Mustafa'nın karısı olduğundan kocasının ismini işitince oyundan çekildi. O sırada düğün sahiplerinden olan bir kadın erkeklerin bulunduğu daireye geçerek:

Biraz evvel kabağı vuran derviş harem dairesindedir! diye feryad ü figan etmeye başladı ve olan meseleleri izah etti.

Vezir son derece hiddetlenerek derhal iki cellada gidip (s.39)

Dervişin kafasını kesmeleri için emir verdi, cellatlar şehzadenin yanına gidip:

- Haydi bakalım derviş kısmetin çıktı diyerek sürüklemeye başladılar. Şehzade cellatlara hitaben:

- Cellatbaşı bir dakika müsaade edin bir beyit söyleyeyim. Sonra istediğiniz gibi yapınız dedi. Cellatbaşı gördü ki bu öyle zannettiği gibi fakir bir derviş değil, hal ve etvârından asil bir adam olduğu görülüyordu. Cellatbaşı:

- Pekâlâ söyle bakalım diyerek müsaade etti ve şehzadenin söylediği şu beyitleri dinlemeye başladı:

İki cellat geldi boynum vurmaya

Bırakmazlar hasretimi almaya

Ser alıp sır cevabım vermeye

Nazlı yâri bir defacık görmeye

*

* *

Şu uyuyan gelin ne güzel gelin

Beni abdal etti şu kanlı zalim

Akkavak güzeli sormadı halim

Bana ah çektiren şu kanlı zalim

Şehzade Kasım'ın hazin beyitlerini dinlemekte olan cellatlar (s.40) bir birine:

- Nasıl olsa kafasını keseceğiz. Biraz daha dinleyelim! diyerek devam etmesini söylediler, diğer taraftan gelin olan kız Akkavak güzeli olduğundan dervişin beyitlerini dinlemeye merak edip seyretmeye başladılar.

Ayağına giymiş gümüş nalini

Geliyor salınarak evin hanımı

İşte kalktı Kel Vezirin gelini

Şu oynayan gelinler ne güzel gelin

Beni abdal eden o kanlı zalim

deyip Şehzade Kasım sükut edince Akkavak güzeli bütün bütün hayret ederek evvelce kocasına Kel Vezir dediği için hiddetlenmiş olduğu halde şimdi de kanlı zalim diyerek kendisini tanıdığına taaccüp etti ve kendi kendine:

- Bu derviş benim kanlı olduğumu nereden biliyor diye düşünmeye başladı ve bu düşünce ile yanında bulunan kadınlara:

- Acaba bu derviş Şehzade Kasım mıdır diye sual eyledi ise de kadınlar:

- Neye bu suretle düşünüyoruz. Şehzade Kasım'ın kemikleri bile çürümüş olmalıdır! diyerek yanlış fikre zâhib olduğunu söylediler (s.41.) ise de Akkavak güzelinin kalbindeki şüpheyi izâle edemediler. Diğer taraftan vezir giden cellatların dervişi henüz idam etmediklerini anlayarak daha iki cellat gönderip derhal idamını emreyledi. Cellatlar geldiği zaman Şehzade Kasım işi anlayarak cellatlara hitaben:

İşte cellat iki iken dört oldu
Yürek yandı kebap ile od oldu
Kel Vezir'in sözü bana dert oldu
Verdiği emir yine boş oldu

*

* *

Akkavak güzeli gelin olur mu?
Hôd-be-hôd dervişler idam olur mu?
Kel Vezir sözünü geri alır mı?
Beni abdal eden o kanlı zalim

dediği zaman cellatlar Şehzade Kasım'a:

- Haydi gel boynunu vuracağız! diyerek gitmeleri için ısrar ettikleri zaman Şehzade Kasım:

- Müsaade ediniz şu geline dahi bir beyit söyleyeyim de sonra istediğiniz gibi hareket ediniz! diyerek Akkavak güzeline: (s.42)

Ağalar hançerden aktır bileğim

Hak yanında kabul olur dileğim

Beyazlar mı giydin benim meleğim

Seni gelip görmek idi dileğim

*

* *

Cellatbaşı hançerini koy kına

Şehzadedir çıktı şimdi karşına

Gidin haber verin Şah babamıza

Derviş değil ben Şehzade Kasımım

deyince cellatlar karşılarındaki[nin] Şehzade Kasım olduğunu anlayarak derhal firar ettiler. Erkeklerin bulunduğu daireye dahi haber yıldırım gibi gitti. Bütün düğün halkı:

- Şehzade Kasım gelmiş! diye sevinerek yanına gelip görüştüler. Güveyi olan vezir ise korkusundan firar edip civarlarında bir evde saklandı, Şehzade Kasım ise güveyiyi arattırdı ve saklanmış olduğu mahalde bulunarak getirildiği zaman:

- Mademki bu kadar masraf ettiniz ben de sana kendi hemşiremi vereceğim! diye vaad ederek düğüne devam edilmesini söyledi.

Diğer taraftan şahın haberi olup oğlunun geldiğinden ziyadesiyle (s.43) memnun oldu ve derhal saraya gelmesi için haber gönderdi ve bütün şehirde şenlik yapılmasını dahi emreyledi. Şehzade saraya gelip pederiyle görüştükten sonra hemşiresinin vezire nikâh edilmesi için rica etti. Pederi dahi kabul ve nikâh eyledi ve üç gün düğün işi hitam bulduktan sonra Şehzade Kasım peder ve vezirlere hitaben:

- Bizim otuz dokuz kişi mahpusumuz vardır. Ben kırk gün müsaade alıp buraya geldim! Eğer kırk güne kadar gidip onları tahlis edemeyecek olursam idam olunacaklardır. Bize düşen bir vazife var ise gidip onları tahlis etmektir dedi. Orada hazır bulunanlar her ne yapmak lazım ise bir an evvel tedarik edip gidilmesine karar verdiler.

Şehzade Kasım'ın emri veçhile yol tedariki görülüp kırk beygir yükü meşale ve on sürü keçi ile kırk süvari hazırlanarak Şehzade Kasım ile birlikte yola revan olup gittiler.

Bu suretle birkaç gün gittikten sonra düşman şahın şehrine yaklaştılar. Geceyi bekleyerek civarda dolaştılar. Akşam olunca şehre girip keçilerin boynuzlarına meşaleleri bağlayıp yaktılar ve şehrin içinde bir velveledir koptu ve bir sürü keçiyi de şahın bulunduğu sarayın bahçesine götürüp bıraktılar.

Gece vakti sarayı muhasara edip kapıyı çaldılar, içeriden ne (s.44) istedikleri sual olunduğu zaman:

- Bizim burada kırk mahpusumuz vardır. Onların tahlisini istiyoruz, verir iseniz ne âlâ, aksi takdirde bütün şehir ve

konağı yakacağız! diye haber verdiler, hademeler derhal gidip bu vukua[t]tan şahı haberdar eyledikleri zaman şah hayrete düşerek pencereye koşup dışarı baktı gördü ki her taraf ateş içinde, ne olduğunu birden bire anlayamayıp şaşırdığından derhal mahpusların tahlisini emreyledi.

Zindancılar gidip mahpusları getirdilerse de kırk olmayıp otuz dokuz tane idi. Hayrete düşüp mahpusun bir tanesinin nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Ve her tarafı aradıkları halde kabil değil bulunamadı.

Bu meseleyi şaha haber verdiler.

Diğer taraftan Şehzade Kasım diğer bir mahpusu musırran talep ediyordu, nihayet bulunamayacağını haber verdikleri zaman:

- Bir mahpusumuzun bedeline şahın kızını isteriz! dediler. Şah korkusundan bir defa kızından sual etmek için müsaade istedi ve derhal kızını huzuruna celp ederek:

- Kızım bizim burada kırk mahpusumuz vardı. Bu gece şehrimizi muhasara edip bizden mahpusları talep ediyorlar. Hâlbuki şimdi zindanda otuz dokuz mahpus olup bir tanesinin nereye gittiğini kimse bilmiyor. Kaybolan mahpus için sizi talep ediyorlar. Vermediğimiz takdirde bütün şehri yakacaklarını söylüyorlar, bu hale ne (s.45) çare bulacağımı bilemiyorum dediği zaman kız:

- Muhterem pederim, sizin ve vatanımızın selameti için ben giderim. Beni teslim ediniz dedi. Şah, kızının bu sözlerinden ziyadesiyle memnun olup:

- Cenab-ı Hak seni muhafaza buyursun diyerek alnından öptü ve sonra bütün cariyeleriyle birlikte cihazatını Şehzade

Kasım'ın getirmiş olduğu beygirlere yükletip mahpusları dahi alıp neredesin Oğuz ili diyerek yola revan oldular.

- Kız, Şehzade Kasım'ın bu tedbirinden son derece memnun olmuş ve bu suretle muratlarına nail olmuşlardı.

*

* *

- Birkaç gün sonra Şehzade Kasım yeni nişanlısı mahpuslarla beraber seksen atlı oldukları halde Oğuz İli'ne vasıl oldular, şehre yaklaştıkları zaman müjdeciler gönderip peder ve validesini haberdar eyledi.

- Şah bütün maiyeti erkânı ile birlikte istikbale çıktı. Oğlunun bu meşakkatli seferi dahi böyle sühuletle başa çıkardığından memnun olup gözlerinden öptü ve:

- Cenâb-ı Hak kollarına kuvvet ve vücuduna sıhhat versin, kılıcını dahi keskin etsin diye dua eyledi. Bu suretle şehre dâhil oldular. (s.46)

- Şehzade Kasım'ın avdetinin ilk haftası büyük bir düğün yapılarak ilk hafta Akkavak güzeli ile gerdeğe girdi ve ertesi hafta dahi yeni nişanlısı düşman şahın kızı Huri Çere ile gerdeğe girip zevk u safa ile meşgul oldular.

- Şehzade Kasım ile birlikte gidip yedi sene mahpus kalan biçareler dahi hasretlerine kavuştular, yedi senelik meşakkati bu suretle unutmuş oldular. Diğer taraftan Şehzade Kasım, kayınpederi olan düşman şaha pek çok hediyeler ile birlikte bir elçi gönderip meseleyi haber verdi. Şah ziyadesiyle memnun olup aralarındaki burudet kalktı, damat ve kızına kıymettar hediyeler gönderdi.

- Şehzade Kasım'ın validesi oğlundan daima havf edip oğlunu başından def edemediği için mükedder olmuş ve bir gün olur da beni rezil ve rüsvay eder korkusuyla yaşamakta bulunmuş idi.

İki sene sonra Şehzade Kasım'ın pederi hastalanıp

Gider ahir gelen âdem cihâne

Ecel gelse baş ağrısı bahane

fehvasınca reha-yâb olamayıp vefat eyledi, bu suretle pederinin (s.47) yeri boş kalmış idi, bütün vüzera ve ahali Şehzade Kasım'a pederinin yerine Şah olmak üzere biat eylediler... Şehzade Kasım, pederinin yerine hükumet sürdü. Validesinin havfı dahi bertaraf olarak mesudane yaşamaya başladı. Şah Kasım, senenin altı ayını kayınpederinin nezdinde, diğer altı ayını dahi Oğuz ilinde geçirip birçok seneler mesut bir ömür ile vakit geçirdi.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Dünya edebiyatı içinde destan ve destanî hikâye söz konusu olunca Türk edebiyatı ve Türk edebiyatı sahasında da Dede Korkut Kitabı'nın bu anlamda tarihî derinlik, yayılma sahasındaki genişlik ve edebî verimin çeşitlenmesi bakımından özel bir yeri vardır. Oğuzları anlamada ve anlatmada Dede Korkut boyları kıymetli bir anahtar hüviyetindedir.

Dede Korkut boylarından Bamsı Beyrek / Bey Böyrek'in bir çeşitlemesi olarak Kırımlı Süleyman Sûdî Bey'in telif edip yazılı olarak Himmetzâde S. Abdullah imzasıyla yayımladığı Şah Kasım Hikâyesi'nin kaynağı tartışmalıdır, fakat Bamsı Beyrek boyu ile ve Bey Böyrek anlatılarıyla yapı, tip, motif ve muhteva yönünden büyük benzerlikler gösterdiği ortadadır. Farklı müstear isimlerle derleme ve telif eserlerde imzası bulunan Süleyman Sûdî Bey, Şah Kasım Hikâyesini XX. yüzyılın ilk yarısının yazılı hikâye anlatım diline uygun olarak, destan formu ve üslubundan uzak, şehir hayatını ve entrikaları genişleterek kurgulamış, nazım ve nesrin birlikte kullanıldığı bir hikâye meydana çıkarmıştır.

Türk kahramanlık destanlarında terennüm edilen olaylar ve bu olaylarda rol alan bahadırlar Türk toplumunun tarihi ile düşünüş ve inanış sistemleriyle destanları meydana getiren toplum ve çevre şartlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Türklerin destan devrini yaşayacak kadar köklü tarihe ve destan türünü oluşturacak yaşayış tarzı ve düşünce dünyasına, coğrafi zemine, mücadele şartlarına ve kültürel zenginliğe sahip oluşu çok sayıda "doğal" destan meydana getirmesini sağlamıştır. Atlı bozkır kültüründe, açık ve geniş mekâna bağlı yaşama, Türkler için destanî hayatın edebî türde ifadesini bulması anlamına gelmiştir.

Destanlarda inanç, çoğunlukla din faktörü destan kahramanının hareket nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Din uğruna veya din farklılığına bağlı mücadele, destanî olmak için engel teşkil etmez, epik karakteri ortadan kaldırmaz; kahramana bağlı olarak ortaya konulan hedefin ve mücadelenin ne uğruna gerçekleştirildiğini gösterir.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan anlatıların bu kitap dışındaki çeşitlemelerini dikkate aldığımızda "kâfirler"in yerleri ve adlarında değişiklikler olur, ama Türk destan kahramanlarının temel nitelikleri ve destanî karakterleri aynı kalır. Dede Korkut Kitabı'nda da alplık en büyük değer olmasına rağmen cihangirlik ülküsü görülmez. Kahramanlar daha çok kendilerini korumak, mallarını, yerine göre namuslarını muhafaza için mücadele ederler.

Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların yapısına baktığımızda nazım ve nesir bir arada görülür. Bir destan, hem nazım şeklinde ve hem de nazım ve nesir karışık şekilde düzenlenmiş olabilir. Oğuz Türklerinin Dede Korkut Kitabı'nda görüldüğü gibi, nazım ve nesrin karışık halde bulunması, Türk boylarının edebî yaratmalarında oldukça eski bir geçmişe sahiptir. İngilizce'de bu şekli ifade edebilecek bir terim bulunmamaktadır ve Dede Korkut'ta başka edebiyatlardan alınma bir yer yoktur.

Manzum ve mensur ölçülerle dile getirilen Dede Korkut hikâyelerinde, Oğuzca'nın, çok canlı, elle tutulur tasvir ve benzetmelere dayanan, akıcı ve etkileyici halk dilini

yansıtan gelişmiş üslup özelliklerinin sergilendiği görülmektedir.

Türklerin, Oğuz Türklerinin tarih boyunca verdikleri mücadeleler, tarihî ve biyografik mahiyetli eserlerde olduğu kadar edebiyatta da işlenmiştir. Mitolojik anlatılarda, menkıbevî tarihte, tarih eserlerinde, destanda, destanî hikâyelerde, menakıpnameler ve atasözlerinde Oğuzların konu edinildiği eserler "Oğuznâme" olarak nitelendirilmiştir ve bu anlamda Dede Korkut anlatıları da Türk tarihi, devlet ve düşünce sistemi ile Oğuzların yaşayışı hakkında verdiği bilgilerle bir Oğuznâmedir. Dede Korkut Oğuznâmesi, Dede Korkut Kitabı ve onun metinleriyle sınırlı değildir. Dede Korkut anlatılarının gerek yazılı, gerek sözlü ve gerekse sözlü / yazılı yaratıcılık ortamlarında meydana getirilmiş yüzlerce çeşitlemesi de birer Oğuznâme hükmünde düşünülüp değerlendirilebilir.

Bamsı Beyrek / Bey Böyrek anlatıları Dede Korkut boyları içinde tarih bakımından kökleri en derine uzanan anlatılardandır, halen yaşamakta oluşu ve yayıldığı coğrafî alan genişliğiyle de dikkat çekici bir yere sahiptir. Dede Korkut Kitabı'ndaki boyların bazıları, en başta da 'Bamsı Beyrek", Türk kültür coğrafyasında hayatiyetini kaybetmeden farklı yaratıcılık ortamlarında yaşamaya devam etmektedir. Bamsı Beyrek boyu gerek yazılı ve gerekse de sözlü edebiyatta bütün boylar içinde en yaygın olanlarındandır. Bozkır kültüründen yerleşik hayata, destandan destanî hikâye ve hikâye formuna geçişte Dede Korkut anlatılarının köprü vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

Bey Böyrek anlatıları, destan türünden nazım içerme özelliğini koruyarak destanî hikâyeye ve halk hikâyesine, zamanla nazım kısımlarının tamamen ortadan kalktığı bazı örnekler yoluyla hikâyeden masala doğru bir seyir izlemiştir diyebiliriz. Bu husus bir yandan terminoloji problemi ortaya

çıkarırken diğer taraftan türler ve kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar için zemin hazırlayan bir husustur.

Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım anlatılarını aynı boyun farklı zaman, başka coğrafya ve değişik kültür ortamlarında tespit edilmiş, yaşamış, yaşamakta olan çeşitlemeleri olarak değerlendirmek mümkündür. Türk boyları arasında bir destan dairesi oluşturan Alpamış destanının dört ana rivayeti vardır. Bunlar sırasıyla Kongrat, Oğuz, Kıpçak ve Altay rivayetleridir. Batı Türklerinde Bey Böyrek, Doğu Türklerinde Alpamış olarak devam eden Bamsı Beyrek'i bugün de Türk dünyasını birleştiren önemli motiflerden biri sayabiliriz.

Türk epik karakterli anlatılarının pek çoğunda ortak özellik olarak karşımıza çıkan motiflerden çocuksuzluk ve tutsaklık motifleri "aile" ve "devlet" ilişkisi bakımından değerlendirilebilir. Türk destanlarında çocuksuzluk ve tutsaklık bir eksikliğin oluşması demektir. Destan ailesinin devletin devamlılığı ile bağı düşünüldüğünde bu eksikliklerin ortadan kaldırılması gereklidir.

Çocuksuz ailenin çoğunlukla bir erkek evladı dünyaya gelir ki bu evlat destan anlatılarının da ana kahramanı olarak boy gösterir. Aile bağları, kahraman ve onun etrafında gelişen olaylar millet olarak hür, devlet olarak güçlü yaşamanın nasıl olacağını bize anlatır.

Dede Korkut boylarının önemli mesajlarına bakacak olursak bir olay karşısında toplumun bütün ferlerinin kenetlendiğine, istisnasız herkesin -özellikle kahramanın erkek yahut kadın akrabalarının- kahramanın tutsaklıktan kurtarılması için bir gayret ettiklerine, eşsiz bir sadakat ve fedakârlık sergilediklerine tanık oluruz.

Türkler tarih boyunca atlara çok büyük kıymet vermiş ve hürmet göstermişlerdir. Türk boylarının sözlü destanî eserlerinde atların, destan kahramanı ve arkadaşlarına eş değerde oldukları anlaşılmaktadır. Türk destan

anlatılarında atlar alelade bir figür değil, esaslı birer kahramandırlar. Destanlar; bir yanıyla alpın, diğer yanıyla atlarının hikâyesidirler denilebilir. Türk boylarının destanî şiirinin karakterleri masallardaki karakterlere benzetilebilir.

Şah Kasım Hikâyesi ve benzeri yeniden yazılıp kurgulanmış hikâyelerin karşılaştırılmalı olarak ele alınıp incelenmesinin edebî tür tarihi, çeşitlenme, tarihi köken, yayılma sahası, yönü ve şekliyle edebî verimin şöhret ve tesiri, ayrıca türler arası etkileşim çalışmaları açısından faydalı olacağı görülmektedir.

Bamsı Beyrek / Bey Böyrek çeşitlemeleri araştırmalarına baktığımız zaman araştırmacıların "ilk metin" lerinin sürekli değiştiğini ve pek çok "yeni" çeşitlemenin yayın veya yazı konusu olduğunu görmekteyiz. Bu durum, anlatının yüzyıllardır Türk kültür havzasında yaşamakta olduğunun bir delili olarak düşünülmelidir.

Bamsı Beyrek boyunun çeşitlemeleri yaygın olan Bey Böyrek dışında şu birkaç örnekte de görülebileceği gibi çok farklı adlar / adlandırmalarla karşımıza çıkmaktadır:

Akkavak Kızı ile Beğbörek
Bɑ̄ bɔ̄rek
Bal Böğrek Masalı
Beg Boreg u Bengi Bozan
Bengiboz - Şah İsmail Hikâyesi
Beybüreynen Bengiboz Masalı
Güzel Ahmet Masalı
Oğuz Destanından (Bey Böyrek) Menkabe ve Destanı
Seğrek Basan
Şah Kasım Hikâyesi
Yurt Değiştirme

Sözlü kaynaklardan yapılan derlemeler profesyonel âşıklardan da okuma yazması olmayanlardan da yapılmıştır. Anlatı destan formunda da işlenmiştir, hikâye tarzında da masal üslubunda da.

Gelecekte büyük ihtimalle ve Bamsı Beyrek boyu için kuvvetle muhtemel - yazılı veya sözlü kaynaklardan tespit edilmiş- Selçuklu devri anlatıları veya kim bilir Uygur yazıcılarının farklı farklı Bamsı Beyrek metinleri ortaya çıkacaktır.

Şah Kasım Hikâyesi'nin incelemesini gerçekleştirdiğimizde H. 1333 (M. 1917) yılında basılmış olan Şah Kasım Hikâyesi'nin Bamsı Beyrek / Bey Böyrek anlatılarının hikâye formunda işlenmiş bir çeşitlemesi olduğu anlaşılmaktadır.

Şah Kasım metni bazı masal unsurlarını bünyesinde barındırmakta ise de dili ve üslubu bakımından yazılı olarak teşekkül etmiş bir hikâyedir.

Kahramanın nitelikleri kardeş metinlerdeki kahramanlarla büyük benzerlikler gösterir. Zaman ve mekân çoğunlukla itibarî diyebileceğimiz özellikler göstermektedir.

Kardeş metinler olarak nitelendirilebilecek Alpamıs, Bamsı Beyrek, Bey Böyrek ve Şah Kasım anlatılarının karşılaştırmalı epizodik inceleme tablosuna baktığımızda, metinlerde görülen dil, üslup, form gibi bazı farklılıkların neredeyse ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Epizodik yapıları bakımından bu kardeş metinler büyük benzerlik ve yakınlık göstermektedirler.

Metinlerin oluştuğu, yayıldığı coğrafyaların farklı oluşu şahıs adlarında, yer adlarında ve kültürel unsurlarda bazı değişmelere neden olmuştur, ama bunlar anlatıların aslî yapısındaki birliği bozmamaktadır.

Bu çalışma Bamsı Beyrek boyunun Türkiye'deki durumu hakkında bir derece fikir verebilir. Türk devlet ve topluluklarında, Türk kültür havzasının her bölgesinde aynı amaca bağlı olarak ayrı ayrı gerçekleştirilecek çalışmalarla, bunların bir araya getirilip karşılaştırmalı tetkiklerinin gerçekleştirilmesiyle Dede Korkut'a bağlı olarak Türk kültürüne hizmet etme yolu genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Acaloğlu, Arif, "Türk Destan Geleneğinin Tarihi Kökenlerine Dair", ***Modern Türklük Araştırmaları Dergisi***, C. 2, S. 4, Aralık 2005, s. 144-157.

Açа, Yrd. Doç. Dr. Mehmet, "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri" / Approaching Completely to Turkish Epic Tradition and New Approaching Tests on "Alp" Concept, ***Millî Folklor***, Yıl: 12, S. 48, s. 5-17.

Akalın, L. Sami, **Dede Korkut Hikâyelerinin Folklor Bakımından Değerlendirilmesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, İstanbul, 1967.

Akbaş, S. Burhanettin, "Bey Böyrek Hikâyesi'nin Bünyan ve Felahiye Rivayetleri", ***Erciyes***, (10), 124, Nisan 1988, s. 28-32.

Aksoy, Dr. Mustafa, "Oğuznâme", **Türkler** (Editörler: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca) , C. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 819-824.

Aliyarlı, Prof. Dr. Süleyman, "Dede Korkut Kitabı ve Türk Tarih Öncesi", **Türkler** (Editörler: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca) , C. 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 801-805.

Alptekin, Ali Berat, "Türk Üniversitelerinde Yapılan Talebe Tezlerindeki Halk Hikayeleri Bibliyografyası", ***Türk Dünyası Araştırmaları***, 23, Nisan 1983, s. 207- 228.

Alptekin, Doç. Dr. Ali Berat, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Elazığ Varyantı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma", ***Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, *yıl:* 2001, S. : 9, s. 255-270.

Alptekin, Doç. Dr. Ali Berat, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), (haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, s. 35-48.

Alptekin, Prof. Dr. Ali Berat, "Doğu Anadolu Bölgesinde Anlatılan Halk Hikâyelerinde Dede Korkut Hikâyelerinin Etkileri", **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007, Bildiriler-1 (A-J)**, Erzurum, 2009, s. 85-92.

Altay, Doğan, **Destanlarımız**, Mut, Yeni Matbaa - Mutlular Gıda, 1992.

Arabacı, Dr. H. Murat , "Türkiye'de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları" ***Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*** The Journal Of International Social Research, Volume 1/2 Winter 2008, s. 47 - 65.

Arvas, Yard. Doç. Dr. Abdulselam, "Alıp-Manaş" ve "Bamsı Beyrek" Destanlarının Ortak Motifleri" = Common Motifs of "Alıp-Manaş" and "Bamsı Beyrek" Epos", ***The Journal of Academic Social Science Studies***, February 2013, Volume 6, Issue 2, p. 63-71.

Aslan, Namık, **Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (inceleme-metinler)**, Erciyes Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi, Türk Dili ve Edebiyatı doktora tezi, 1994.

Aslan, Dr. Namık "Beyrek Hikayesinin Yozgat'ta Derlenen İki Yeni Varyantı Üzerine", ***Milli Folklor***, Güz 1995, S. 27, s. 70-72.

Aşırov, Prof. Dr. Annagurban, "Türkmen Nüshasının Değeri", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), Yayına haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara, 2000, s. 49 - 54.

Bahadırova, Sarıgül, "Dede Korkut Kitabı ve Alpamıs Destanı'nın Karakalpak Varyantı", (Aktaran: Pınar Dönmez Fedakar), ***Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*** Journal of Turkish World Studies, C. : 5, Yaz 2005, S. : 1, s. 113-120.

Balcı, Ayşe Altınbaş, **Türklerin Sherlock Holmes'ü Amanvermez Avni**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Disiplini Yüksek lisans tezi, Ankara, 2005.

Balyan, D[ırtad] V[vartabed], "Cormag Gavakhi Azgin", ***Püragn***, 24 Eylül 1898, S. 32, s. 580 - 582.

Banarlı, Nihad Sâmî, "Millî Romantizmin İdraki", ***Kubbealtı Akademi Mecmuası***, Yıl: 1, Ocak 1972, S. 1, s. 17-32.

Bars, Mehmet Emin, "Epik Anlatıdan Masala Ana-metinlerin Ciddi Düzende Dönüşümüne Bir Örnek: Bey Böyrek", ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/6, Spring 2014, p. 133-146.

Başgöz, Prof. Dr. İlhan, "Dede Korkut Destanında Epitetler", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 23-35.

Bayat, Fuzuli, "Sözlü Tarihten Destana, Destandan Oğuznâmelere", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 285- 290.

Bayat, Prof. Dr. Fuzuli, **Oğuznâmelerin Tarihî, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü**, İstanbul, Ötüken, 2006.

Bayrı, Mehmet Halit, "Oğuz Destanından "Bey Böyrek"e Dair Son Araştırmalar ve Bey Böyreğin Erzurum Varyantı", ***Halkbilgisi Haberleri***, Yıl: 5, Nisan 1936, S. 54, s. 81-87.

Bekki, Doç. Dr. Salahaddin, **Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme** (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013), Ankara, Berikan Yayınevi, 2015.

Bolatova, Laura, **Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul Boyunun Alpamış ve Er Töstük Destanlarıyla Mukayeseli İncelemesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi, İstanbul, 2014.

Boratav, Pertev Naili, (yayıma hazırlayan: M. Sabri Koz), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2002.

Boratav, Pertev Naili, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", ***Türkiyat Mecmuası***, C. XIII, 1958, s. 31-62.

Boratav, Pertev Nailî, **Bey Böyrek Hikāyesine Ait Metinler**, Ankara, yy., 1939.

Boratav, Pertev Nailî, "Bey Böyrek Hikāyesine Ait Metinler", ***Halk Bilgisi Haberleri***, Birincikānun 1938, yıl: 8, S. : 86, s. 35-42.

Boratav, Pertev Nailî, "Bey Böyrek Hikāyesine Ait Metinler", ***Halk Bilgisi Haberleri***, Birincikānun 1939, yıl: 8, S. : 87, s. 52-64.

Boratav, Pertev Nailî, "Bey Böyrek Hikāyesine Ait Metinler", ***Halk Bilgisi Haberleri***, Şubat 1939, yıl: 8, S. : 88, s. 85-88.

Boratav, Pertev, N[aili], "Bey Böyrek Hikāyesi", ***Ülkü***, Haziran 1938, C. 11, S. 64, s. 348-350.

Boratav, Pertev, N[aili], "Bey Böyrek Hikāyesi", ***Ülkü***, Mart 1938, C. 11, S. 61, s. 21-32.

Boratav, Pertev, N[aili], "Bey Böyrek Hikāyesi" ***Ülkü***, Şubat 1938, C. 10, S. 60, s. 483-492.

Boratav, Pertev, N[aili], "Bey Böyrek Hikāyesi" ***Ülkü***, Temmuz 1938, C. 11, S. 65, s. 425-433.

Büyükarman, Dr. Didem A., "Moralızade Vassaf Kadri ve Süleyman Sûdî'nin Ortak Ramanları Milli Cinayat Koleksiyonu" ***A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, S. : 40, yıl: 2009, s. 190-208.

Çağıran, M. Önder, "Bâ - Börek Destan Hikâyesi'nin Dede Korkut Hikâyeleri'nden Bamsı Beyrek'le Karşılaştırılması", ***Erciyes***, yıl: 12, S. 43, 1989, s. 30-31.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1970.

Çınar, Yard. Doç. Dr. Ali Abbas, "Türk Destanlarında Alp Tipi At" / The Horses Like the Heroes in Turkish Epics Cheval héroïque dans les épopées Turques, ***Millî Folklor***, C.7, Yıl: 14, S. 56, s. 153-157.

Çimen, Musa, **Bamsı Beyrek Hikayesinin Türkiye Varyantları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2004.

Çobanoğlu, Doç. Dr. Özkul, **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, Ankara, Akçağ, 2003.

Demir, Doç. Dr. Necati, **Tokat İli ve Yöresi Ağızları**, Tokat, Niksar Belediyesi, 2005.

Demir, Necati-Mehmet Dursun Erdem, "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı" / Epic in Turkish Culture and Epic of Battal Gazi, ***Turkish Studies***, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 1/1, Summer 2006, p. 106-159.

Durbilmez, Bayram, **Sorgun (Yozgat) ve Yöresi Ağızları (inceleme - metinler)**, Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans tezi, Kayseri, Haziran 1991.

Dündar, Orhan, **Dede Korkut Bamsı Beyrek**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.

Ekici, Metin, "Dede Korkut Kitabı ve Slav Destanları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 51-78.

Ekici, Metin, **Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1995.

Elçin, Şükrü Murat, **Kerem İle Aslı Hikâyesi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

Elçin, Şükrü, "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", **İslamiyet Öncesi Türk Destanları: İncelemeler - Metinler**, haz. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Ali Duymaz, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002, s. 18-27.

Elekbarlı, Nazif, "Azerbaycan Edebiyatşünaşlığında", **Kitabı Dede Korkut Ensiklopediyası**, C. : II, Bakü, Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 38-42.

Emeksiz, Dr. Abdulkadir, **Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa** (inceleme - metin), İstanbul, Mühür, 2010.

Emeksiz, Doç. Dr. Abdulkadir, "Dedem Korkut'un Saklı Kalmış Bir Hikâyesi", ***Türk Dünyası Araştırmaları***, S. : 209, Ekim 2013, s. 379-397.

Ercilasun, Prof. Dr. Ahmet B., "Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması" I. Milletler Arası Dede Korkut Kollokyumu'nda (21-26 Aralık 1999 Bakü) Sunulan Bildiri, ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1998 / 1***, TDK, Ankara, 2004, s. 61-69.

Eren, Prof. Dr. Hasan, "Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Bir Varyantı", ***Dünya Edebiyatından Seçmeler***, S. 4, 1977, s. 38 - 43.

Ergin, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı-1**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Ergin, Prof. Dr. Muharrem, **Dede Korkut Kitabı-2 İndeks - Gramer**, 4. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Ergun, Metin "Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992***, Ankara, 1995, s. 75- 80.

Fedakar, Selami, "Alpamış Destanı ve Bey Böyrek Hikâyesi Arasında Bir Karşılaştırma" / Comparasion entre l'épopée "Alpamış" et le recit "Bey Böyrek", ***Milli Folklor***, yıl: 13, S. 51, s. 51-64.

Gayıbov, Seyran "Kitab-ı Dede Korkut'taki 'Tutsaklık' Durumu Karşısında Oğuz'un Tutumu" / Captivity in Dede Korkut's Tale and Oghuz's Reaction, ***Turkish Studies***, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/2, Spring 2008, p. 324-353.

Gazimihal, Mahmut R [agıp], "Dede Korkut Hakkında", ***Halk Bilgisi Haberleri***, 1939, S. 98, s. 25 - 31.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, (haz. : Mehmet Kaplan), İstanbul, MEB Yayınları, 1990.

[Gökoğlu], A. Baha, "Oğuz Destanından (Bey Böyrek) Menkabe ve Destanı", ***Milli Mecmua***, C. 44, S. 122, İkinci Kânun 1934, s. 123-126.

Gökoğlu, A. Baha, "Oğuz Destanından "Bey Böyrek'e Dair Son Araştırmalar ve Bey Böyrek'in Erzurum Varyantı", ***Halkbilgisi Haberleri***, Nisan 1936, yıl: 5, S. : 54, s. 81-86.

Gökoğlu, A. Baha, **"Oğuz Destanları"nın İzlerinin Anadolu Halkı Arasında Yaşadığını İsbat Bey Böyrek**, Ankara, Ulusal Matbaa, 1941.

Gökyay, Orhan Şaik (Hazırlayan), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 2000.

Gökyay, Orhan Şaik, **Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1939.

Gökyay, Orhan Şaik, "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", ***Türk Dili***, Ekim 1968, S. 205, s. 424-435.

Gökyay, Orhan Şaik, "Dede Korkut", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 9, 1994, s. 77-80.

Gökyay, Orhan Şaik, "Bey Böyrek Üzerine", ***Türk Folkloru***, Eylül 1979, S. 2, s. 3.

Görkem, Doç. Dr. İsmail, **Halk Hikâyesi Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı**, Ankara, Akçağ, 2000.

Gülensoy, Doç. Dr. Tuncer, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri: Kam Püre Bamsı Beyrek Destanı'nın Poyraz (Elazığ) Varyantı" ***Türk Kültürü Dergisi***, Ağustos 1983, 21. yıl, S.: 244, s. 547 - 558.

Gülensoy, Tuncer, "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'deki İzleri "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nın Bünyan; "Deli Dumrul Destanı"nın Rumeli Varyantı", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 97-111.

Gülensoy, Tuncer, "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, "Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / 1***,

Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, 81-92.

Günay, Prof. Dr. Umay, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 3-12.

Güngör, Şeyma, "Dede Korkut Kitabı'nda Aile", **Türk Halk Edebiyatına Dâir**, İstanbul, Çantay, 2005, s. 1- 79.

Günşen, Yrd. Doç. Dr. Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000.

Gürsoy - Naskali, Emine, "Destanın Tarifi", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1992***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995, s. 1 - 8.

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015.

Hayit, Baymirza **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.

Himmetzâde S. Abdullah, **Şah Kasım Hikâyesi**, 2. bs., İstanbul, Cemiyet Kütüphanesi H. 1333 / M. 1917.

http://kutuphane.atauni.edu.tr/yordambt/yordam.php (17 Haziran 2012)

Hüseynoğlu, Dr. Kamil, "Dede Korkut'un Tarihî Şahsiyeti ve Yaşadığı Kültür Ortamı" **Türkler**, C. 5 (editörler: Hasan

Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 845-852.

İnan, Abdulkadir, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Dair Notlar", ***Ülkü***, Şubat 1938, C. : X, S. 60, s. 545-547.

İşli, Emin Nedret, "Kitabhane-i Sûdî Tarihçesi ve Süleyman Sûdî Bey (Bir Deneme)", ***Müteferrika***, Kış 1994, S. : 4, s. 33-44.

İvgin, Hayrettin, "Çorum'dan Bir Dede Korkut Hikâyesi: Akkavak Kızı", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1976, C: 16, S. : 320, s. 7604 - 7605.

Jirmunskiy, V. M., **Türk Kahramanlık Destanları. I.-II. Bölüm** (çev. : Mehmet İsmail, Hülya Arslan Erol, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011.

Kanar, Prof. Dr. Mehmet, **Kanar Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Deniz Kitabevi, 2000.

Karabaş, Seyfi, **Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Karakaş, Rezan, Dede Korkut Hikâyelerinde "Tutsaklıktan Kurtarma Motifi" ve "Bey Oğulları Arasındaki İlişki" / Relation Between "The Motif of the Captive Breaking Free" and the Sons of Lord" in the Dede Korkut Narratives, ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/1, Winter 2013, p. 1867 - 1879.

Keskin, Alev - Betül Sayın, "Geçmişten Günümüze Türklerde Bayrak, Sancak ve Fors", ***Silahlı Kuvvetler Dergisi***, S. 415, Ocak 2013, s. 98-103.

Kıdırbayeva, Burul - Abdıkerim Muratov (Aktaran: Mehmet Açа), "Alplara Mahsus Evlilik", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 78-84.

Kırzıoğlu, Fahrettin, "Dede-Korkut Oğuznâmeleri Coğrafyası ve Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Birinci Millî Türkoloji Kongresi** (İstanbul, 6-9 Şubat 1978), İstanbul, Kervan Yayınları, 1980, s. 269 - 317.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, **Dede-Korkut Oğuznâmeleri**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.

Korkmaz, Zeynep, "Oğuzcanın Orta Türkçe Dönemini Oluşturan Eski Anadolu Türkçesinin Tarihî, Sosyal ve Kültürel Gelişmelerden Kaynaklanan Dil Yapısı Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 705-716.

Köktürk, Yrd. Doç. Dr. Şahin, "Türk Destanlarında Hapsedilme Motifi", ***TÜBAR***-XIX - / 2006 - Bahar, s. 384-400.

Köprülü, Ord. Prof. [Dr.], M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, (Sadeleştirme ve notlarla yayımlayanlar: Dr. Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin) 2. bs., İstanbul, Ötüken, 1980.

Köse, Yrd. Doç. Dr. Nerin, "Türk Halk Hikâyelerinde Yapı", **Araştırmalar I**, Ankara, Milli Folklor Yayınları, 1996, s. 20-60.

Kösemihalzade, Mahmut Ragıp "Bey Böyrek Destanının Türküleri", ***Milli Mecmua***, Mart 1931, C. : 11, S. 124-125, s. 163-164.

Lord, Albert Bates, " Orta Asya ve Balkan Destanları Arasındaki İlişkiler" (Türkçeye çeviren: Metin Ekici), **Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri**, (Yayına hazırlayan: Prof. Dr. Sadık Tural), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1995, s. 273-299.

Mehmed Zeki - Mahmud Paçacı, **Türkiye Terâcim-i Ahval Ansiklopedisi Terâcim-i Ahval Kamusı**, C. : 1, İstanbul, 1928.

Muratoğlu, Ali İhsan, "Dedem Korkut'tan: Bamsı Beyrek'in Bolvadin Varyantı", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1976, S. : 312, s. 7380.

Oflazoğlu, Turan, **Korkut Ata**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1998.

Oğuz, Prof. Dr. M. Öcal, "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları" /A Definition of the Term Epic and Old Turkish Epics La définition de l'épopée et les anciennes épopées turques, ***Millî Folklor***, 2004, Yıl 16, S. : 62, s. 5-7.

Omorov, Timurlan, "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları", ***Tübav Bilim Dergisi***, yıl: 2012, C. : 5, S. : 2, s. 7-18.

Orkun, Hüseyin Namık "Bayböre Efsanesi", ***Varlık***, C. : 6, S. 126, 1938, s. 91-92.

Orkun, Hüseyin Namık, " Masal : Bey Böyrek", ***Ülkü***, 120, 16 Eylül 1946, s. 14-15.

Önal, Ülkü "Ardanuç Yöresinden Masallar ve Efsaneler I Ardanuç'ta Beybörek Masalı", ***Erciyes***, S. 160, Nisan 1991, s. 28-29.

Özçelik, Sadettin, "Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Teşkilatlanması Hakkında Bazı Kültürel Unsurlar", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 523-532.

Özen, Rahmi, **Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek**, İstanbul, MEB, 2000.

Özer, Seyhan, "Çan'dan İki Halk Hikayesi I Akkavak Kızı" ***Türk Folkloru***, Ağustos 1982, S. 37, s. 24-27.

Özkan, İbrahim Ethem, **Ardanuç ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans tezi, Kayseri, 1994.

Özkan, İsa, "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995***, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997, s. 263-314.

Özkan, Nevzat, "Gagavuz Kültüründe Oğuz Unsurları", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 455-464.

Özkan, Tuba Saltık, "Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek Anlatılarında Arketipik İmgeler"/ The Archetypal Images in Bamsı Beyrek and Bey Böyrek Narratives, ***Milli Folklor***, 2010, yıl: 22, S. 85., s. 81- 90.

Özkan, Tuba, **Bey Böyrek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Öztelli, Cahit "Bamsi Beyrek'in Sıvas Söylentisi", ***Türk Folklor Araştırmaları***, Ekim 1958, S. 111, s. 1771-1773.

Öztelli, Cahit "Bamsi Beyrek'in Sıvas Söylentisi II", ***Türk Folklor Araştırmaları***, Kasım 1958, S. 112, s. 1798-1800.

Öztelli, Cahit "Bamsi Beyrek'in Sıvas Söylentisi III", ***Türk Folklor Araştırmaları***, Aralık 1958, S. 113, s. 1814-1816.

Öztelli, Cahit, "Dede Korkut Bamsi Beyrek'in Zile Varyantı", ***Türk Folklor Araştırmaları***, Ocak 1954, C.: 3, S.: 54, s. 853-856.

Öztelli, Cahit, "Dede Korkut Üzerine Bazı Notlar", ***Türk Folklor Araştırmaları***, yıl: 1967, S. 213, s. 4375 - 4377.

Öztelli, Cahit, "Halktan Derlenen İlk Dedem Korkud Bay Böğrek Hikâyesi", ***Sivas Folkloru***, Aralık 1977, C. 5, S. : 59, s. 3-6.

Öztelli, Cahit, "Unutulan Dede Korkut", ***Türk Folklor Araştırmaları***, İstanbul, Nisan 1968, C: 11, S. 225, s. 4709-4712.

Reichl, Karl, **Türk Boylarının Destanları - Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı -**, 3. bs., (çev. : Metin Ekici), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

Rossi, Ettroe, İl Kitab-ı Dede Qorqut Racconti epico - cavalereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con "facsimile" del MS. Vat. Turco 102. Studi i Testi, 159, 20 Decembris 1952, Citta del Vaticano, s. 59.

Rossi, Ettore, (Çeviren: Mahmut H. Şakiroğlu), "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma", ***Erdem***, C. : 12, S. : 34, yıl: 1999, s. 183- 276.

Ruben, Walter, **Ozean der Märchenströme; I. Die 25 Erzählungen des Dämons (Vetalapancavimsati). Mit einem Anhang über die 12 Erzählungen des Dede Korkut**, FF Communications, 133, Helsinki 1944.

Sakaoğlu, Prof. Dr. Saim, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I**, İncelemeler-Derlemeler, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, 1998.

Sakaoğlu, Prof. Dr. Saim, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar II**, Aktarmalar, Konya, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı, 1998.

Sakaoğlu, Prof. Dr. Saim, **Kadirlili Âşık Halil Karabulut Destan Destan Üstüne**, Kadirli, 2002.

Sakaoğlu, Saim, "Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değiştirme Motifi İle Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten***, Ankara, 1988, s.129-139.

Sakaoğlu, Saim, "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", ***Türk Kültürü Araştırmaları***, yıl: 1966-1969, (Ankara 1973), C. 3-6, s. 159-180.

Sertkaya, Prof. Dr. Osman Fikri, "Adana, Begrek > Beyrek ve Elma Kelimelerinin Kökeni Üzerine", ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi***, 19, 2 (2012) s. 105-108.

Seyidoğlu, Bilge, **Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmaları Metinler ve Açıklamalar**, Ankara, Baylan Matbaası, 1975.

Solak, Yrd. Doç. Dr. Ömer Solak, "Vüs'at O. Bener'in Dost-Yaşamasız Adlı Kitabındaki Öykülerin Kurgusal Coğrafyası", ***Turkish Studies*** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/4, Fall 2011, p.789-804.

Söylemez, Dr. Orhan-Lezzet Aliyeva, "Alpamış Batır ve Er Targın Destanlarında Kahraman, Kadın ve At Motifleri Üzerine Bir Deneme", ***Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, S. 14, yıl: 2000, s. 35-46.

Sümer, Prof. Dr. Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

Şahin, Halil İbrahim, **Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**, 2. bs., Konya, Kömen Yayınları, 2011.

Şahin, Yrd. Doç. Dr. Seval, "Nâhid Sâmi: Yirminci Asrın Kibar Hırsızı - Süleyman Sûdî ve E. Âli'nin *Gece Kuşları* Romanı Üzerine, ***Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*** Modern Turkish Literature Researchs, S. 1, Ocak - Haziran 2009, s. 179 - 188.

Şimşek, Yrd. Doç. Dr. Esma, "Bey Böyrek Hikayesinin Türk Dil Kurumunda Bulunan Yazma Nüshası Üzerine", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), Yayına haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara, 2000, s. 321-333.

Tekin, Feridun, **Kaman ve Yöresi Ağızları (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994.

Tezcan, Semih- Hendrik Boeschoten (haz.), **Dede Korkut Oğuznâmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Togan, Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi, "Türk Destanının Tasnifi", **Türkler**, C. 3, Ankara, 2002, s. 907-919.

Tulum, Mertol, "Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar I", ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi***, C. : XXX, yıl: 2003, s. 517-538.

Turan, Osman, "Bey Böyrek Hikâyesi", ***Ülkü***, İkincikânun 1938, C.: 10, S. 59, s. 403-413.

Türk, Vahit, "Ocak Sözü ve Ailesi" / Ocak And Family Of Such, ***Gazi Türkiyat***, Güz 2009, S. : 5, s. 251-258.

Türkan, Arş. Gör Kadriye, "Dede Korkut Hikâyelerinin Türkiye'de Basılan Kitap Halindeki Yayımları, ***Türk Dünyası Araştırmaları***, Ekim 2003, S. 146, s. 189- 212.

Türkeş, A. Ömer. "Biz Bu Romanı Okumamış mıydık?", ***Virgül***, Ekim 2001, S. 44, s. 62- 66.

Türkmen, Fikret, "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumelinde Yaşayan Kolları", ***Türk Dili Araştırmaları Yıllığı***

Belleten 1988, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 157-177.

Türkmen, Prof. Dr. Fikret, "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Yeni Bulunan Kahire Nüshası ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesindeki Eksik Yazma Nüshası Hakkında", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri** (19-21 Ekim 1999, Ankara), (haz. : Dr. Alev Kâhya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, 339-343.

Türkmen, Prof. Dr. Fikret-Yrd. Doç. Dr. Metin Arıkan (haz.), **Kazak Destanları-8 Alpamıs ve Kambar Batır**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011.

Uçkun (Kocaaslan), Rabia, "Bey Böyrek'in Kayseri Anlatmaları", Kayseri, 2001, **Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni** (12-13 Nisan 2001) **Bildiriler 2. C.** (haz. : Prof. Dr. Mustafa Argunşah, Doç. Dr. İsmail Görkem, Doç. Dr. Hülya Argunşah, Yard. Doç. Dr. Atabey Kılıç, Kayseri, 2001, s. 775-784.

Ümüt, Adem, **Yozgat Sorgun İlçesi Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Üstünova, Kerime, "Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler", ***Turkish Studies*** - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/1 Winter 2008, p. 138-144.

Üyepazarcı, Erol, "Türkiye'de Polisiye Romanın 129 Yıllık Öyküsü 'Korkmayınız Mister Sherlock Holmes" / The 129

Year Story of Detective Novels in Turkey 'Fear Not Mister Sherlock Holmes" , ***Skylife*** Aralık 1999, s. 94-105.

Yanbey, Mahmut Kemal (Derleyen), "Dede Korkut'tan: Beyböyreğe Ait İkinci Hikâye", ***Türk Folklor Araştırmaları***, C. 7, S. 153, Nisan 1962, s. 2699-2702.

Yanbey, Mahmut Kemal "Bey Böyrek Hikâyesi, ***Türk Folklor Araştırmaları***, C. : 6, S. : 137, s. 2283-2286.

Yaşar Kemal, **Sarı Defterdekiler Folklor Derlemeleri**, 2. bs., (Haz. : Alpay Kabacalı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Yılar, Ömer, "Dede Korkut Kitabındaki Bamsı Beyrek ile Anadolu'da Anlatılan Bey Böyrek Hikâyeleri ve Masalları Üzerine Motif Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi" / Un essai comparatif au regard du motif sur Bamsı Beyrek dans le livre "Dede Korkut" et les contes et les récits Bey Böyrek en Anatolie, ***Millî Folklor***, Yıl: 12, S. 48, s. 43-47.

Yıldırım, Dursun, **Türk Bitiği Araştırma / İnceleme Yazıları**, Ankara, Akçağ, 1998.

Yıldırım, Prof. Dr. Dursun, "Hikâyeciliğimizde Üçüncü Yaratıcılık Ortamı ve Hikâyeci Eyyûbî-i Garîb", ***Türkbilig***, 2003/5, s. 134 - 143.

Yıldırım, Prof. Dr. Dursun, "Kitab-ı Dedem Qorqud Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor", **Türkbilig**, 2002 / 3, s. 130-171.

Yıldırım, Prof. Dr. Dursun, "Qam Böri Oğlu Bamis Börik [Qam Böre oğlu Bamıs Börek] Boyunda Sorunlar ve Çözümlemeler", ***Türkbilig Türkoloji Araştırmaları***, Temmuz 2001, S. : 2, s. 129-167.

Yıldız, Naciye, "Türk Destancılık Geleneği", ***Modern Türklük Araştırmaları Dergisi***, C. : 6, S. : 1, Mart 2009, s. 7-15.

Yoloğlu, Güllü, "Gagauz Destanları", **Kitabı Dede Korkut Ensiklopediyası**, C. : II, Bakü, Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 167.

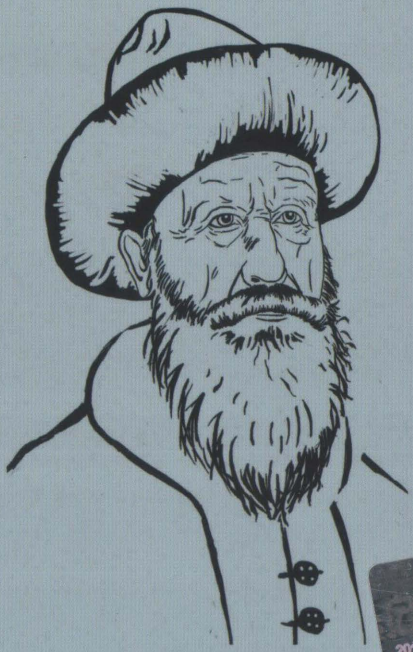
Yüksel, Dr. Hasan Ali (derleyen) , "Bâbörek", ***Milli Folklor***, Bahar 1998, S. 37, s. 54-66.

Dede Korkut, Türk milletinin binlerce yıllık geçmişinden süzülüp gelen derin irfanıdır. Her boyun, kurulan her devletin var olabilmesinin işaret levhasıdır. Dede Korkut, Türkistan bozkırlarından Anadolu'ya uzanan medeniyeti inşa eden imanın, ahlakın, zihniyetin, aklın zamana ve mekâna yansımasıdır.

Dede Korkut gönüldür, akıldır, tecrübedir. Dede Korkut ile sembolize edilen değerler, ruhları saran, doyuran ve ısıtan palto gibidir. Dede Korkut'un Paltosu, sadece Adriyatik'ten Çin Seddine kadar aynı dili konuşan Türkler değil bütün insanlık için bir sığınaktır.

Dede Korkut, tarihçi için, hükümdarın ve toplumun tutan eli, gören gözü; edebiyatçı için destanî hikâyelere nakşedilmiş derunî bir geleneği ifade etmiştir. Hülasa Dede Korkut, Kaşgar'dan İstanbul'a uzanan ve aynı dilde terennüm edilen kültürün ortak adı olmuştur.

Dr. Ali Ahmetbeyoğlu

THG
0679970
EPY
2016
THG 067

9 789754 513448